

YAQUB MƏĞRUR

ÖLÜM DAĞI - DAŞBAŞI

Sənədli roman

I hissə

*Bakı,
“Araz” - 2010*

Redaktor: Təriyel Abbaslı

Yaqub Məğrur

**Ölüm dağı - Daşbaşı (sənədli roman)
Bakı, “Araz” nəşriyyatı, 2010, 216 səh.**

Yaqub Məğrurun “Ölüm dağı – Daşbaşı” sənədli romanında XX əsrin sonlarında erməni-rus qəsbkarları tərəfindən işğal edilmiş Dağlıq Qarabağda və onun ətraf rayonlarında erməni-daşnak faşizminə qarşı xalqımızın apardığı azadlıq mücadiləsi təsvir olunmuş, Cəbrayıl rayonunun qala qapısı sayılan Daşbaşı mövqeyində müqəddəs torpaqlarımızın keşiyində nə kimə dayanan ər igidlərimizin qəhrəmanlıqla dolu döyüş yolu, 1993-cü ilin müdhiş 15 avqust gecəsində baş vermiş son döyüşdə 18 gənc əsgərimizin yalnız ermənilərə məxsus xüsusi amansızlıqla qətlə yetirilməsi, mövqenin geri qaytarılması uğrunda gündüz döyüşlərində daha 5 əsgərimizin şəhid olması və bu olayın cəmi bir həftə sonra Cəbrayılın işğalı ilə nəticələnməsi qələmə alınmışdır.

Kitabda əsasən Daşbaşı faciəsinin sağ qalmış canlı şahidlərinin ifadələrindən və döyüşlərdə Şəhidlik Zirvəsinə ucalan igidlərimizdən biri – mahir topçu Müslüm İmanovun cəbhə gündəliyindən istifadə edilmiş, onun məhəbbət dolu ömür yolundan, Vətən sevgisindən, mənəvi keyfiyyətlərindən və yaradıcılıq dünyasından söhbət açılmışdır.

Müəllif bu əsərində əhali arasında şayiələrə səbəb olmuş Daşbaşı faciəsinin qaranlıq məqamlarına aydınlıq gətirməyə çalışmışdır.

Y 4987654300 2010
050

© “Araz”, 2010

VƏTƏN SEVGİSİ

(Ön söz əvəzi)

*Oğullar doğulur yurdundan çəpəri,
Vətən sipəridir mərdin təpəri!*

Müəllif

Rəsuli-Əkrəm buyurub ki, şəhidlik həyatın davamıdır. ŞƏHİD adı elə yüksək zirvədir ki, o ucalığa hər kəsin əli çatmaz. Çünki, o zirvənin ən uca nöqtəsində, öz dini və əqidəsi uğrunda ömrü boyu şərəfli mübarizə apardıqlarına görə Kərbəla müsibətinə düçar olaraq dünyada ilk şəhadət alan Həzrəti Əli Əleyhissəlam və onun iki oğlu İmam Hüseyn və İmam Həsən Əleyhissəlam dayanmışdır. Həmin müsibətdən on beş əsr keçsə də onların şərəfli ömür yolu insanların qəlbində yaşadığı kimi, özləri də Allah dərgahının Cənnət guşəsinin ən yüksək mərtəbəsində ruhən əbədi yaşayırlar. Deməli Şəhidlər həqiqətən də ölmürlər, əksinə ölümü öldürürlər. Şəhid o adama deyilir ki, ən ali varlıq olan Ulu Tanrıya daim itaət və ibadət etsin, mənsub olduğu dinə inam və iman gətirsin, əqidəsindən dönməsin, Vətənə, millətə şərəflə xidmət etsin və lazım gələndə torpaq, xalq yolunda şirin canını əsirgəməsin.

Şair demişkən:

Daim Vətənə, millətə xidmətdi Şəhidlik,
Ən ali olan zatə itaətdi Şəhidlik.
Dünyada şəhadət alana öldü deməzlər,
Çünki, ölümü öldürən alətdi Şəhidlik.

Şəhidlər haqqında yazmaq həm şərəflidir, həm də çətin. Şərəflidir ona görə ki, bu şəxslər xalqımızın müstəqilliyi və torpaqlarımızın azadlığı uğrunda şirin canlarını uf demədən qurban vermişlər. Çətindir ona görə ki, Qarabağ müharibəsində şəhid olmuş iyirmi min nəfər insanla bərabər, iyirmi min kvadrat kilometrlik ərazimizi də itirdik. Açıqı, bu haqda nəinki yazmaq, ümumiyyətlə danışmaq belə, mənə ən azı doğma yurdu Cəbrayıldan uzun müddət kənarda didərgin həyatı keçirmək qədər çətindir. Bu çətinliyi isə kimsəyə arzulamıram, düşmənlərimdən savayı.

Bəli, biz doğma Cəbrayıldan getməli olduq. Erməni vəhşiliyindən qurtulmaq və başımızın salamat qalması üçün canımız qədər sevdığımız vətəni tərk etməli olduq. Düşünürəm ki, bu doğru qərar idi. Çünki təpədən dırnağadək silahlandırılmış azğın düşmən qarşısında hətta ov tüfəngi də əlindən alınaraq məhvə məhkum edilmiş əliyalın bir xalq olaraq bütövlükdə qurban getməkdənsə hər halda sağ qalmağımız daha ağıllı çıxış yolu idi. Odur ki, doğma yurdu tərk etməyə məcbur edildik. Tərk etdik ki, yenidən səfərbər olub Qarabağ savaşına qatıla bilək. Ancaq, çox təəssüf ki, düz on yeddi ildir ki, bütöv Azərbaycanın qanlı Qarabağ yarasına məlhəm qoya bilmir, qovrula-qovrula həsrət çəkirik.

Təsəvvür edin ki, mən Qarabağın ən ucqar kənd və obalarında gəzib-dolaşmağı, Cəbrayılın səfalı dağlarını, doğma Böyük Mərcanlı kəndinin saf havasını, çala-çuxur küçələrini hətta Bakının ən gözəl küçələrindən, yaraşıqlı binalarından, dəbdəbəli həyat tərzindən üstün tuturam. Çünki paytaxtın bu dəbdəbəli həyatının içində ola-ola mən özümü həqiqətən də qərib hiss edirəm.

Bəlkə kimlər üçünsə bu belə deyil. Ancaq mənim üçün Cəbrayıl, B.Mərcanlı qəlbimin başında göyür-göyür göynəyən doğma Vətənim olmaqla bərabər, həm də Qarabağı mənə sevdiren bir diyardır. Çünki, mən orada doğulub boya-başa çatmış, Qarabağın nə demək olduğunu anlamışam...

Mən bəlkə də doğma yurdumdan didərgin düşəndən sonra B.Mərcanlı, Cəbrayılı, Qarabağı daha çox, hətta Azərbaycan qədər sevməyə başladım. Yəqin ki, bu sevgini qəriblik hissi alovlandırdı. Yalnız o həqiqətdir ki, mən Qarabağı sevirəm və bu sevgi uğrunda ömrümün sonuna qədər mübarizə aparmağa hazıram. Əminəm ki, heç kim, heç nə məni bu sevgidən ayıra bilməz. Çünki bu, Şəhidlərimizin qanı ilə suvarılmış müqəddəs **Vətən sevgisidir.**

Tarix çox müharibələrin, ölkələrin viran qalmasının, saysız-hesabsız insanların həlak olmasının şahidi olub. Ancaq, bəşəriyyət zaman-zaman erməni barbarlarının türklərə qarşı törətdikləri vəhşilik səviyyəsində ikinci bir faktla qarşılaşmayıb. Min illər boyu türkçülüynün güc qaynaqlarından biri olan, zaman keçdikcə kiçik hissələrə parçalanıb rus-fars şovinizminin əsarəti altında inləyən azəri türkləri iyirminci yüzilliyin sonunda zamanın daha ağır sınağı ilə üzləşdi. Dünyanın ədalət tərəzisi pozuldu. Nahaq haqqa, şər xeyirə, namərd mərdə qənim kəsildi. Əsil kişilər nakişilərə möhtac qaldılar...

Hələ on doqquzuncu yüzilliyin əvvəllərində Azərbaycan ərazisində başlayan Rusiya-İran müharibələri dövründən etibarən məqsədyönlü şəkildə torpaqlarımıza erməni axını başlandı. Rusiyanın vasitəçiliyi ilə İran və Türkiyədə yaşayan ermənilər Naxçıvana, Zəngəzura, Qarabağa köçürüldülər. Ancaq,

çox təəssüf ki, ən səfali və bərəkətli torpaqlarımızda məskunlaşmış bu zatıqırıqlar, pənah gətirdikləri torpağa, onun əsilli-köklü sahiblərinə sonralar xəyanət etdilər. İyirminci əsrin əvvəllərində Zəngəzur işğal olundu. Əsrin axırlarında isə Qarabağ müharibəsinin od-alovu sərhədləri aşaraq Arazboyu yurd yerlərimizi də qarsıdı. Torpaq, ağac, qoca, cavan, qadın və uşaqlar şəhid oldular.

Əsrlərin qınaq hədəfi olan Araz da sanki öz günahlarını yumaq istədi. Sakit-sakit axıb ev-eşiyindən, yurd-yuvasından zorla qovulan, maddi, mənəvi və cismani zərbələr alan binəvalara kömək etmək istədi. Ancaq, bunun da bir xeyri olmadı. Beləliklə, Azərbaycanın kiçik Soçisi adlanan Cəbrayıl bölgəsi də 1993-cü il avqustun 23-də erməni vəhşiləri tərəfindən işğal olundu.

1050 kvadrat kilometr ərazidə yerləşən bir şəhər, 90 kənd düşmən əlinə keçdi. 381 nəfər qəhrəmancasına ŞƏHİD oldu. 60 minə yaxın Cəbrayıl əhalisi doğma yurdlarından didərgin düşərək, müstəqillik yolunda ilk addımlarını atan ölkəmizin bütün kənd, qəsəbə və şəhərlərində məskunlaşmağa məcbur edildilər.

Qoruya bilmədik Cəbrayılı. Başqa bölgələrimiz kimi Cəbrayıl da qurban getdi düşməne. Tərəddüd etmədən ölümdən qorxmayan oğullar da qoruya bilmədi torpaqlarımızı. Çünki Millət, Torpaq, Vətən anlayışının nə mənə kəsb etdiyini bir millət kimi hamımız anlaya bilmədik. Çünki, müharibə gedən ölkəmizdə vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq təbliğ olunmaq əvəzinə, şəhər və kəndlərimiz od tutub yanan zaman radio və televiziya ekranlarımızda keyf və çal-çağır məclisləri düzəldirdilər. Sanki gedən torpaqların, tökülən qanların

onlara ümumiyyətlə dəxli yox idi. Məhz bu biganəlik sonucda millətin döyüş ruhunun, iradə və əzminin qırılması ilə nəticələndi.

Vahiməyə düşüb qaçan mülki əhali ilə bərabər əsgərlərimiz də qaçırdılar. O zaman Arazdan keçib gələrkən, mən özüm şəxsən gördüm ki, bizimlə bərabər qaçan əsgərlərimizə İran ərazisində necə nifrətlə baxırlar. İran türkləri əsgərlərimizdən soruşurdular ki, «niyə cəng etmirsiniz? Axı Vətəni qoyub qaçmaq günahdır. Buna görə Allah sizi bağışlamayacaq».

Bəli, əsgər öz mövqeyini lüzum olmadan tərk edirsə, deməli o məğlubdur. Ona görə də, orduya döyüş ruhu, torpaqlarımızın müqəddəsliyi və vətənpərvərlik hissləri hərbin sərt qanunları ilə paralel aşılmalıdır. Ancaq çox təəssüf ki, məhz elə bu cəhətlər bizdə çatışmadı. Ona görə də doğma Vətənimizi, müqəddəs yurd yerlərimizi, el-obamızı itirdik. Haqq-ədaləti, on minlərlə vətənpərvər övladlarımızı, torpaqları şəhid qanları ilə suvarılmış yaralı Vətəni, lap sonda isə özümüzü itirdik. Çünki Vətənə atılan güllələrin gilizi elə biz özümüz olduq. Mühəribəni təxribatla apardıq. «Erməni sizi qıracaq, hamınız qaçın!» prinsipi mühəribəni idarə edirdi.

Əsil təbliğat maşınımız isə ya susur, ya da yalan məlumatlar yayırdı. Ona görə də Milli Ordunun əsgərləri mülki əhalidən əvvəl qaçırdı. Bu və digər səbəblər bizi faciələrə, məşəqqətlərə gətirib çıxardı. Mühəribə niyə oldu, nə üçün uduzduq? - kimi suallar çox olsa da cavab birdir: olan oldu, keçən keçdi.

İndi yağlı düşməndən yalnız intiqam almaq, şəhidlərin qisasını almaq, itirdiyimiz müqəddəs torpaqlarımızı geri qaytarmaq uğrunda müqəddəs cihad qalxmalıyıq. Yoxsa bu dünyada qaçqın adıyla

gəzib-dolaşdığımız kimi, o dünyada da bizə torpaqlarımızı qoruya bilmədiyimizə görə rahatlıq və yer verilməyəcək. Bizdən sonra gələn nəsillər isə bizi qorxaqlıqda və fərarilikdə günahlandıracaq və vətən satqınları adlandıracaqlar. Ona görə də parçalanmış, təhqir olunmuş müqəddəs Vətənimizin Milli heysiyyəti olan hər bir övladı bu təhqirlərdən qurtulmalı, tapdanmış namus-qeyrətimizi qara ləkələrdən təmizləməlidirlər. Özü də bunu tək-cə ölkənin bütün bölgələrinə səpələnib didərginlik həyatı yaşayan, əzizlərinin qəbirlərinə həsrət qalan, fələyin bütün qəm yükünü çiyinlərində daşıyan insanlar deyil, onlarla birlikdə bütün Azərbaycan xalqı etməlidir. Yalnız onda müqəddəs şəhidlərimizin ruhları qarşısında mənəvi borcumuzdan çıxmış olarıq.

Müəllif

ÖLÜM DAĞI -DAŞBAŞI

Sənədli roman
I hissə

Proloq

*Yeddi min yeddi yüz nəfər sanlım oy!..
Yağmalanan min evli Mərcanlım oy!..*

Müəllif

XX yüzilliyin əvvəllərinə qədər yalnız heyvandarlıqla məşğul olan Mərcanlı kəndi Yuxarı Qarabağın cənubunda yerləşən Cəbrayıl bölgəsinin Arazboyu tərəkəmə kəndlərindən biri idi. Əsrin ortalarına doğru burada klub, kitabxana, xəstəxana, məktəb, ictimai-iaşə obyektləri və s. istifadəyə verilməsi nəticəsində sürətlə inkişaf edib iri yaşayış məntəqəsinə çevrilən bu kəndin adı da dəyişilib Böyük Mərcanlı oldu.

Magistral avtomobil və dəmir yollarının üstündə yerləşən bu kənd bütün bölgənin ictimai-siyasi və sosial iqtisadi həyatında mühüm rol oynayırdı.

Əsrin ikinci yarısında bu kənddə üç orta, bir səkkizillik məktəb, iki uşaq baxçası, yüz çarpayılıq üçmərtəbəli xəstəxana, iki kolxoz, iri tamaşaçı zalları olan iki mədəniyyət evi, on minlərlə kitab fondu olan altı kitabxana, hamam, xalça və tikiş sexləri, məscid, bir elektrik yarımstansiyası, bir dəmiryol stansiyası və vağzal, bir avtovağzal, üç futbol, beş voleybol meydançası, iki idman zalı, rayon və respublika səviyyəli yarışlarda iştirak edən iki futbol komandası, iki univermaq, üç restoran, iki çörəkbişirmə sexi, onlarla ticarət və iaşə obyektləri, 2 toyuqçuluq ferması, 2 inkubasiya sexi, 2 qaramal ferması, 2 qoyunçuluq ferması və s. fəaliyyət göstərirdi.

Şəhərtipli qəsəbə səviyyəsinə çatan bu kənddə iki-üç mərtəbəli daş evlər yaşıllıqlar arasında sıralanmışdı.

Uzunluğu dörd kilometrə çatırdı bu kəndin. Min evli Mərcanlı deyirdilər adına. Əhalisinin sayı 8 minə yaxınlaşırdı. Sakinlərin güzəranı indi bizim xəyallarda arzuladığımızdan da yaxşı idi. Çünki, bütün evlərə elektrik, maye qaz, su və telefon xətləri çəkilmiş, hər ailənin həyət-bacası, toyuq-cücəsi, bostanı, meyvə bağı olduğundan müəllim də, həkim də, digər kənd sakinləri kimi, dədə-baba peşəsi olan heyvandarlıqla da məşğul olurdular. Əhalinin yaşayış səviyyəsi yüksək olduğuna görə bölgənin ən böyük və nümunəvi kəndi idi.

Cəbrayılın ən iri yaşayış məntəqəsi idi B.Mərcanlı kənd sovetliyi. İki kolxoz fəaliyyət göstərirdi burada. Sovet dövrünün kolxozlaşması iki yerə bölmüşdü bu kəndi. Aşağı Mərcanlı əhalisi H.Aslanov adına, Yuxarı Mərcanlı əhalisi isə Füzuli adına kolxozda təmsil olunurdu. Təsərrüfatların əsas gəliri hevandarlıqla yanaşı pambıqçılıq, üzümçülük, ipəkçilik və taxılçılıqdan əldə olunurdu. Məhsul istehsalına çəkilmiş xərclər çıxıldıqdan sonra qalan gəlir kolxozçular arasında əmək haqqına bölünürdü ki, bu da sakinlərin maddi durumunun yaxşılaşmasına xidmət edirdi.

Böyük Mərcanlı kəndi rayon səviyyəli tədbirlərdə və seçkilərdə əsas səsə malik idi. Kəndin ziyalıları rayonun partiya təsərrüfat orqanlarında ən yüksək vəzifələrdə çalışırdılar. Ümumiyyətlə B.Mərcanlı kəndi Cəbrayılın ictimai-siyasi həyatında sözün həqiqi mənasında öncül rol oynayırdı. İstər rayon, istər ayrı-ayrı kəndlər, istərsə də adi vətəndaşlar səviyyəsində dara düşən hər bir şəxs kömək üçün B.Mərcanlıya üz tuturdu və heç vaxt əliboş qayıtmırdı. Bu kənd sözün həqiqi mənasında bütün bölgə əhalisinin güvənc yeri idi...

* * *

Böyük Mərcanlı kəndinin əhalisi həqiqətən də yurdunu varlığı qədər sevən, el təəssübü çəkən, zəhmətkeş və mərd insanlardan ibarət idi.

Yəqin ki, yurd canlı, mərd canlı babalarımızın şərəfinə belə ad daşıyır bu kənd. Bu, tarixi mənbələrdə də təsdiq olunur. Belə ki, kəndin vətənpərvər övladları xalqımızın yadelli işğalçılara qarşı apardığı azadlıq mübarizələrində də həmişə ön cərgələrdə olmuş, Vətəni qəhrəmanlıqla qorumuşlar. 1941-1945-ci illər Böyük Vətən müharibəsində də kəndin yüzlərlə sakini Sovet ordusu sıralarında ləyaqətlə döyüşmüş, xalqımızın adına şərəf gətirmişlər.

Bu qanlı müharibə neçə-neçə mərd oğullarımızın həyatına son qoydusa da sağ-salamat geri dönməzlər də oldu. 1941-ci ildə Vətən səmasını qara buludlar alanda digər vətən oğulları kimi əsrin yaşadı olan iki əmioğlu – Əmirqulu ilə Hüsən də həyat yoldaşlarını iki uşaqla taleyin ümidinə buraxıb cəbhəyə yollandılar. Onların hər ikisi müharibənin sonuna kimi şərəfli döyüş yolu keçdilər. Dəfələrlə yaralansalar da müalicə olunub sağaldıqdan sonra yenidən düşmənlərə qarşı döyüşə atıldılar. Hətta yaralanıb faşistlərə əsir düşsələr də, heç vaxt düşməne satılmadılar. Onlar əsirlikdən qaçıb ölümdən qurtulmağı bacardılar. Göstərdikləri şücaətlərə görə SSRİ-nin müxtəlif orden və medalları ilə təltif olunduqdan sonra müharibə veteranı kimi doğma Mərcanlıya qayıdıb ailələrinə qovuşdular.

Bu iki insanı təkcə qan qohumluğu deyil, həm də tale oxşarlığı birləşdirirdi. Belə ki, cəbhənin müxtəlif istiqamətlərində döyüşsələr də eyni tale ilə üzleşmişdilər...

Dörd yaşından bütün ailə üzvlərini itirib yetim qalan

Əmirqulu çıxılmaz vəziyyətə düşür. Bunu görən Faxrı adlı bir kənd sakini onu götürüb saxlayır. Analıq qayğısı göstərib Əmirqulunu da öz övladları ilə bərabər böyüdüb boya-başa çatdırır. Ailə həyatı qurmasına köməklik göstərir.

Əmirqulu Məstalı oğlu Xudiyev (1900-1995) faşistlərlə döyüşə gedəndə iki körpə qız övladı var idi. O, yoldaşı Saçlını və iki körpəsini qaynatası Qara kişiye tapşırıb gedəndə, bu gözüyaşlı insanların qəlbini oxşamaq üçün zarafatla demişdi:

– Yaralanmamağı deyə bilmərəm, ancaq yanınıza başımı dik tutub qayıtmağı söz verirəm.

Həqiqətən də belə oldu. O, döyüşdüyü illər ərzində bədəninin müxtəlif nahiyələrindən 12 dəfə güllə və qəlpə yarası aldısa da ölmədi. Bəlkə də bu məğrur türk kişinin öz Saçlısına verdiyi sözün yerə düşməsinə Ulu Tanrı özü imkan vermədi.

Yəqin ki, qismət belə imiş. Taleyin işinə baxın ki, əsrin əvvəlində faciəvi şəkildə xəstəlikdən məhv olmuş böyük bir ailənin yeganə sağ qalan övladını – Əmirqulunu atası Məstalı kişinin nəsil davamçısı kimi müharibə adlı ölüm kabusundan Tanrı özü qorudu.

O, «Qırmızı Bayraq» ordeni, «Şəxsi igidliyə görə», «Xarkovun müdafiəsinə görə» medalları və s. ilə təltif olundu. Yenidən başsız qoyub getdiyi ailəsinə qayıtdı. Kolxozda işlədi. Təsərrüfat işlərində də fədakarlıq göstərən bu zəhmətkeş insan öz əməyi ilə doğma yurdu Mərcanlının çiçəklənməsinə öz töhfəsini verdi. «Müharibə və əmək veteranı» adına layiq görüldü. İki mərtəbəli, 7 otaqlı daş ev tikdirdi.

Onun ailə üzvlərinin sayı da artdı. Əmirqulu sevimli Saçlısı ilə birlikdə üç oğul, dörd qız böyüdüb boya-başa

çatdırdılar. Saçlı «Qəhrəman Ana» adına layiq görüldü. Oğlanları evləndilər. Əsrin əvvəlində tək körpə vücudu ilə, əsrin ortalarında isə düşmənlə döyüşlərdə dəfələrlə ölümə üzləşən bu cəsur türk oğlunun və onun Saçlı xanımının müharibədən əvvəl qurduqları və fədakarlıqla qoruduqları kiçik ailə taleyin hökmü ilə indi yeddi ailəyə çevrilmişdi. Bu xoşbəxt ailələrdən biri də onların gözəl qız balası Suqra xanımın ailəsi idi...

Zamanov Hüsən İman oğlu (1900-1996) da digər Vətən oğulları kimi, o vaxt özümüzünkü saydığımız Sovet torpaqlarını qorumaq üçün cəbhəyə yollandı. Faşistlərə qarşı bir çox döyüşlərdə iştirak etdi. Müharibənin sonuna qədər bir neçə dəfə yaralandı. Ancaq hər dəfə müalicə olunub sağaldıqdan sonra yenidən cəbhəyə qayıdıb döyüşləri davam etdirdi. Sonra isə əsir düşdü. Ancaq, sovet qoşunlarının köməyi ilə əsirlikdən azad edildi.

Növbəti döyüşlərin birində isə ağır yaralanıb yenidən qospitala düşdü. Lakin həkimlər nə qədər çalışsalar da onu döyüşə yararlı vəziyyətə qaytara bilmədilər və onu ordudan tərxis etdilər. Gənc Hüsən doğma Mərcanlıya ikinci qrup müharibə əlili kimi qayıtdı və cəbhəyə yola düşərkən gözüyaşlı qoyub getdiyi sevimli arvadı Narxanıma və dörd körpəsinə qovuşdu. Ancaq bu igid insan arxa cəbhədə də sakit dayana bilmədi. Bacardığı işin qulpundan yapışb kolxozçu yoldaşlarından geri qalmamağa çalışdı. Heyvandarlıqla məşğul oldu. Həyat yoldaşı Narxanımla əl-ələ verərək iki oğul, dörd qız böyüdüb boya-başa çatdırdılar. Oğlanları evləndirib, qızları hər evinə gəlin köçürdülər. Nəvə-nəticə yiyəsi oldular.

Sağ qolundan ağır yaralanıb ordudan tərxis

olunduqdan sonra Mərcanlıya qayıtsa da cəsur Hüsənin qəlbi əsgər yoldaşlarının yanında qalmışdı. Qələbə xəbərini səbirsizliklə gözləyirdi. Poçtalyonun gəldiyini görəndə onun qabağına qaçar və Əmirquludan məktub olub-olmamasını soruşardı. Nəhayət bu intizara da son qoyuldu. Şanlı qələbədən sonra sağ qalmış igidlərimiz evlərinə qayıdırdılar. Zəfərlə qayıdanlardan biri də Əmirqulu idi. Hüsən buna çox sevinirdi.

Bu oxşar taleli insanlar müharibənin ağır nəticələrinin aradan qaldırılmasında kənd sakinləri ilə birlikdə iştirak edirdilər. Yavaş-yavaş hər şey öz yoluna düşdü. Mərcanlı kəndi də igid oğullarının qayıdışı ilə sanki yenidən cana gəlmiş, yaşıllıqlar diyarına çevrilmişdi. Hamı kərpic evləri söküb yerində daş evlər tikirdi. Hüsən də iki mərtəbəli, 7otaqlı daş ev tikdirmişdi. Uşaqlar da böyümüşdülər artıq. Sevib-sevilən vaxtları idi. Hüsənin böyük oğlu Cəmil Gəncə Pedaqoji İnstitutunun kimya-biologiya fakültəsini bitirib Yuxarı Mərcanlı kənd səkkizillik məktəbinə müəllim göndərilmişdi.

Evdə evlənmək söhbəti düşəndə utandığından həmişə qızarırdı. Bir gün özünü cəmləşdirib anası Narxanıma bildirdi ki, əminəvəsi Suqra ilə evlənmək istəyir. Özü də anasından xahiş etdi ki, bunu imkan daxilində tez etmək lazımdır. Çünki, qıza çox adam elçi düşüb, əldən çıxı bilər.

Suqra da ki, həqiqətən də qənirsiz gözəl idi. Onu görəndə hər oğlanın ağlı başından çıxırdı. Həmin vaxt Əmirqulunun evinə bir neçə yerdən elçi gəlirdi. Ancaq, nədənsə bütün elçilərə yox cavabı verilir.

Suqra ümumiyyətlə hələ ərə getmək istəmədiyini bildirirdi. Cəmilin elçiləri artıq yeddinci dəfə idi ki, cəhd

göstərirdilər. Bu yolda yüz dəfə gedib-gəlsə də yorulmayacağını qəti bildirən Hüsən kişi Əmirqulu kişidən xahiş etdi ki, qızın hərisini versin. Əmirqulu kişi bir az fikirləşib razılığa gəldi və qonaqlara şirin çay verildi. Ağsaqqal sözündən çıxmayan Suqra da razılığa gəldi.

Bir müddətdən sonra Cəmillə Suqranın toyu oldu. Bütün kənd camaatı onların toyuna gəlmişdilər. Beləcə xoşbəxt bir ailənin təməli qoyuldu.

Hüsən kişi Suqranı öz övladlarından ayırmırdı. Suqra da qayınata və qayınanasını çox istəyirdi. Aylar, illər, dolandı. Bu xoşbəxt ailədə oxşar hadisələr cərəyan edirdi. Suqra xanım sanki anası Saçlının taleyinə bənzər bir həyat yaşayırdı. Tanrının istəyi ilə anası kimi onun da yeddi övladı - üç oğlu, dörd qızı dünyaya gəldi.

Müslüm bu ailənin sonbeşik oğlu övladı idi...

Payız yenicə girmişdi. Həyə-t-bacadakı ağacların saralmış yarpaqları yavaş-yavaş tökülür, xəzana çevrilirdi. Hüsən kişinin həyəti meyvə ağacları sarıdan bolluq idi. Alma, əncir, qoz, fındıq, tut, giləs, gilənar və s. ağaclar təbiətə xüsusi gözəllik verirdi. Meyvələrin ətri ətrafa yayılıb xoş əhval-ruhiyyə yaradırdı. Bu həyə-tə qədəm qoyan adam sanki başqa bir aləmə düşürdü. Hətta yayın ən isti günlərində də burada insanın ruhunu oxşayan bir sərinlik hökm sürürdü.

Adəti üzrə həyətdəki ağaclardan birinin kölgəsində döşək saldırıb dincələn Hüsən kişinin cəbhə xatirələri ilə bağlı söylədiyi duzlu-məzəli söhbətlərdən isə ümumi-yətlə doymaq olmurdu.

Həyətdəki ağacların meyvələrindən qonşulara da

pay düşürdü. Hətta qonşu uşaqları həyətin kənarındakı giləs ağacına icazəsiz dırmaşib qarın dolusu yeyəndə də heç kim onların xətrinə dəymirdi. Buna görə də Tanrı da bu həyətdən, bu ailədən heç nəyini əsirgəmirdi.

Belə payız günlərindən birində Tanrı bu ailəyə yeni bir sevinc bəxş etdi. 1969-cu il sentyabrın 24-də Cəbrayıl rayonu B.Mərcanlı kəndində Hüsən kişinin böyük oğlu Cəmil müəllimlə Suqra xanımın ailəsində sayca altıncı olan Müslüm adlı bir uşaq dünyaya gəldi. Bu uşaq yavaş-yavaş böyüyüb yaşa doldu. Daim gözləri gülən, mehriban, hərdən də dəcəllik edən qeyri-adi bir uşaq idi. Babasının duzlu-məzəli söhbətlərinə diqqətlə qulaq asar, sonradan bu əhvalatlara özünün təbircə məzəli don geyindirərək deyib gülər, bütün ailə üzvlərini şənləndirərdi. Hamı deyirdi ki, bu uşaq böyüyəndə artist olacaq.

1976-1977-ci dərslər ilində Müslüm Yuxarı Mərcanlı kənd orta məktəbinin birinci sinfinə qəbul olundu. İlk andan müəllimlərin diqqətini cəlb etdi. O, sinifdəki bütün uşaqlardan seçilən qeyri-adi bir şagird idi. Belə ki, onda həm yumor hissi güclü idi, həm də dərslərinə ciddi yanaşırdı. Ona görə də dərslər əlaçısı idi. Hələ uşaq çağlarından «Koroğlu» dastanını oxumaqdan doymurdu. Hətta dastandakı bütün şeirləri əzbər bilirdi. Xalq qəhrəmanı kimi ürəkdən sevdiyi Koroğlunun, odlu silahın ixtirası ilə əlaqədar dediyi «kişilik zəmanəsi başa çatdı» – fikri ilə heç cür razılaşa bilmirdi. Deyirdi ki, «Koroğlu indi yaşasaydı, belə deməzdi. Kişilik silahdan asılı deyil. Kişi cinsindən olan hər bir qəhrəman, silahın növündən asılı olmayaraq onu zamanın hökmü, ağılının gücü, qolunun qüvvəsi ilə işlətməyi bacarmalıdır. Kişi onda əsl kişi olur ki, hətta silahlı düşmən qarşısında

əliyalın qalanda belə, öz əqidəsinə, millətinə dönük çıxmır, öz amalı uğrunda mübarizə aparıb ya məqsədinə çatır, ya da bu yolda şirin canından keçib ŞƏHİDLİK ZİRVƏSinə ucalır».

Bu yerdə Müslüm dəridən ah çəkib xalq qəhrəmanı Babəki misal çəkərdi. Onun qəhrəmanlığından ağız dolusu danışar, «Bircə gün azad yaşamaq, qırx il qul kimi yaşamaqdan yaxşıdır!» – sözlərini isə dünyanın ən dəyərli şüarı kimi qiymətləndirərdi. Ancaq, Babəkin də son addımını heç cür qəbul edə bilmirdi. Deyirdi ki, «belə bir cəngavər bilməli idi ki, özünü qurban verməklə, başçılıq etdiyi xalqın azadlığını da qurban verir. O, qarşılıqlı şərtlər daxilində Afşinlə (axı o da milliyətcə türk idi) razılığa gəlməli, bəzi manevrlər edərək vəziyyətdən çıxış yolu tapmalı idi. Əgər belə etsəydi, özündən sonra yeni Babəklərin döyüş meydanına çıxmasına yol açar, xalqımızın iradə və əzminin yadelli işğalçıların tapdağı altında qırılmasının və əsrlərlə əsarət altında inləməsinin qarşısını almış olardı. Çox təəssüf ki, Babək bu yolu seçmədi. Xalqı taleyin ümidinə buraxdı. Çox təəssüf ki, Babəkin 22 illik mübarizəsi belə faciəvi sonluqla bitdi. Çox təəssüf... Ancaq görünür ki, xalqımızın da, Babəkin də taleyinə belə qismət yazılıbmış. Qismətdən isə qaçmaq olmaz, necə ki, Babək qaça bilmədi. Ancaq, Babək qəddar düşmən tərəfindən şaqqa-şaqqa doğransa da tutduğu yoldan dönmədi, əqidəsinə dönük çıxmadı. Qanı axa-axa son nəfəsində də «Mən həmişə səninləyəm, Azərbaycanım!» - deyərək Tanrı dərgahına qovuşdu. Xalqımızın azadlığı uğrunda şirin canından keçib həlak oldu, mərdlik, cəsurluq, qeyrət və qəhrəmanlıq simvolu kimi ululaşdı».

Bəli, bu, Müslümün fikri idi. O, qəhrəmanlıq dastanlarımızı analiz etməklə özü də sanki mərdləşir, cəsurlaşdı. Hələ orta məktəbdə təhsil alarkən, orada fəaliyyət göstərən ədəbi dərneyə üzv yazılmışdı. Səhnədə rəngarəng, bir-birindən gözəl qəhrəman obrazları yaradırdı.

Şair qəlbli bu oğlanın təbi gələndə hətta şeir də yazırdı. «Vaqif» dramında yaratdığı Vaqif obrazı Müslümün «şah əsəri» idi. Yeniyetmə çağlarında oxuduğu F.Kərimzadənin «Xudafərin körpüsü» və «Çaldıran döyüşü» romanlarında Ş.İ.Xətai həm cəsur dövlət xadimi, həm də bir şair kimi Müslümün xarakterinin formalaşmasında çox müsbət rol oynadı. İkinci Dünya Müharibəsinin qəhrəmanları - iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı general H.Aslanovun, Sovet İttifaqı Qəhrəmanları M.Hüseynzadənin, C.Əhmədovun, İ.Məmmədovun və s. keçdikləri döyüş yolu haqqında oxuduğu kitablar, baxdığı kino-filmlər Müslümü cəsur, igid, vətənpərvər bir gənc kimi formalaşırdı.

Şair qəlbli bu oğlanın arzusu aktyor olmaq idi. Ona görə də orta məktəbi 1986-cı ildə başa vurduqdan sonra sənədlərini Azərbaycan Dövlət İncəsənət Universitetinə verdi. İmtahanları müvəffəqiyyətlə versə də müsabiqədən keçə bilmədi. Ancaq, ruhdan düşməyən Müslüm 1987-ci ildə hərbi borcunu vermək üçün Sovet Ordusu sıralarına çağırıldı. Hərbi xidmətini Xarkovda başlayan Müslüm onu 1989-cu ildə Saratovda başa çatdırdı və doğma Cəbrayıla qayıtdı.

Yarımçıq qalan aktyor olmaq arzusunu həyata keçirmək üçün daha bir cəhd göstərdi. Ancaq, yenə də alınmadı. Taleyin işinə bax ki, iradəsi sayəsində qısa həyatında çox şeyə nail olmuş Müslüm nə qədər çalışsa

da ondan asılı olmayan səbəblərdən bu arzusuna çata bilmədi. Yəqin ki, qismət belə imiş - deyə düşünən gənc Müslüm ruh düşgünlüyünü yaxın buraxmamaq üçün səyahətə çıxmaq qərarına gəldi. Ancaq burada da valideynlərinin etirazları ilə qarşılaşdı. Onların razılığını almaq üçün əlavə tədbirlər görməyə məcbur oldu...

...1988-ci ilin əvvəllərində ermənilər Xankəndində ayrılmaq tələbi ilə mitinqlərə başlayanda Müslüm Rusiyanın Saratov şəhərində SSRİ Silahlı qüvvələrində hərbi xidmətdə idi. O da digər əsgərlər kimi Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda xalqımızın başına açılan oyunlar haqqında Rusiya telekanallarında ermənilərin xeyrinə verilən birtərəfli və qeyri-obyektiv xəbərlərdən məlumat tuturdu. Ancaq, başa düşürdü ki, bu, xristian həmrəyliyindən irəli gələn Rusiya şovinizminin ermənilərə dəstəyini əks etdirir. Çünki, doğma Azərbaycandan – evdən gələn məktublarda isə həm Ermənistanda, həm də Dağlıq Qarabağda millətimizə divan tutulmasından bəhs olunurdu. Ona görə də nəyin bahasına olursa olsun doğma yurda qayıtmaq və xalqa kömək etmək haqqında düşünürdü. Hətta qardaşı Nizamiyə göndərdiyi məktublardan birində yazmışdı ki, Saratovdakı hərbi hissədən qaçmaq fikrinə düşüb. Nizami isə ata-anası ilə məsləhətləşdikdən sonra Müslümə yazmışdı ki, belə hərəkət etməsin. Məktubda ona xəbərdarlıq edilirdi ki, respublikamızda ictimai-siyasi durum elədir ki, «əgər sən hərbi hissədən qaçıb gəlsən, sapı özümüzədən olan baltalar səni həbs edib ruslara qaytaracaqlar!» Bunu Müslüm özü də yaxşı başa düşürdü...

Nəhayət 1989-cu ildə Sovet ordusundan tərxis olunan Müslüm Azərbaycana qayıtdı. Bakının dəniz kimi

dalğalandığını gördü. Azadlıq uğrunda gedən mübarizəyə necə qoşulduysa, gedib rayonda yaşayan doğmaları ilə görüşə də bilmədi. Bununla da o, heç nədən asılı olmayaraq harada lazım gələrsə orada həmişə xalqı ilə bir yerdə olacağını, millətin müstəqilliyi yolunda nəyi varsa qurban verməyə hazır olduğunu nümayiş etdirdi.

Yalnız bir neçə gündən sonra yaxın dost-taşıların təkidi ilə Müslüm Cəbrayıl yola düşdü. O, doğma kəndi Yuxarı Mərcanlıya – evlərinə çatanda doğmaları onu təmtəraqla qarşıladılar. Ona böyük ziyafət məclisi düzənlədilər. Yaxın qohumlar, dostlar, tanışlar, xətrini istəyənlər Müslümün gəlişinə yeyib-içib şənləndirdilər. Babalarının, nənələrinin, atası Cəmilin, anası Suqranın, qardaş və bacılarının isə sevinclərinin həddi-hüdudu yox idi.

Suqra xanım çoxdan bəri qəlbində qövr eləyən arzusunu dilə gətirdi. Onu evləndirəcəyi ilə «hədə»lədi. Müslüm isə anasının xətrinə dəyməmək üçün razı olsa da, bunun hələ sonranın işi olduğunu bildirdi. Çünki, əvvəlcə ali məktəbə daxil olmaq məsələsini həll etmək lazım idi. Valideynləri Müslümün fikri ilə razılaşıdılar. Həmin il ali məktəbə qəbul ola bilməyən oğullarına ürək-dirək verdilər. Ancaq, onun xarici ölkələrə səyahətə çıxmaq fikrini biləndə həyəcanlandılar. Oğullarından yenidən ayrı düşəcəklərindən ehtiyatlanaraq ona mane olmağa çalışdılar. Ancaq, buna nail ola bilmədilər. Çünki, Müslüm bu vəziyyətdən özünəməxsus ustalılıqla çıxdı. O, gözlənilmədən anasına bildirdi ki, Qürbət müəllimin qızı Gülşənə elçi getsinlər.

Suqra xanım sevincindən yerə-göyə sığmırdı. O, həyat yoldaşı Cəmili muştuluqladı. Elçiləyib Gülşənin

hərisini aldılar. Günlərin birində Müslümlə Gülşenin nişan mərasimi keçirildi. Yalnız bundan sonra Müslümün səyahətə çıxmaq fikri ilə ata-anası razılaşmağa məcbur oldular. Onlar yalnız nişan mərasimindən sonra başa düşdülər ki, Müslüm tədbirli oğlandır...

Müslüm uşaqlıq çağlarından qəlbində qövr eləyən Cənubi Azərbaycanı gəzib-dolaşmaq istəyini reallaşdırmaq məqsədi ilə, sərhəd buraxılış məntəqələri yaranıqdan sonra bir vaxtlar Bütöv Azərbaycanın Böyük paytaxt şəhəri olmuş Ulu Təbrizə yola düşdü. İlk olaraq bütün müsəlman dünyasının böyük şairi ulu Şəhriyarın məqbərəsini ziyarət etdi. Sonra şəhərin görməli yerlərini doyunca gəzib dolaşdı. Ancaq, Cənubi Azərbaycanın digər şəhər və kəndlərini də görməkdən yorulmadı. Tanış olduğu İran türkləri ilə mehriban münasibətlər yaratmağa çalışdı. Sonralar bu mehribanlıq işgüzar münasibətlərə çevrildi.

Təbrizli dostları Müslümün işgüzarlığını görüb ona bizneslə məşğul olmağı təklif etdilər. Bu, Müslümün həyatında dönüş yaratdı. Belə ki, o, Təbrizli dostları ilə qanuni biznes fəaliyyətinə başladı. Bundan sonra Müslüm uzun müddət qəlbində əlçatmaz zirvə kimi canlandırıdığı Təbrizə hər ayda bir dəfə səyahət edir, doyunca gəzib-dolaşdıqdan sonra barter üsulu ilə Cəbrayıla növbə-növ mallar gətirtirir və rayonun dükən və mağazalarına paylatdırırdı.

Qısa müddətdə Azərbaycanın həm şimalında, həm də cənubunda imkanlı bir iş adamı kimi tanınan Müslüm geniş ticarət şəbəkəsi yaratmışdı. O, imkanlarından istifadə edərək imkansız və kasıb ailələrə əl tutur, uşaq bağçalarına humanitar yardım göstərirdi.

Yavaş-yavaş tanınmış biznes adamına çevrilən Müslüm təhsili də yaddan çıxarmadı. Məşğul olduğu işlə əlaqədar olaraq Bakı Kooperasiya İnstitutunun Menecerlər Məktəbinin qiyabi şöbəsinə qəbul oldu.

...Hər dəfə İrana gedib-gəldikcə cəbhədən gələn qara xəbərlər Müslümə rahatlıq vermirdi. Son vaxtlar isə həmyaşıdlarının cəbhədə döyüşdüyü halda, bizneslə məşğul olmağı nədənsə özünə əskiklik sayırdı. Buna görə o da əsil vətən oğulları kimi qəti olaraq döyüşə getməyi qərara aldı. Ancaq, bildirdi ki, bu fikrini ailə üzvləri dəstəkləməyəcəklər. Yenə də başlayacaqlar ki, bəs əvvəlcə evlən, sonra nə istəyirsən elə! Məhz ailədə əlavə gərginlik yaşatmamaq üçün onlardan xəlvətcə döyüşə getmək üçün Cəbrayıl rayon Hərbi Komissarlığına ərizə ilə müraciət etdi...

...1992-ci ilin oktyabr ayı idi. Payızın orta ayı olsa da yayın ılıq nəfəsi hələ də tam çəkilib getməmişdi. Ağacların saralaraq ömürlərini başa vurmuş yarpaqları sərin payız xəzanının təsiri ilə budaqlardan qopur və kəpənək kimi üzüaşağı uçuşaraq torpağa düşürdü. Fəsillərin dəyişməsi ilə bərabər sapsarı rəngə boyanmış qoca təbiət də libasını dəyişə-dəyişə sanki qışa hazırlaşırdı.

Xalq arasında Azərbaycanın kiçik Soçisi kimi tanınan Cəbrayıl şəhəri bu payız günlərində həyəcanlı və gərgin dövrünü yaşayırdı. Rayonun ermənilərlə sərhəddəki qonşu kəndlərində yaşayan mülki əhali dəfələrlə erməni vəhşiliyinin şahidi olsalar da bir addım da olsa geri çəkilmir, Milli Ordunun əsgərləri ilə çiyin-çiyinə döyüşürdülər. Dağlıq Qarabağda olan rus

əsgərlərinin erməniləri dəstəkləmələri vəhşi işğalçılara üstünlük versə də onlar hər igidlərimizin iradəsini qıra bilmirdilər. Hətta Xocalı faciəsi kimi bəşər tarixində görünməmiş qanlı bir vəhşiliyin törədilməsi də cəsur əsgərlərimizi qorxutmamış, əksinə qisas hissini daha da alovlandırmışdı. Məhz bunun nəticəsində Cəbrayıl polisi MO-nun köməyi ilə qonşu Xocavənd rayonunun 14 kəndini vəhşi ermənilərdən təmizləmişdilər. Onlar hətta, bütün Dağlıq Qarabağı erməni faşizmindən azad etməyi qarşılına məqsəd qoymuşdular. Ancaq, sən saydığını say, gör fəlakət nə sayır.

Tarix boyu dünya ağalığı iddiasında olan rus şovinizmi məkrli erməni faşizminin əli ilə respublikamızın ərazisində təxribatlar törədir, xalqımızın əzm və iradəsini qırmağa çalışırdı. Çox təəssüflər olsun ki, bu işdə onlara sapı özümüzdən olan baltalar da kömək edirdilər. Təkcə onu demək kifayətdir ki, hər dəfə əməliyyat planı hazırlanarkən, onu məxfi saxlamaq mümkün olmurdu. Belə ki, əməliyyat başlanarkən məlum olurdu ki, ermənilər bu haqda kifayət qədər məlumatlandırılıblar ki, bunun da nəticəsində bizimkilər çox vaxt uğursuzluğa düçar olurdular. Sanki gizli bir əl müharibəni idarə edir, qarı düşmənin doğma yurd-yerlərimizi bir-birinin ardınca işğal etməsinə kömək edirdi. Nə tökülən qanımızı görəndə, nə də ərşə dirənən naləmizi eşidəndə var idi. Belə bir vəziyyətdə damarlarında türk qanı axan əsil vətən övladları kimi Müslüm də biganə qala bilmədi. O, tərəddüd etmədən xain düşmənlə döyüşə getməyi qərara aldı.

...Oktyabr ayının ortalarında Cəbrayıl rayon Hərbi Komissarlığında gərgin anlar yaşanırdı. Səhər-səhər

komissarlığın həyəti çağırışçılarla dolu olduğu halda, günortaya doğru onların sıraları seyrəlməyə başladı. Valideynlər növbə ilə komissarın qəbuluna düşür, 10-15 dəqiqəlik «söhbət»dən sonra çıxıb, oğlunu da götürərək evlərinə gedirdilər.

Komissarlığa gələndə tezliklə silahlanıb xain düşmənlərə qarşı döyüşə göndəriləcəyini fikirləşən Müslüm buradakı olayları görüb dilxor olmağa başladı. Sənədləşdirmə işi ilə məşğul olan Vəlişov soyadlı bir kapitanın, çağırışçıların valideynləri ilə komissarın təkbətək görüşmələrini necə canfəşanlıqla təşkil etməsini və komissarın kabinetindən çıxan valideynlərin öz gülməşəkər balalarını götürüb evlərinə apardıqlarını görən Müslüm hətta əsəbləşib Vəlişovla mübahisə də etdi. Ancaq bunun heç bir faydası olmadı. Günortadan sonra hər şey aydınlaşdı. Məlum oldu ki, həmin gün cəbhəyə göndərmək üçün çağırılmış 77 nəfər çağırışçıdan 73-ü «xəstə» çıxıb, evlərinə qayıdıblar. Qalan 4 nəfər isə elə bu gün cəbhəyə yola düşməlidirlər.

Həmin dörd nəfərdən biri də Müslüm idi. O, hərbi hissəyə gedən yol boyu bu haqsızlıqla heç cür barışa bilmirdi. Ola bilməz ki, bu qədər çağırışçıdan cəmi dördü sağlam olsun? Axı necə ola bilər ki, rüşvət qanunları bu qədər ayaq altına salıb alçaltsın. Xalq da bunun əsiri olsun. Bunları fikirləşdikcə dəhşətə gələn Müslüm «bu, ən böyük milli xəyanətdir» - deyə düşünürdü. Ancaq, onu qarşıda xain düşmənlə amansız döyüşlər gözlədiyinə görə komissarlıqda baş verən olayları unutmağa çalışdı.

Vaxtilə Sovet Ordusunun Saratovda yerləşən N sayılı hərbi hissəsində keçirilən hərbi təlimlər zamanı,

öhdəsinə düşən işə ciddi yanaşması və komandirlərin tapşırıqlarını can-başla yerinə yetirməsi Müslümün mahir topçu kimi yetişməsinə səbəb olmuşdu. Hətta rus zabitləri hər dəfə normativləri yüksək balla yerinə yetirən Müslümün hərbi qulluq müddəti başa çatdıqdan sonra da əlavə müddətə Sovet Ordusunda qalıb qulluq etməsi üçün ona bir neçə şirnikləndirici təkliflər də etmişdilər. Ancaq, bu təkliflər onun ürəyincə olsa da, doğma Qarabağdan gələn qara xəbərlər bu istəyin üstündən qara xətt çəkmişdi...

Xəyallar aləmində yaxın keçmişə səyahət edən Müslüm, onları gətirən avtomobilin qəfil dayanması ilə xəyaldan ayrıldı və qarşısında avtomat silahlı iki əsgər dayanmış bir darvaza gördü. Sənədlərin yoxlanışından sonra darvazanı açdılar və Müslümgili gətirən maşın Cəbrayıl özünümüdafiə taborunun həyətinə daxil oldu.

Həmin axşam şəxsi heyətin komandir və əsgərləri ilə ümumi tanışlıqdan və axşam yeməyindən sonra kazarmada xeyli söhbət etdilər. Müslüm söhbət əsnasında ön cəbhədəki vəziyyət haqqında xeyli məlumat topladı.

Gecə saat 23-də axşam yoxlaması keçirildi və «yatmaq» komandası verildi. Ancaq, Müslüm həmin gecə nə qədər çalışsa da bir müddət yata bilmədi. Gündüz hərbi komissarlıqda baş verən olaylar ona heç rahatlıq vermirdi. O isə çox çalışsa da bu fikirləri özündən kənarlaşdırı bilmirdi. Elə bu vaxt birdən dayısının dediyi sözlər yadına düşdü.

...Bir dəfə söhbət əsnasında, dəyərli məsləhətləri ilə başqalarından seçilən dayısı Müslümə demişdi ki, «əgər gecə yata bilməsən, xəyalına ya dalğalanan dəniz, ya da axar çay gətirsən, onda rahat yatarsan».

Müslüm dayısının məsləhətinə əməl etdi və yavaş-yavaş yuxuya getdi...

... Səhər tezdən «Qalxın!» komandası ilə yerindən sıçrayan əsgərlərlə bərabər Müslüm də tez yerindən qalxıb paltarını geyindi və mülki formada olsa da sıraya düzləndi.

Komandir əvvəlcə ötən gün və gecə ərzində ön cəbhədə baş verən döyüşlər haqqında məlumat verdi. Sonra isə yeni gəlmiş əsgərlərə bir addım irəli çıxmağı əmr etdi. Dörd əsgər – Müslüm, Fərhad, Arif və Cəbrayıl eyni anda sıradan bir addım irəli çıxdılar. Sonra komandirin göstərişinə əsasən hamama getdilər. Yuyunduqdan sonra isə yenidən alaya qayıtdılar. Onlara hərbi forma təqdim olundu. And içmə mərasimi keçirildi. Keçmiş Sovet Ordusu sıralarında yiyələndikləri hərbi peşələrinə əsasən yeni əsgərlərin yeni vəzifələri müəyyənləşdirildi və onlara konkret işlər tapşırıldı. Sonra onları - Müslümü, Arifi, Fərhadı və Cəbrayılı Cəbrayıl özünümüdafiə taborunun tərkibində rayonun sərhədlərini azğın düşməndən qorumaq üçün ön cəbhəyə göndərdilər.

Damarlarına doğma Vətən, ana torpaq hissləri hopan gənc Müslüm doğma yurdlarını və övladlarını itirmiş gözü yaşlı anaların ah-naləsinə dözə bilməyib qanı düşməndən qisas almağa dostları Arif, Fərhad və Cəbrayilla birlikdə getmişdi. Onlar üçün ən müqəddəs iş Vətəni qorumaq idi. Buna görə də cəbhəyə yola düşəndə and içmişdilər ki, işğal altında qalan torpaqları mürdar erməni tapdağından azad etməyincə, qanı axıdılmış soydaşlarının qisasını almayınca geri

dönməyəcəklər.

Onların birlikdə əzmkarlığını gören komandanlıq da onları bir-birindən ayırmadı. İlk döyüşləri Əfəndilər kəndi uğrunda oldu. Bu müqəddəs kəndin ələ keçirilməsi üçün düşmən dəridən-qabıqdan çıxırdı. Ona görə də kəndin üzərinə hərbi texnika ilə silahlanmış çoxlu canlı qüvvə yeridilmişdi. Ancaq, cəsur döyüşçülərimiz erməni faşistlərinin niyyətlərini gözlərində qoydular. Düşmən çoxlu canlı qüvvə itirərək geri çəkildi. Döyüş meydanında onlarla erməni cəsədi qalmışdı.

Bu qələbənin qazanılmasında bütün əsgərlərin xidmətləri var idi. Müslüm isə xüsusi fərqlənirdi. O, yenicə ona həvalə edilmiş topdan açdığı yaylım atəşlə bir düşmən ZTR-ni içindəki ermənilərlə bərabər məhv etmişdi. Ona görə də döyüşdən sonra komandir tərəfindən Müslümə təşəkkür elan edildi.

İlk döyüşdən özünü mahir topçu kimi göstərən Müslümün igidliyi tezliklə bütün Cəbrayıl döyüşçüləri arasında yayıldı. Təsadüfi deyil ki, Müslümü cəbhənin ən ağır döyüş gedən hissələrinə göndərirdilər.

Balyand, Mülkədərə, Quşçular, Sirik, Daşbaşı və s. kəndlər uğrunda gedən döyüşlərdə də Müslüm dostları ilə birlikdə düşmənlərə qan uddururdu. Onlar müdafiə postlarında ayıq-sayıq dayanır, müqəddəs torpaqlarımızı yağılardan qəhrəmanlıqla qoruyur, düşmənlərin bir addım da irəliləməsinə imkan vermirdilər.

İlk döyüşdən alnıaçıq çıxan və komandirdən təşəkkür alan Müslümün sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Belə başlanğıc gələcək uğurlardan xəbər verirdi. Elə bu hissələrin təsiri altında, ilk cəbhə sevincini ondan nigaran qalan ailə üzvləri ilə bölüşmək üçün sevimli anasına ilk cəbhə məktubu yazdı:

«Salam Ana!

Bu məktubu səngərdə beş dəqiqə vaxt tapıb yazmışam. Yazdım ki, məndən nigaran qalmayasınız. Mən özüm evdən çox nigaranam. Atam, bacı və qardaşlarımla bir-birinizdən müğayət olun! Sizin üçün yaman darıxmışam. İnşallah qələbə tezliklə bizim olacaq. Torpaqlarımızı düşməndən təmizləyən kimi evimizə dönəcəyəm. Məni yadına salıb heç vaxt ağlama! Müharibədə ölüm-itim də ola bilər.

Bu gün doğma yurd yerlərimiz işğal altındadırsa, mən heç vaxt rahat ola bilmərəm. Bilirsən ki, özüm döyüşə könüllü gəlmişəm. Məndən narahat olmayın, burada hər şey yaxşıdır. Arif, Fərhad, Cəbrayıl bir yerdəyəm. Yeni dostlar da tapmışam. Hamısı da xətrimi çox istəyir. Elə bilirəm ki, öz doğma adamlarımın arasındayam. Allah qoysa evimizə qayıdanda cəbhə həyatından sizə doyunca söhbət edəcəyəm. Sən Allah mənim üçün ağlama, Anacan! Bilirəm mənim üçün necə darıxırsan. Yəqin ki, gizlədə göz yaşı tökürsən. Yox ana, qurban olum ağlama! Düşmənlər hər dəqiqə hücum edir. Onların qarşısını almaq lazımdır.

Mən həm də topçuyam, axı! Əgər bu iş əlimdən gəlsə, mən heç vaxt sakit dura bilməzdim. Artıq bir düşmən ZTR-ni də heyəti ilə birlikdə məhv etmişəm. İnanın ki, tezliklə qələbə ilə qayıdacağam.

Bu məktubu səngərdən yazıram. Məndən nigaran qalmayın! Hamınızı öpüb bağrıma basıram, Anacan! Hörmətlə Sizin Müslüm».

Başlanğıcı da, sonu da Ana kəlməsi ilə başlayıb bitən ilk cəbhə məktubunu yola salmağa macal tapan Müslüm mənəvi cəhətdən bir qədər yüngülləşdi. Bu məktubun onun ailə üzvlərinə bəxş edəcəyi sevinci

fikirləşdikcə fərah hissi Müslümün bütün qəlbini çulğayırdı. Çünki, ön cəbhədə səngərdə olmasına baxmayaraq, onun qəlbi evdə nigaran qoyub gəldiyi atasının və bacı-qardaşlarının qəlbləri ilə birgə döyünürdü. Bir də ki, vaxt olmasa da, imkan tapıb onlara məktub göndərən Müslüm bunu adi övladlıq borcu sayırdı.

Müslüm cəbhəyə gedəndən sonra, evləri sanki suyu sovulmuş dəyirmanə bənzəyirdi. Hətta həyətdəki meyvə ağacları da zamanın hökmü ilə sanki yaşıl donunu əynindən tez çıxarmış və soyuq payız küləyinin təsiri altında çılpaq vücudu ilə yırğalana-yırğalana qarşıdan gələn sərt qışa hazırlaşırıdı.

Artıq, soyuqlar düşdüyündən, Hüsən baba da bütün yayboyu qapıdakı qoz ağacının kölgəsində yerə sərib üstündə istirahət etdiyi mütəkkə və döşəkçəsini də götürüb evə yığışmışdı.

Adəti üzrə direktor müavini işlədiyi Yuxarı Mərcanlı kənd orta məktəbindən hər gün işdən qayıdanda, kiçik oğlu Müslümün vaxtilə qapıda əkdüyü gül kollarını tumarlaya-tumarlaya becərən Cəmil müəllim şəxsi mal-qaranı və qoyun-quzunu yemləyib yerbəyer etdikdən sonra evə girəndə, üz-gözlərindən qəm tökülən bütün ailə üzvlərinin könüllərini oxşamağa və onları şən zarafatlarla ovundurmağa çalışırdı. Ancaq nə etsə də həyat yoldaşı Suqranın heç üzü gülmürdü. «Mənim ciyərparam soyuq səngərdə düşmənlə üz-üzə dayanıbsa, mən necə gülümsünə bilərəm?» - deyirdi.

Doğrudan da Suqra xanımın nə əli işə yatmırdı, nə də bir yerdə rahatlıq tapa bilmirdi. Yalnız Müslümə məxsus kamançaya və otuz iki kiloqramlıq iki ədəd

idman girinə hər dəfə nəzər salanda bir az təskinlik tapırdı. Gözü yolda, qulağı səsdə idi. Hər dəfə çox da uzaq olmayan cəbhədən top-tüfəng gurultusu gələndə, onun ana ürəyi sanki qopub ayaqları altına düşürdü. Hər dəfə stress vəziyyətindən ağlayıb yüngülləşməklə çıxırdı. Gecələr pis yuxular görürdü. Dərdini yüngülləşdirmək üçün tez-tez atasıgilə gedir, atası Əmirqulu və anası Saçlı ilə kədərini bölüşürdü.

Bir gün evdə oturub «Aktual ekran» mövzusunda «Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin kökləri» adlı televiziya verilişinə baxan Suqra xanım poçtalyonun səsini eşidib tez bayıra çıxdı. Həyət qapısında dayanan poçtalyon «Müslümdəndir!» – deyib muştuluq aldıqdan sonra əlindəki zərfi Suqra xanıma təqdim etdi. İlk anlar özünü itirən ana bilmədi ki, gülsün, yoxsa ağlasın. Hər halda iki gilə yaş onun gözlərindən ağ çöhrəsi ilə üzü aşağı axmağa başladı. Ancaq, bu, sevinc yaşları idi.

Handan-hana özünə gələn Suqra xanım məktub əlində evə qaçdı. Əvvəl qayınata-qayınanasını, sonra isə övladlarını bu xoş xəbərlə sevindirdi. Sonra məktubu açıb təkrar-təkrar oxudular. Bir azdan Cəmil müəllim də gəlib çıxdı. O da məktubu oxuyub ailə üzvlərinin sevincinə qoşuldu. İlk anlar onları bürümüş həyəcan hissləri sevinc hissləri ilə əvəz olundu. Sanki bütün dünyanı onlara bağışlamışdılar. İndi onların cəbhədən gələn bu ilk payız müjdəsindən yaranmış sevinclərinin həddi-hüdudu yox idi...

1992-ci ilin sonlarına doğru cəbhə bölgələrində amansız döyüşlər davam edirdi. Ancaq, dekabr ayının axırında cəbhə xəttində nisbi sakitlik yarandı. Sanki,

qarşıdan gələn yeni il bayramını qarşılamaq üçün tərəflər arasında şifahi razılaşma əldə olunmuşdu. Düşməne etibar olmasa da, məntiqlə bayram günü heç bir tərəfdən hücum olmamalıydı.

Bayram qabağı günlərdə komandirin əmri ilə Müslüm əsgər yoldaşları ilə birlikdə Quşçular postunda keşik çəkirdi. Aparılan müşahidələr göstərirdi ki, ermənilər də bayrama hazırlaşırlar. Ancaq, bu da onları arxayın salmadı. Dörd əsgər müşahidə nöqtələrində qalmaqla, digər əsgərlər dərəcə yeraltı qazma otaqda hazırlanmış bayram süfrəsinə toplaşdılar.

Süfrədə yaxın kəndlərin mülki əhalisi tərəfindən gətirilmiş çörək, soyutma qoyun əti, nar, alma, limon, Rusiya istehsalı olan iki şüşə şampan şərabı düzülmüşdü. Otağın bir tərəfində meşədən qırılıb gətirilmiş kiçik yolka ağacı torpağa sancılmışdı. Yolka ağacı bəzəkli görünsün deyə, əsgərlər onun yarpaqlarına yumrulanmış pambıq düzmüşdülər. Süfrə boyu əsgərlərin hərəsinin adına bir şam yandırılmışdı ki, bu da otağın işıqlandırılmasına kifayət edirdi.

Müşahidə nöqtələrindəki keşikçiləri tez-tez dəyişməklə bu kiçik bayram mərasimi bütün gecə səhərə qədər davam etdi. Yeyib-içib şənləndilər. Əsgərlərimiz bir-birinin sağlığına bədə qaldırdılar. Müqəddəs torpaqlarımızın işğalçılardan müdafiə olunmasında bütün Azərbaycan əsgərlərinə uğurlar dilədilər.

Müslümə söz verildə dedi ki, «müharibə bizim torpaqlarımızda gedir. Ona görə də biz müdafiədən çox hücum haqqında düşünməliyik ki, itirilmiş bütün torpaqlarımızı qaytara bilək. Allahdan arzum budur ki, bu müqəddəs məqsədə çatmaqda bizə inam, ilham və

qüdrət versin ki, gələcək nəsillərin qarşısında gözükdölgəli qalmayaq. Bu yolda sizin hamınıza, o cümlədən Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin vətənsəvər bütün əsgər və zabitlərinə cansağlığı, əzm və iradə arzulaıırım».

Çıxışının sonunda Müslüm nə isə axtarırmış kimi ətrafa boylandı və «heyif ki, kamançam burada yoxdur, olsaydı sizin üçün gözəl bir muğam ifa edərdim» - dedi. Sonra isə heç nə olmayıbmiş kimi «Sarı gəlin» mahnısını oxumağa başladı. Özü də elə ürəkdən oxudu ki, peşəkar sənətçi kimi onun vurduğu zəngulələrdən dağ-daş lərzəyə gəldi. Hətta onun səsi yenicə açılmaqda olan səhər şəfəqlərinə qovuşub dağda-daşda elə əks-səda verdi ki, onu qarşıdakı postda şadyanalıq edən sərxoş ermənilər də eşitdilər və sanki vəlvələyə düşdülər.

Bir neçə dəqiqədən sonra isə ermənilər öz dillərində nə isə deyə-deyə xorla bağırmağa başladılar. Bu səslər gah qarğa qarılıtısına, gah da eşşək anqırtısına bənzəyirdi.

Artıq postlarında öz yerlərini tutmuş bizim əsgərlər isə bu əcaib-qəraib səsləri lağa qoyub gülürdülər.

1993-cü ilin ilk ayının axırlarına doğru cəbhə xəttində gərginlik davam edirdi. Ermənilər bir neçə istiqamətdən yeni hücumlara başlamışdılar. Onlar Dağlıq Qarabağın Hadrut bölgəsi ilə sərhəddə yerləşən strateji əhəmiyyətli Balyand kəndi istiqamətində daha çox canlı qüvvə və hərbi texnika cəmləşdirdiklərindən, bizimkilər də həmin istiqamətdə xüsusi tədbirlər görmüşdülər. Müşahidə nəticəsində düşmənin hücumu gözlənilməyən postlardan bəzi snayperlər, mahir topçılar və tankçılar

da Balyand kəndinin müdafiəsinə cəlb edilmişdilər. Bir sözlə kəndin müdafiəsinə ciddi hazırlıq görülmüşdü.

Ermənilər sübh tezdən – təqribən saat altı radələrində qısa müddətli artilleriya atəşlərindən sonra hücumu keçdilər. Onlar elə bilirdilər ki, açdıqları yaylım atəşləri Balyandın müdafiəsini dağıdacaq və onlar kəndi asanlıqla götürəcəklər. Ancaq, belə olmadı. Çünki, kəndin bir neçə evinin damına top mərmisi düşsə də, xoşbəxtlikdən yağına səbəb olmamışdı.

Atəş səsələrinə yuxudan hövlnak ayılan kənd sakinləri evləri dağılmış həmkəndlilərini kəndin başqa evlərinə köçürməklə bir-birinə dayaq durur, baş verə biləcək yağının qarşısını alovlanmamış alırdılar. Kəndin cavanları isə səngərdə döyüşən əsgərlərimizə silah-sursat daşıyır və yaralıların atəş altından çıxarılaraq kənddəki tibb məntəqəsinə çatdırılmasına kömək göstərirdilər.

Arxadan belə dəstək alan əsgərlərimiz isə cəsarətlə döyüşür və erməni faşistlərinin kəndə yaxınlaşmasına imkan vermirdilər. Döyüş axşama qədər davam etdi. Biz tərəfdən çoxlu yaralananlar var idi. Ancaq, düşmən hücum etdiyindən daha çox itki vermişdi. Döyüş meydanında demək olar ki, hər daşın dibində bir quldur meyidi sərili qalmışdı. Müslüm topçu dostları ilə birlikdə bir tank, bir PDM və daha iki silahdaşıyan hərbi avtomobili dəqiq atəşlə yandıraraq məhv etmişdilər.

Vəziyyəti belə görən erməni komandanlığı tamamilə məhv olmaqdan qurtulmaq üçün axşama yaxın hücumu dayandırmağa məcbur oldu. Axşam saat 18 radələrində erməni dığaları əvvəlki mövqelərinə çəkildilər.

Beləliklə, Balyand kəndi uğrunda gedən döyüş də cəsur əsgərlərimizin zəfəri ilə nəticələndi. Onlar təpədən

dırnağadək silahlanmış düşmənləri layiqincə əzib geri oturtdular.

Balyand uğrunda döyüşdən sonra ermənilər uzun müddət özlərinə gələ bilmədilər. İstər canlı qüvvə, istərsə də hərbi texnika sarıdan çoxlu itki verən düşmən, bizimkilərlə apardıqları gərgin danışıqlardan sonra əldə etdikləri «razılaşma»ya əsasən döyüş meydanında qalmış yaralılarını və meyidlərini öz mövqelərinə daşımaqla məşğul idilər.

Bizimkilər isə yaralıları Cəbrayıl rayon Mərkəzi və B.Mərcanlı kənd xəstəxanalarına, ölənləri isə ev ünvanlarına göndərdikdən sonra növbəti döyüşlərə hazırlaşmağa başladılar.

Qonşu postlardan köməyə gəlmiş əsgərlər isə öz mövqelərinə qayıdırdılar. Müslüm də artıq daimi xidmət yeri olan Daşbaşı postuna qayıtmışdı. Əsgər dostları onun bu ağır döyüşdən sağ-salamat qayıtmasına çox sevinir, elə səngərdəcə şadyanalıq edirdilər. Onların suallarına cavab verən Müslüm isə döyüşün çox ağır keçməsinə, ermənilərin cinah keçidlərinin qarşısını necə məharətlə almalarından və mərkəzdən sürətlə hücum keçən erməni tankını necə nişan alıb vurmasından fərəhlə danışdı.

Balyand uğrunda döyüşdəki qələbə Cəbrayıl rayonunun hər yerində sevincə səbəb olmuşdu. Komandanlıq da fərqlənən döyüşçüləri mükafatlandırırdı. Müslüm də onların arasında idi. Mükafat olaraq Müslüm beş günlük məzuniyyətə buraxılmışdı.

Evlərində isə bundan heç kimin xəbəri yox idi. Buna

görə də Müslüm evə xəlvəti getməyi və ailə üzvlərinə sürpriz etməyi qərara almışdı.

Bu məqsədlə gəlidiyi avtomobili Mahmudlu-Horadiz şosse yolunun Böyük Mərcanlı kəndinin yaxınlığından keçən hissəsində - Yuxarı Mərcanlı kəndinin avtobus dayanacağında saxlatdırıb düşdü. Heç kim görməsin deyə yolun ətrafı ilə cərgələnən ucsuz-bucaqsız üzüm bağının içərisinə gedən su arxının sol tərəfi ilə evlərinə doğru uzanan palçıqlı cığırda getməyə başladı.

Hava soyuq olduğundan bağda heç kim gözə dəymirdi. Bağın qırağında yaşayan xalasığilin həyətin-dəki ot tayasının yanında bir anlığa dayanıb ətrafa nəzər saldı. Onu heç kimin görmədiyini yəqinləşdirib qonşuluqda yerləşən öz həyətlərinə keçdi. İki mərtəbəli evlərinin arxasındakı tövlənin qabağındakı çardağın altında soyuqdan büzüşüb yatmış Alabaş hənirti duyub başını qaldırdı və Müslümü görən kimi zingildəy-zingildəyə ona tərəf götürüldü.

İt çoxdan görmədiyi dostunun gah ayaqqabılarını, gah şalvarının balağını, gah da əllərini yalaya-yalaya sevinirdi. Müslüm aşağı çöküb bu vəfalı itin başını və bədənini tumarlaya-tumarlaya onu sakitləşdirməyə çalışdı. Alabaş isə xumarlana-xumarlana tez-tez arxa ayaqları üstə qalxaraq, qabaq pəncələrini sahibinin çiyinlərinə qoyur və sanki onunla qucaqlaşmaq istəyirdi. Müslüm çox çalışsa da onu sakitləşdirə bilmədi. Alabaşın belə canfəşanlığı Müslümün anasigilə sürpriz etməsinə imkan vermədi. İtin zingiltisini eşidib pəncərədən bayıra boylanın bacıları Müslümü görüb həyətdə qaçdılar.

– Nə olub, ay bala?! – deyər soruşan Suqra xanım, ilk anlar heç nə anlaya bilmədiyindən, özü pəncərəyə

yaxınlaşdı. Pərdəni yana çəkib aşağı – birinci mərtəbəyə boylandı. Müslümlə Alabaşın səhnəsini görüb əvvəl gözlərinə inanmadı. Sonra özünü ələ alıb yüyrek addımlarla pilləkanlara doğru tələsdi. Uşaqlar onun da ayaqqabılarını geyib aşağı düşdüklərindən, Suqra xanım ayağına geyməyə bir şey axtardı. Kiçik qızının ayaqqabısını tapıb ayağına geymək istəyərkən, Müslümün pilləkanları iki-iki atlanaraq yuxarı dırmaşdığını gördü və yerində dayandı. Müslüm ona çatıb «anacan!» – deyərək onu bağrına basdı. Ana-bala bir-birinə sarıldılar.

– Can bala, hardan gəlmisən, necə-nə təhər gəlmisən? – deyərək əvvəl sözlərini çaşırdı. Sanki inanmırmış kimi təkrar-təkrar geri çəkilib oğlunun üz-gözünə baxır, onu öpüslərə qərq edərək yenidən bağrına basırdı. Bala qoxusunu dərinləndirib ciyərlərinə çəkib ürəkdən «oxqa..y!» – deyirdi.

– Sənə qurban olum oğul, nə yaxşı ki, gəldin. Səndən nigaran idim.

– Mən sənə qurban olum, ana!

– Neçə gecə idi ki, səndən pis-pis yuxular görürdüm. Hansı yana yozurdumsa da rahat ola bilmirdim, oğul!

– Nə görürdün, anacan! – deyərək Müslüm anasının göz yaşlarını sildi.

– Yuxuda görürdüm ki, o kökü kəsilmişlərə əsir düşmüşsən, canım mənim! Sən əsirlikdən qaçırsan, ermənilər də duyuq düşüb səni tuturlar və zəncirlər ağaca bağlayıb döyürlər. Sən də qışqıra-qışqıra – «Ata-anacan, məni bu kafirlərin əlindən qurtarın!» – deyərək bizi köməyə çağırırsan.

– Hə, necə oldu, məni qurtara bildinizmi?

– Yox, həyatım! Biz nə qədər çalışsaq da sənə çata

bilmirdik. O canı yanmışlar biz yaxınlaşdıqca, sənin qollarından tutub sürüyə-sürüyə bizdən uzaqlaşdırırdılar.

– Axırda nə oldu? – deyə Müslüm gülümsündü.

– Biz nə qədər çalışsaq da əlimiz sənə çatmadı. Ağlaya-ağlaya qalmışdıq. Bir dəfə də yuxuda gördüm ki...

– Yox, ay ana, daha bəsdir, demə! İndi görürsən ki, sağ-salamat yanıdayam. Pilləkəndə qabağımı kəsmisən. Heç demirsən ki, evə keç, rahatlan!

– Bıy, başıma xeyir, lap yadımdan çıxmışdı. Keç içəri, qadan alım! Səni mənə qaytaran Allaha qurban olum, keç! – deyə Suqra xanım ciyərpərasının qoluna girib evin içinə apardı.

İçəri keçə-keçə, gedəndən bəri evdə hansı yeniliklər olduğunu yoxlayırmış kimi ətrafa nəzər salan Müslüm otaqları bir-bir gəzdi. Heç bir dəyişiklik olmadığını görüb köksünü ötürdü və binanın günbatan tərəfindəki yataq otağına keçdi. Belindəki kəməri açdı və əynindəki hərbi gödəkçəni çıxarıb divanın üstünə atdı. Geri dönəndə 93 yaşlı Hüsən baba ilə Narxanım nənənin içəri daxil olduğunu gördü. Müslüm onlarla qucaqlaşaraq öpüşüb-görüşdü. Sonra nahar otağına keçdilər. Əyləşdikdən sonra gözləri çox zəif görən Hüsən baba dilləndi:

– Müslüm, gözümün işığı, özün necəsən, o cəbhənin havası necədi?

– Buralarda soyuq olduğuna baxma ay baba, oralarda gün çıxır! – deyə Müslüm babasının sualına zarafatla cavab verdi.

– Bəs o tayqulağın nəvələri ilə necə, bacara bilirsinizmi? – deyə nəvəsinin zarafat etdiyini başa düşən baba da zarafatyana soruşdu.

– Ermənilərin qulağını kəsib bir kisə qulaq yığmışdım, baba! Heyif ki, gələndə yadımdan çıxıb

gətirməmişəm. İnşallah, gələn dəfə gələndə sənə bir kisə erməni qulağı gətirib hədiyyə edəcəyəm.

Hamı gülüşdü. Hüsən baba da güldü. Söhbətə qoşulan Narxanım nənə gülməkdən uğunub gedən Hüsən kişinin əvəzində dilləndi:

– Erməni qulağını neynirik, canım sənə fəda olsun! Bizə sən lazımsan.

Müslüm ona da zarafatla cavab verdi:

– Bilirəm, nənəcan, bilirəm. Bəs elə ona görə gəlmişəm də...

Yenə də qəhqəhə çəkib gülüşdülər.

– Sizi şənləndirmək üçün zarafat edirəm, ay mənim şirin babam, ay mənim şəkər nənəm! – deyə Müslüm yerindən qalxıb hər qolu ilə onların birini qucaqlayıb bağrına basdı və yanaqlarından öpdü.

– Bilirik, ay sağ olmuş, bilirik! – deyə baba ilə nənə xorla cavab verdilər.

– İndi isə icazə verin, yuyunum və aclığımı öldürüm! – deyə Müslüm ayağa qalxdı və qapıya tərəf yönəldi.

– Gedək qadan alım, gedək sənin paltarlarını dəyişim! – deyə Suqra xanım oğlu ilə bərabər bayıra çıxdı. Ona təmiz pal-paltar verib hamama qədər ötürdü.

Bir azdan Suqra xanım qayıdıb nahar üçün yemək-ichmək hazırlamağa başladı. Həyat yoldaşı Cəmil müəllimi muştuluqlamaq üçün böyük oğlu Nizamini onun iş yerinə göndərdi.

Cəmil müəllim Xanış Rüstəmov adına Yuxarı Mərcanlı kənd orta məktəbinin direktor müavini olmaqla bərabər həm də ixtisası üzrə kimya-biologiya müəllimi işləyirdi. İkinci növbənin üçüncü saatının zəngi yenicə çalınmışdı. Böyük tənəffüs olduğundan şagirdlər

məktəbin həyatində oynayırdılar. Həyətdə uşaqların çox olmasındanmı, yaxud döyüşdə olan oğlu Müslümü xatırlayıb xəyallara dalmasındanmı, ya da nədənsə gözlərini “Müəllimlər otağı”nın pəncərəsindən bayıra zilləyən Cəmil müəllim böyük oğlunun uşaqların arasından necə keçib gəldiyini görə bilmədi. İçəri kiminsə daxil olduğunu hiss edib geri dönəndə oğlu Nizamini qarşısında gördü.

– Muştuluq, atacan, muştuluq ver! – deyə Nizami qollarını atasının boynuna salaraq onu qucaqladı.

– Yaxşı, ürəyin istəyən muştuluq məndə, de görüm nə xəbərdi?!

– Gözlərin aydın atacan, Müslüm gəlib!

– Ay sənin dilinə qurban olum, səni həmişə xeyir xəbər olasan oğull-deyə Cəmil müəllim qapıya yönəldi və çölə boylandı. Sonra saatına baxıb tənəffüsün başa çatdığını gördü və zəngin düyməsini basdı. Bayırda oynayan uşaqlar hay-harayla siniflərə doluşmağa başladılar.

Sınıf jurnallarını götürmək üçün otağa daxil olan müəllimlər Cəmil müəllimlə Nizaminin sevincək nədənsə danışdıqlarını görüb onlara yaxınlaşdılar. Anlaşılmaz vəziyyətlərdə nəsə baş verdiyini ani olaraq hamıdan qabaq duyub başa düşən və nə olduğunu incə bir yumorla öyrənməyi bacaran Sevindik müəllim yenə də adəti üzrə hamıdan qabaq gələcək qohumu Nizami (Sevindiyin bacısı Tamellanın qızı Gülşən Müslümün nişanlısı idi) ilə əl tutub salamlaşdı və soruşdu:

– Ay Nizami, səhərdən bəri nə qədər çalışırıqsa da bu Cəmil müəllimi gəmisi batmış ərəb kimi qəm dəryasından dartıb çıxara bilmirik. İndi sən ona nə demisən ki, özü sıçrayıb sahilə çıxıb və çöhrəsindən nur tökülə-tökülə ətrafına işıq saçır?

Atasının gülümsəyə-gülümsəyə fikrə getdiyini görən Nizami də yumorla cavab verdi:

– Müslüm bir sürü erməni diğasının qulaqlarını kəsdiyinə görə məzuniyyətə buraxılıb.

Otaqdakı bütün müəllimlər az qala xorla “gözləriniz aydın, təbrik edirik!” – dedilər. Məktəb pedaqoji kollektivinin ağsaqqalı sayılan Osman müəllim də zarafatından qalmadı:

– Ay qardaş, mən həmişə demirdimmi ki, faşistləri qova-qova gedib Berlində Hitlerin özünü də öldürən kişilərin nəvələrinə ermənilər bata bilməz?!

Bayaqdan iş yoldaşlarının təbriklərinə yalnız “çox sağ olun!”- deyə cavab verən Cəmil müəllim başını yuxarı qaldırdı və ucadan dedi:

– Qardaşlar, Sevindiyn sözünə qüvvət, bu gün dərsdən sonra hamınızı sevinc dəryasında üzməyə dəvət edirəm. Mənə icazə versəniz mən gedib məclisin hazırlıq işləri ilə məşğul olardım.

– Buyurun, buyurun, Cəmil müəllim, Allah qüvvət versin.! - deyə müəllimlər xorla cavab verdilər.

Sevindik müəllim qapıdan çıxmaqda olan Cəmil müəllimin arxasınca söz atdı:

– Dərslərin gedişatından isə heç narahat olma, cənab İmanov! Sənin vəzifəni bütün məsuliyyəti ilə müvəqqəti olaraq öz üzərimə götürür və günün sonunadək onu şərəflə yerinə yetirməyə söz verirəm. Ona görə də sən arxayın get, bizim üçün yaxşı bir dəmdəsgah hazırla!

– Narahat olma, hər şey yaxşı olacaq! - deyən Cəmil müəllim Nizami ilə evlərinə yollandılar.

Suqra xanım bilirdi ki, Müslümün gəlişini eşidən dostları, qonum-qonşular, qohum-əqrabalar və Cəmilin müəllim yoldaşları bundan xəbər tutan kimi onun görüşünə gələcəklər. Çünki, həmişə qonaq-qaralı olan bu ev Müslüm döyüşə gedəndən bəri, sanki çal-çağırılı günlərini itirmişdi.

Divardan asılı qalmış kamança da elə bil Müslümün xiffətini çəkirdi. Ailə üzvlərinin hamısı həmişə kədərli görünürdülər. Bu həyətə ayaq basanlar ev sahiblərinin qəmli çöhrəsini görəndə, hətta evə dəvət olunsalar da, nədənsə içəri keçməyə cürət etmirdilər. Sanki, onların içəri keçmələrini ev sahiblərinin yüngül hərəkət kimi qiymətləndirəcəklərindən və ailənin kədər yükünü bir az da ağırlaşdıracaqlarından ehtiyat edirdilər.

Bunun başqa bir səbəbi də var idi. Belə ki, Müslüm lap uşaq çağlarından üzübəri çox istiqanlı adam idi. Onun insanlara qarşı çox mülayim yanaşma tərzi, şirin ləhcəsi var idi. Müraciət etdiyi adamları ya əmioğlu, ya dayıoğlu, ya xalaoğlu, ya bibioğlu, ya da kivrə və s. – deyə elə mülayim və şirin ləhcə ilə dindirirdi ki, onları maqnit kimi söhbətə çəkə bilirdi. Lap əsəbləri gərgin vəziyyətdə olan sərt adamlar da Müslümlə həmsöhbət olanda özlərindən asılı olmayaraq mülayimləşir və onunla ünsiyyətdə olmaqdan sanki ləzzət alırdılar. Çünki, Müslümün həm də güclü yumor hissi var idi. O, başqalarının dili ilə deyiləndə aralarında münəqişə yaradan sözləri kimsənin qəlbinə toxunmayan elə incə yumorla deyirdi ki, həm zarafat kimi qəbul edilir, həm də söhbət edənlər arasında gülüşə səbəb olurdu. Ona görə də hamı Müslümü çox istəyirdi. Məhz elə bu xüsusiyyətlərinə görə Müslüm döyüşdə olduğu müddətdə nəinki öz ailələrində, həm də dost-taşıqları

arasında da onun yeri görünürdü. Bu səbəbdən onlar da Müslüm üçün çox darıxmışdılar.

Müslümün məzuniyyətə gəldiyini eşidənlər onunla görüşə tələsirdilər. Cəmil müəllim böyük oğlu Nizami ilə həyətlərinə qədəm qoyanda, bir neçə qonşunun orada Müslümlə deyib-güldüklərini gördülər. Müslümün arxası yola tərəf olduğuna görə atasının gəldiyini görmürdü. Ancaq bunu qonşulardan birinin dilinə gətirməsindən anlayan Müslüm geri dönəndə atasının yüyrek addımlarla gəldiyini gördü və ona tərəf götürüldü. Ata-oğul bir-birinə sarıldılar.

– Xoş gəlmisən, oğul!

– Xoş gününə gəlmişəm, ata!

– Səni çox qərribəmişəm.

– Mən də...

– Gecələr səndən pis yuxular görürdüm. Ayılıb səni görməyəndə az qalırdı ki, başıma hava gəlsin.

– Allah eləməsin, atacan! Məndən narahat olma! Görürsən ki, sağ-salamatam.

– Bəs nə əcəb səni buraxıblar?

– Məzuniyyətə gəlmişəm.

– Nə yaxşı belə tez buraxıblar?

– Balyand döyüşündə fərqləndiyimə görə.

– Lap yaxşı, mənim balam! Gedək evə!

– Gedək, atacan, gedək! – deyə Müslüm atasının qoluna girib evə tərəf yönəldi. Onlar pilləkənlə ikinci mərtəbəyə qalxa-qalxa görüşə gələnləri də evə dəvət etdilər.

– Qalxın yuxarı, mənim əzizlərim! – deyə Cəmil müəllim qonaqları səslədi.

– Gözləriniz aydın, ay Cəmil müəllim! Sən yemək-içmək hazırlat, biz sonra gələrik! – deyə qonşulardan biri

cavab verdi.

Müslüm atası ilə qol-qola evlərinə daxil olanda onları anası qarşıladı.

– Keç içəri, ömür payım, tez keç, sənə soyuq olar! Axı isti sudan təzə çıxmısan.

– Heç nə olmaz, anacan! Sən heç narahat olma! Mənim canım səngərdə bərkiyib.

– Keç, canına qurban olum, keç!

Müslüm atasını irəli buraxıb onun ardınca içəri keçdi. Arxa otaqlardan böyük olan on metrlik birinci otağa daxil olanda, artıq masanın üstünə növbənöv yeməklər-soyutma quzu əti, bal, qaymaq, pendir, qatıq, təndir çörəyi, pomidor və xiyar turşuları, alma, armud, heyva, nar, limonad, badamlı və s. düzüldüyünü gördü. Bərk acmış olsa da atasının masa başına keçməsinə gözlədi. Atası isə zarafatla ona yuxarı başa keçməyi “əmr” etdi:

– Milli əsgər Müslüm İmanov, keç masa başına!

– Sən nə danışırısan, atacan!. Ora sənin yerindir. Xahiş edirəm ki, öz yerinə keçəsən.

Bütün ailə masa ətrafında yərbəyer olduqdan sonra Müslümü yedizdirməyə başladılar.

Bir azdan Müslümün daha yemədiyini gören anası dilləndi:

– Nədən narahatsan, qurban sənə? Niyə yemirsən? Doyunca ye!

– Doydum, ay ana! Daha bəsdir!

– Onda bir az o qırılmışlardan danış!

– Yaxşı danışaram. Ancaq gəlin əvvəlcə qonaqları qarşılamağa hazırlaşaq!

– Ay bala, sən narahat olma! Nə qədər qonağımız gəlsə də qəbul etməyə imkanımız var. Uzaqbaşı iki masa da artırısaq bütün qonaqlara bəs edə.

– Elə mən də onu deyirəm də... Gəlin əvvəl stol-stulları düzək, lazım olan yemək- içməyi də stol üstünə qoyaq, sonra isə nə qədər istəsəniz sizə döyüş epizodları danışaram.

– Ə, düz deyir də... Nizami, sən Niyazini də götür get tövləyə! Qızılkürə qoçu çəkin həyəətə, mən də gəlirəm! – deyə Cəmil müəllim ayağa qalxdı və bu dəfə qızlarını səslədi:

– Ay qız, o bıçaqla bülövü mənə gətirin!

– Daha bülövü neyniyrəsən, ay kişi! – deyə Suqra xanım qımıışaraq soruşdu.

– Necə yəni neyniyrəsən, bıçağı itiləyəcəyəm. Qoçun başını gərək elə kəsəsən ki, ruhu da inciməyə.

– Yaxşı, sən oğlanlarınla qoçu kəs! Biz də stol-stulları düzüb nizama salaq.

– Baş üstə, yoldaş qəməndir! Tapşırığınız tezliklə yerinə yetiriləcək! - deyə Cəmil müəllim çaşaraq sol əlini açıb barmaqlarının uclarını gicgahına dayadı. Hamısı qəhqəhə çəkib gülüşdülər.

– Ancaq, qoy Müslüm bizimlə qalsın! - deyə Suqra xanım dilləndi.

– Qalsın, gözəlim, qalsın! Nə deyirəm ki... – deyə Cəmil qapıdan çıxdı və pilləkənlərlə aşağı düşdü.

Suqra xanım isə bu böyük otağı səliqə-sahmana salmaq üçün qızlarına göstərişlər verir, bacılarına kömək etməyə çalışan Müslümdən gözlərini çəkə bilmirdi. Ona baxmaqdan doymayan Suqra xanım oğlunun gah soyuqdan qızarıb kişiləşmiş sifətinə, gah boy-buxununa, gah da polad kimi bərkimiş əllərinə baxa-baxa qürur hissi keçirir, hərdən bir sinə dolusu nəfəs alaraq köks ötürürdü. Fikirləşirdi ki, bu erməni canı yanmışlar rədd olub torpaqlarımızdan getsəydilər, Müslümün toyunu

edib evləndirərdim. Daha dərdim-sərim qalmazdı.

Şirin xəyallar aləmində uçan Suqra xanım Müslümün səsinə sanki yuxudan ayıldı.

– Nə olub, anacan, nə çox fikrə getmisən?

– Heç nə, ağrın alım! Deyirəm müharibə qurtarsaydı, nə yaxşı olardı...

– İnşallah qurtaracaq, anacan! Özü də mütləq bizim qələbəmizlə qurtaracaq.

– Yəni inanım, ay oğul? Axı deyirlər ki, bütün dünya müdafiə edir bu köpək uşaqlarını.

– Narahat olma, anacan! Haqq-ədalət bizim tərəfimizdədir. Haqq nazilər, üzülməz! Bir də ki, Böyük Allah bizim tərəfimizdə olandan sonra, bəndə nə karədir ki...

– Tanrı özü sizi qorusun, ay bala! Təki sən deyənlər doğru olaydı.

Artıq otaq qonaqları qəbul etməyə hazır vəziyyətdə idi. Aşağıda isə Cəmil müəllim oğlanları və yaxın qonşularla birlikdə artıq kəsilib soyulmuş qoçun ətinə doğrayıb qurtarmışdılar. Elə oradaca iki böyük qazan asılmışdı. Birində ət qovrulur, digərində isə, aş dəmlənirdi. Bir tərəfdə isə böyük samovar tüstülənirdi. Xörək bişirənlərə lazımı tapşırıqlarını verən Cəmil müəllim artıq pilləkənlərlə qalxıb otağa daxil olanda gözlərinə inanmadı. Geniş otaqda dörd ədəd böyük masa baş-başa birləşdirilmiş, ətrafında stullar düzülmüşdü. Ümumi masanın üstündə isə dünyanın, demək olar ki, hər nemətindən var idi. Çatışmayan aşağıda cızhacızla bişən xörəklər, spirtli içkilər və bir də ki, qonaqlar idi. Cəmil müəllim saata baxıb artıq qonaqların gəlmək vaxtı çatdığını gördü və pəncərədən üzüaşağı səsləndi:

– Ay Nizami hardasan? Tez Niyazini götür, dükana get! 20 ədəd araq alıb gətirin və masaların üstünə düzün!

– Baş üstə!

Nizami ilə Niyazi işdən yenicə evə gəlmiş əmisi Həsənin “Jiquli”si ilə dükana gedib, deyilən sayda o vaxt dəbdə olan Rusiya arağı-“Stoliçnaya vodka” alıb evə gətirdilər və masanın üstünə düzdülər. Elə yenicə qurtarmışdılar ki, aşağıda səs-küy eşidildi. Qonaqlar artıq həyətdə idilər.

Cəmil müəllim qapıya çıxıb onlara xoşgəldin elədikdən sonra hamını evə dəvət etdi. Bir neçə müəllimi çıxmaq şərti ilə bütün pedaqoji kollektiv burada idilər. Onlar yuxarı qalxıb evə daxil olduqca Müslümlə Suqra xanım onlarla bir-bir əl tutub görüşür və masa arxasında yerbəyer edirdilər.

Müəllim kollektivi ilə bərabər yaxın qohum və qonşular, habelə Müslümün dost-tanışları da onun məclisində iştirak edirdilər. Bütün qonaqlar öz yerlərini tutduqdan sonra Cəmil müəllim el qaydası ilə qonaqlara bir daha xoşgəldin eləyib məclisi açıq elan etdi. Sonra isə məclisi aparmaq üçün pedaqoji kollektivin sevimlisi olan həmkarı Sevindik müəllimi masabəyi təyin edib sözü ona verdi.

Sevindik müəllim ayağa qalxıb əvvəlcə özünü tarazladı, ona xüsusi yaraşlıq verən pencəyinin yaxasını və qalstukunu nizamlayıb rahatlandı. Sonra isə başını yuxarı qaldıraraq, masa ətrafında əyləşib gözlərini ona zilləmiş məclis əhlinə nəzər saldı və yaraşlıqlı dodaqlarını adəti üzrə qabağa uzadaraq sözə başladı:

– “Salam, hörmətli məclis əhli!

Bu gün hamımızın sevimlisi Cəmil müəllimin və onun

xanımı Suqra xanımın cəsur övladı Müslüm qızğın döyüşlər gedən ön cəbhədən bir neçə günlüyə bizə qonaq gəlib. Bu münasibətlə öncə onun valideynlərinə, sonra isə onun bütün dostlarına, yaxın qohum-əqrabalarına və eləcə də bütün kənd əhlinə gözaydınlığı verirəm. Çünki, bu gün erməni quldurlarına qarşı cəbhədə vuruşan bütün əsgərlərimiz kimi Müslüm də bizim hamımızın övladıdır. Həm də Müslüm məktəbimizin yetirməsidir. Ona görə də onun gelişinə ikiqat sevinirik.

Bilirsiniz ki, müharibə vaxtı əsgəri məzuniyyətə elə-belə buraxmırlar. Bu gün Müslüm də məzuniyyətə kiminsə xatirinə buraxılmayıb. O, buna səngərdə qarlı qışın yaratdığı bütün əzab və məhrumiyyətlərə dözə-dözə müqəddəs torpaqlarımıza kişi kimi keşik çəkməsi və yurdumuzun hər bir qarışı uğrunda amansız mübarizə gedən döyüş meydanlarında göstərdiyi igidliyi ilə nail olmuşdur.

Hamınızın məlumu olsun ki, Müslüm Milli Ordumuzun mahir topçusudur. Könüllü olaraq döyüşə getdiyi qısa müddətdə düşmənin bir neçə zirehli texnikasını və çoxlu canlı qüvvəsini məhv etmişdir. Məhz buna görə də mən həm öz adımdan, həm də kollektivimizin adından qəhrəman əsgərimiz Müslümə minnətdarlığımızı bildirir, eyni zamanda ona və onun timsalında bütün əsgərlərimizə can sağlığı arzulayıram. Allah özü onları qorusun!

Bir də arzum budur ki, müqəddəs torpaqlarımız erməni murdarlarından tezliklə təmizlənsin və bütün döyüşçülərimiz sağ-salamat evlərinə dönsünlər. Elliklə yığışib onların toylarını edək!..

Təklif edirəm ki, elə ilk badələri də cəsur

əsgərlərimizin Balyand kəndinin müdafiəsi zamanı mənfur erməni diğaları üzərində qazandıqları qələbənin şərəfinə qaldıraqlı!

Sağ olun! Bir daha hamınızın gözləri aydın olsun!”

Sevindik müəllim çıxışını qurtardıqdan sonra əlindəki badəni əvvəlcə məclisin səbəbkarının, sonra isə ətrafında əyləşən müəllimlərin badələri ilə toqquşdurub öz yerində əyləşdi və arağı içdi. Məclis əhli də masabəyinin hərəkətini təkrar edərək əllərindəki araqla dolu oturacaqlı stəkanları bir-birinə toxundurub içkini başlarına çəkdilər.

Yemək-içmək bol idi. Məclis get-gedə qızışırdı. Rumkalar hər dəfə bir-birinə dəydikcə yaranan şüşə cingiltisi məclisin uğultusuna qarışb xoş əhval-ruhiyyə yaradırdı. Elə masabəyinin özü də məclis üzvlərinə söz verdikcə onların hər birinin təqdimatına ayrıca yer ayıraraq ünvanlarına xoş sözlər deyir və hətta yeri gəldikcə yumoristik məsəllər də çəkirdi ki, bu da məclisi şənləndirirdi.

Bu minvalla məclis gecə yarıyadək davam etdi. Hamıya söz verildi: Hamı ürək sözlərini dedi. Sonda isə Müslümə söz verildi. O, öz çıxışına gülə-gülə yumorla başladı:

– “Vallah, mən belə hörmət sahibi olduğumu heç özüm də bilmirdim (hamı gülüşür). Mən nə etmək lazım idisə, onu da etmişəm. Sadəcə vətəndaşlıq borcumu yerinə yetirmişəm.

Biz torpaqları işğala məruz qalmış bir ölkənin vətəndaşlarıyıq. Nə qədər ki, cənnət torpaqlarımız əsarətdən azad olmayıb, bizim öyünməyə haqqımız yoxdur. Buna görə də ilk növbədə biz müqəddəs yurd yerlərimizi mürdarlamış erməni diğalarını ölkəmizdən

ümumiyyətlə qovub çıxarmalıyıq. İnşallah biz buna nail olacağıq. Bax onda nə qədər istəsəniz biz əsgərləri tərifləyə bilərsiniz. Bunun üçün isə bütün xalqımız monolit qüvvə kimi birləşməlidir. Ön cəbhə ilə arxa cəbhənin qəlbi bir vurmalıdır. Böyük Allahın köməyi ilə buna da nail olacağıq. Sağlıq olsun!

Size isə uzun ömür, cansağlığı, arxa cəbhədə fədakarlıq və bir də ki, səbrsizlik arzulayıram. Bəli, bəli, məhz elə səbrli olmağımızın nəticəsidir ki, ruslar erməniləri boynumuza mindiriblər. İki əsrdir ki, nə qədər çalışsaq da, gənə kimi ən dəyərli torpaqlarımıza daraşan bu qansoranları özümüzdən qopara bilmirik. Əgər daxili xəyanətlər olmasaydı biz bunu çoxdan etmiş olardıq. Ancaq, nəyin bahasına olursa-olsun gec-tez bunu etməliyik. Əks təqdirdə onlar bizi zaman-zaman məhvə sürükləyəcəklər. Buna görə də öncə xəyanətkarlardan qurtulmalı, sonra isə əl-ələ verib kimliyindən asılı olmayaraq düşmənlərimizi məhv etməliyik. Bu yolda Allah bizə yar olsun! Tanrı bizi qorusun!

Hörmətli dostlar! Mən sizi əmin edirəm ki, əgər dediklərimi edə bilsək qələbə bizim olacaq!

Təklif edirəm ki, bu son bədələri də birliyimizin, bütövlüyümüzün və gələcək qələbəmizin şərəfinə qaldıraq. Sağ olun!”

Hamı ayağa qalxıb əl çaldı. Sonra isə bədələri qaldırıb bir-birinə vuraraq başlarına çəktilər. Ardınca maqnitafondan ucalan musiqi sədaları altında masa ətrafında rəqs etməyə başladılar. On-on beş dəqiqəlik rəqsdən sonra Müslüm divardan asılı qalmış kamançasını götürüb “Qarabağ şikəstəsi”ni ifa etdi. Məclis əhli bir anda sanki yerlərində donub qaldılar. İfa başa çatanda isə ona “Aferin!”-dedilər. Sonra isə

sağollaşıb evlərinə getmək üçün həyətə çıxdılar.

Pilləkənlə aşağı düşəndə də zarafatından qalmayan Sevindik dilləndi:

– Ə, o Osman müəllimlə Əmirxan müəllim hardadı? Qoca kişilərdi, birdən pilləkənləri düşə bilməzlər. Deyin yaxın gəlsinlər, mən onları aşağı düşürəm.

– Sən bizdən ötəri narahat olma, ay Sevindik, özünü gözlə ki, yığılıb yomalanmıyasan! - deyə Əmirxan müəllim güldü.

– Özünüz bilərsiniz, bir Allah bilir ki, mən sizə kömək etmək üçün belə dedim-deyə Sevindik sol əlini divara söykəyə-söykəyə aşağı düşdü. Digər qonaqlar da onun ardınca birinci mərtəbəyə endilər. Kənd yoluna çıxdılar.

Gecə yarı qaranlıqda kənd yolu ilə addımladıqca adəti üzrə qrupun önündə gedən Sevindik ciyərlərinə dərinədən təmiz hava çəkərək yenidən söz atdı:

– Bax bu da qocalıq əlamətidir ki, mənə çata bilmirsiniz. İçki də ki, bir yandan öz işini görür. Çala-çuxura düşüb yıxılırsınız. Ona görə də təklif var ki, mənim qolumdan tutasınız ki, sizi evinizə qədər sağ-salamat apara bilim.

– Sən özün nə gündəsən ki, bizi də aparasan, a bala? – deyə Osman müəllim qəhqəhə çəkib güldü.

Zarafatlaşa-zarafatlaşa bir də gördülər ki, orta məktəbə çatıblar. Burada sağollaşıb ayrıldılar və hərə öz evinə getdi.

Müslümün nişanlısı Gülşən xurmayı saçlı, ala gözlü, ay camallı, gül-çöhrəli, boy-buxunlu, gözəl bir qız idi. Özünə və rəfiqələrinə, habelə qonşulara həmişə ciddi münasibət bəsləyər, artıq-əskik hərəkətlərə yol verməz,

bir sözlə ağır oturub batman gələrdi. Rəfiqələri ilə deyib gülməyi xoşlasa da, ümumən utancaq və mülayim bir xanım idi. Ziyalı ailəsində doğulub boya-başa çatan bu qız orta məktəbi də əla və yaxşı qiymətlərlə bitirmişdi.

Atası Qürbət müəllim kimya elmləri namizədi idi. “Azərkimya” İstehsalat Birliyinin Cəbrayıl rayon şöbəsində baş aqronom vəzifəsində çalışırdı. Camaat ona hörmət əlaməti olaraq alim deyirdilər. Anası Tamella xanım isə ibtidai sinif müəlliməsi idi. Evlərinin 50-60 addımlığında yerləşən Xanış Rüstəmov adına Yuxarı Mərcanlı kənd orta məktəbində işləyirdi.

Müslümün məzuniyyətə gəlməsi xəbəri orta məktəbə yayılanda ikinci növbə olduğuna görə Tamella xanım məktəbdə deyildi. Çünki onun dərs saatları səhər növbəsində idi. Buna görə də Müslümün gəlməsindən xəbəri yox idi. Yalnız axşamçağı qardaşı Sevindiyn həmin orta məktəbdə xarici dil müəlliməsi işləyən heyat yoldaşı Ceyran xanım dərsdən sonra evə qayıdarkən yolüstü bu xoş xəbəri Tamella xanıma çatdırdı. Sevincindən yerə-göyə sığmayan ana da öz növbəsində xoş xəbəri bütün ailə üzvlərinə bildirdi. Sonra isə telefonla zəng vurub Suqra xanıma, Cəmil müəllimə gözyərinin verdi.

Bibisi Ceyran xanımın gətirdiyi xoş xəbərdən qəlbində çulğayan sevinc hissələrini biruzə verməməyə çalışan Gülşən qızarıb yan otağa keçdi və qapının cəftəsini bağladı. Gizlində saxladığı boxçasını açıb xatirə dəftərini çıxardı. Müslümün şəkli yapışdırılan səhifəni açdı. Onun öz dəst-xətti ilə yazdığı iki bənd şeiri su kimi birnəfəsə içdi:

Ey gözəl,sevirəm səni əzəldən,
İstəsən verərəm əziz canımı.

Çağlayan sel kimi axıdaram mən,
Ayağın altına qızıl qanımlı.

Gözümə görünmür səndən özgəsi,
Sənsən həyatımın tale cizgisi,
Ey yazıq qəlbimin parlaq güzgüsü,
Gəl ol, həyatımın nazlı xanımı.

Xatirə dəftərinin vərəqindən boylanan Müslümün gülümsər gözlərini görəndə isə Gülşənin ürəyi sürətlə döyünməyə başladı. Bədəni titrədi. Bu hal ilk dəfə Müslümlə göz-gözə gələndə də baş vermişdi. Həmin günlər yadına düşdü. Xatirə dəftərini özündən asılı olmayaraq sinəsinə sıxdı. Divanda oturub gözlərini yumdu. Xəyallar onu bir neçə il əvvəlki xoşbəxt anlara çəkib apardı.

...1989-cı ilin axırları idi. Qızıl payızın oğlan çağında min evli Mərcanlı kəndində toy-toya qarışmışdı. El adətincə hər evdən heç olmasa bir nəfər bu toyda iştirak edirdi. Bu hesabla təqribən min nəfərə yaxın qonağın toy şənliyində iştirakını layiqli təşkil etmək üçün eni və uzunluğu 30 metr olan həyətyanı sahədə idman sarayını xatırladan böyük mağar evi qurulurdu. Yağış və küləkdən qorunmaq üçün mağar evinin üstü, yan və arxa tərəfləri çadırlarla örtülürdü. İçəri tərəfi isə divar boyu el qızlarının toxuduqları gözəl xalçalarla bəzədilir, üstünə ağ pambıqla "A bəy, toyun mübarək!" sözləri yazılırdı. Mağar evinin yuxarı başında musiqiçilər üçün 50 sm hündürlüyündə taxt, ortada 10 metr diametrində rəqs meydançası, onun ətrafında isə hər tərəfə 10 metr məsafədə on sıra düzülən mişar daşları üzərində qalın taxtalardan oturacaqlar düzəldilirdi. Bu, əsl tribunanı

xatırladırdı. Girişdən sol tərəfdə kişilər və oğlanlar, sağ tərəfdə isə qadınlar və qızlar əyləşib rəqs edənləri seyr edirdilər.

Gülşengilin qonşusu Bəhmən müəllimin həyatında də belə böyük bir mağar evi qurulmuşdu. O, oğluna toy mərasimi keçirirdi.

Gülşən də anası ilə birlikdə toy şənliyində iştirak edirdi. Onlar elin qız-gəlinləri arasında əyləşib rəqsçiləri və çıxışçıları seyr edirdilər.

Axşam çağı idi. Artıq qaranlıq düşmək üzrə idi. Ortada şıdırığı rəqs gedirdi. Oynayanların içərisində Müslüm xüsusilə seçilirdi. Onun rəqs tərzı başqaları kimi Gülşənin də diqqətini özünə cəlb edirdi. O, hər dəfə rəqs meydançasını dövrə vurub üzü ona tərəf çevriləndə Gülşəni bir qıyğacı baxışla diqqətlə süzüb keçirdi. İlk anlar həyəcanlansa da Gülşən ona baxışlarını yayındırmaqla cavab verirdi.

Nəhayət rəqs başa çatdı. Oyunçular keçib öz yerlərində əyləşdilər.

Həmin toy axşamı bu hal bir neçə dəfə təkrar olundu. İlk anlar Müslümün baxışları Gülşəni çaşdırsa da, nədənsə sonrakı dəfələrdə onun bütün həyəcanı yox oldu. Müslümün və dostlarının şıdırığı rəqs etmələri bütün toy əhli kimi Gülşəni də məftun etmişdi. O da tamaşaçılara qoşulub qeyri-ixtiyari olaraq əl çalırdı. Bu anlarda onun üçün rəqs meydançasında sanki bircə oyunçu var idi. Müslüm oynaya-oynaya rəqs meydançasını fırladıqca, Gülşənin baxışlarını sanki öz arxasınca çəkib aparırdı. Qız nə qədər çalışsa da bu vəziyyətdən çıxıb bilmirdi. Od tutub yanan qəlbində “daha ona baxmayacam” - deyər fikirləşsə də bunu bacarmırdı. Müslümün məhəbbət dolu baxışlarında

cərəyan edən maqnit selinin güclü qığılımları Gülşənin məcburən qapanmış göz qapaqlarını və kipriklərini qarsıyaraq sanki açılmağa və ona boylanmağa məcbur edirdi.

Hətta oyunçular dəyişdikcə masabəyinin və çıxışçıların sözləri də Gülşənin diqqətini yayındıra bilmirdi. Hər dəfə çalğıçılara tərəf baxmaq istəyəndə, göz qapağını qaldıran kimi onun gözləri Müslüm əyləşən tərəfə zillənir və baxışlar təkrar-təkrar toqquşurdu. Güzəl musiqi sədaları altında havada qarşılaşan sanki onların baxışları deyil, özləri idi. Bu anlarda həm Müslümə, həm də Gülşənə elə gəlirdi ki, toyxanada onların ikisindən başqa heç kim yoxdur. Və hər dəfə baxışları həzin musiqi sədaları altında qarşılaşanda, hər ikisinə elə gəlirdi ki, onlar sanki havada bir-biri ilə rəqs edirlər.

Gülşənin yanında əyləşən Tamella xanım qızının nədənsə narahat olduğunu sezmişdi. Ona görə də soruşdu:

– Nə olub, Gülşən, niyə narahatsan?

– Narahat deyiləm, anacan, heç nə olmayıb. – deyə Gülşən yanaqları qızarmış halda cavab verdi.

Ancaq qızın bu cavabı ananı qane etmədi. Bir azdan o, hər şeyi anlayıb başa düşdü. Ağzıgöyçəklərin şayiə uyduracaqlarından ehtiyatlanaraq dedi:

– Daha bəsdir, gecə yarı olub, dur gedək evimizə!

– Gedək, anacan, gedək! – deyə sanki bir himə bənd imiş kimi Gülşən ayağa qalxdı və anasının qoluna girdi. Sonra bir qıyğacı baxışla Müslümlə sanki xudahafizləşdi və anası ilə birlikdə toy məclisini tərk etdi.

Ancaq evə gələndən sonra da özünü ələ ala bilmədi. Hətta televizorla nümayiş etdirilən konsert proqramında

çıxış edən məşhur müğənni Zeynəb Xanlarovanın zəngülələri də onu ovundura bilmədi. Sanki nəyi isə itirib-axtarırdı. Sırğalarını, boyunbağını əli ilə yoxladı. Hamısı yerində idi. “Mən nə axtarıram?” – deyə düşündü. Bu, ananın da diqqətindən yayınmadı:

- Nə axtarırsan, ay qız, sənə nə olub?
- Bilmirəm, ay ana, deyəsən başım ağrıyır.
- Gəl, baş ağrı dərmanı verim!
- Eehh..., lazım deyil, ay ana, yatmaq istəyirəm.

Gülşən yataq otağına keçib yatmaq istədi. Ancaq, nə qədər çalışsa da yata bilmədi. Hər dəfə gözlünü yumduqda Müslümün rəqs etməsi və baxışları kino lenti kimi gözləri önündən keçirdi. Bu haldan qurtulmaq üçün tez-tez gözlərini açıb pəncərəyə boylanır, yuxulamaq üçün yenidən gözlərini yumurdu. Birdən orta məktəb illəri yadına düşdü.

... Müslümün dəcəl bir oğlan olduğunu bütün məktəb şagirdləri bilirdilər. O, istər idman dərslərində, istərsə də tənəffüs vaxtı tay-tuşlarına göz verib, işıq vermirdi. Necə dəyərlər, yetənə yetirdi, yetmədiyinə bir daş atırdı.

Bir dəfə böyük tənəffüs idi. O vaxt Gülşən səkkizinci sinifdə oxuyurdu. Qışın oğlan çağı idi. Hər tərəf qarla örtülmüşdü. Məktəbin həyətidə oynayan uşaqların səsküyü ətrafı başına götürmüşdü. Yumruq boyda yumrulayıb bərkitdikləri qar topasını bir-birinə vurub qaçırdılar. Zərbə alan əvəz çıxmaq üçün onu vurub qaçanın dalınca düşürdü. Bu qarmaqarışıqlıqda Gülşənin başqasına atdığı qar topası təsadüfən Müslümün qulağına dəyərək içinə dolmuşdu. O isə qulağını təmizləy-təmizləyə əlindəki iri qar topasını Gülşənə tərəf atmış və qar onun başına dəyərək saçlarına dağılmışdı. Qız yerində dayanıb saçlarını

təmizləyəndə Müslüm ona yaxınlaşmış və “bağışla, Şəngül, mən bunu qəsdən etmədim, icazə versən təmizlik işlərinə kömək edərim” – deyə üzrxahlıq etmişdi. Qız isə “sənin köməyinə ehtiyacım yoxdur, mən sadəcə etdiyim səhvin layiqli cavabını aldım” – demişdi. Sonra isə soruşmuşdu:

– Niyə mənim adımlı düz demirsən?

– Sənin qızıl gül ləçəklərinə bənzəyən al yanaqlarını, ala gözlərini görəndə nədənsə qəlbim fərəh hissi ilə dolur və şənələnirəm. Ona görə də belə dedim. Əgər sözlərim qəlbinə toxunursa, bağışla! – deyə Müslüm üzrxahlıq etmişdi.

Tənəffüsün başa çatmasını və növbəti dərsin başladığını bildiren zəngin çalınması onların söhbətini yarımçıq qoymuşdu. Sonralar Müslümün dediyi sözləri çox götür-qoy etsə də, onun mülayim davranışı və üzrxahlıq etməsi Gülşənin xoşuna gəmişdi.

O vaxtlar bunu təsadüf kimi qarşılayan Gülşən, bir neçə il keçəndən sonra bunun belə olmadığını yavaş-yavaş anlamağa başlamışdı. Toyda baş verənlər isə ona anlatdı ki, bu, taleyin gərdiridir, ona qismət payını göstərir. Və o, nə qədər çalışsa da bu paya biganə qala bilmir. O, hiss edirdi ki, bu yaraşıqlı gənc oğlan onun qəlbini ovsunlayıb. Yəqin elə buna görə də oğlan xoşuna gəlib. Məhz bu xoş xəyalların qanadlarında şirin yuxuya getmişdi Gülşən o gecə...

Toy əhvalatından bir neçə gün sonra elçilər qapını döymüşdülər. Bir neçə dəfə get-gəldən sonra isə elçilərə şirin çay verilmiş və Müslümlə Gülşən nişanlanmışdılar...

... Birdən qapı döyüldü: Anası Gülşəni səslədi:

– Qapını niyə qıfıllamısan, ay qız? Gəlib yeməyini

yesənə.

Gülşən sanki yuxudan ayıldı. Acı təəssüf hissi ilə xoş xəyallardan ayrılaraq dərinə köks ötürdü. Ayağa qalxıb xatirə dəftərini gizlətdi. Qapıya yaxınlaşıb cəftəni açdı və yemək otağına keçdi. Axşam yeməyini hazırlayıb stolun üstünə düzməkdə olan anasına kömək etməyə başladı.

Qonaqları yola salandan sonra bütün ailə üzvləri Müslümün başına toplaşdılar. Gecə yarından keçsə də onun duzlu-məzəli söhbətinə qulaq asmaq istəyirdilər.

– Hə ağrın ürəyimə, indi danış görək cəbhədə vəziyyət necədir! – deyə birinci anası dilləndi.

– Necə olacaq, anacan, lap ürəyin istəyən kimidir.

– Bəs onda bizim torpaqlardan niyə rədd olub getmir bu diğalar?

– Gedəcəklər, anacan, lap az qalıb.

– Silah-sursat sarıdan vəziyyətiniz necədir?-deyə atası söhbətə qoşuldu.

– Yaxşıdır, atacan, yaxşıdır.

– Bəs onda niyə bu zətqırıqları qovub torpaqlarımızdan çıxarmırsınız?

– Tələsmə atacan! Əvvəla ona görə ki, ermənilər bizdən yaxşı silahlandırılıblar. Bir də ki, onların sıralarında çoxlu xarici muzdlularla bərabər rus əsgərləri də bizə qarşı döyüşürlər. Torpaqlarımızı işğal edənlər də məhz onlardır. Rusiya, Fransa və s. dövlətlər də ermənilərə kömək edirlər. Erməni diasporu da ki, bir tərəfdən. Biz demək olar ki, dünyanın yığma hərbi komandası ilə döyüşürük. Buna görə də onlara qalib gəlmək şox çətindir. Bunun üçün ilk növbədə erməniləri xarici hərbi-siyasi dəstəkdən məhrum etmək lazımdır.

İnanın ki, ermənilərlə təkbətək qala bilsək, bir neçə günə onları vurub bütün işğal altında olan torpaqlarımızdan çıxara bilərik. Bax onda müqəddəs torpaqlarımız, sizin dilinizcə desək, bu şələquyruq erməni tülkülərinin murdar pəncəsindən azad olar.

– Bəlkə xarici dövlətlər heç ermənilərin arxasından çəkilmədilər, onda necə?

– Hər bir halda biz döyüşə hazırıq. Sadəcə olaraq Ali Baş Komandanın bütün cəbhə boyu hücumla keçmək haqqında əmrini gözləyirik.

– Doğrudan da biz nə vaxta qədər müdafiə mövqeyində dayanacağıq? Görəsən prezidentimiz niyə hücum əmrini vermir?

– Ay ana, bu çox qəliz məsələdir. Onun həlli birbaşa Rusiyadan asılıdır. Nə qədər ki, Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda rus qoşunları var, bu belə qalacaq. Rusiya qorxur ki, Dağlıq Qarabağ məsələsi bizim xeyrimizə həll olunsay, Azərbaycan tam müstəqil super dövlətə çevrilə bilər. Məhz elə ona görə də bu məsələnin həll olunmasına hər vasitə ilə əngəl törədirlər.

– Yaxşı, dur yat, ağrın alım, yəqin yorulmusan!

– Hə ana, yaxşı olar, sabah söhbətimizə davam edərik.

Müslüm yuxudan ayılanda artıq səhər saat ona beş dəqiqə qalmışdı. Gözlərini ovuşdurub ayağa qalxanda səhər yeməyi hazırlayan Suqra xanım dilləndi:

– Niyə tez oyandın, ağrın alım, yatıb dincəlsənə?

– Yox ay ana, yatmaq vaxtı deyil.

Vacib görüşlərim var.

– Ədə, nə görüş, nə filan?

– Ay ana, məzuniyyətimin bir günü yol gəlməyə, bir günü yol getməyə düşür. Qalan üç gün ərzində əsgər

yoldaşlarımla sifarişlərini onların ailə üzvlərinə çatdırmalı, ürək-dirək verməliyəm axı.

– Hara gedəcəksən, a bala, dostlarının ailə üzvləri harada yaşayırlar?

– Dördünün ailəsi öz kəndimizdə yaşayır, qalanları isə başqa kəndlərdə.

– Bıy başıma xeyir, ta denən ki, gəzməyə gəlmişəm də...

– Narahat olma, anacan, bu gün öz kəndimizdə Arifin, Fərhadın, Cəbrayılın və Əfqanın valideynləri ilə görüşüb tez evimizə qayıdacağam.

– Bilmirəm, hara gedirsən get, axşam saat beşdə evdə ol!

– Yenə qonaqlarımız olacaq?

– Əlbəttə. Ancaq bu axşam səni daha vacib bir görüşə aparmaq istəyirəm.

Müslüm anasının hansı simə vurduğunu anlasa da, dəqiqləşdirmək üçün zarafatyana soruşdu:

– Kimlə, harada və necə?

– Özün görəcəksən. Sən dediyim vaxt evdə ol!

– Baş üstə, mənim gözəl anam.

Müslümün sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Axı bu axşam sevimli Gülşəni ilə görüşə gedəcəkdi. Anası da elə bunu nəzərdə tuturdu. Onsuz da gecə yuxuda Gülşəni görmüşdü. Görmüşdü ki, həyatından çox a baxıb gülümsəyir. Müslüm salamlaşmaq üçün qıza yaxınlaşmaq istədikcə qız ondan uzaqlaşır, salamına isə yalnız qəhqəhə çəkib gülməklə cavab verirdi. Nə qədər çalışsa da qıza yetişə bilmədi.

Yuxudan ayılıanda da həyəcan içində idi. Nə yaxşı ki, anası bu gün onları görüşdürəcəyini xatırlatmaqla ona sevinc bəxş etdi.

Elə bu hisslərin təsiri altında evdən çıxdı. Bir başa əsgər dotlarının evlərinə yollandı. Əvvəlcə əsgər yoldaşı Arifgilə getdi. Onun ailə üzvləri ilə görüşdü. Onlar Müslümün gəlişinə çox sevindilər.

Arifin atası Məhəmməd kişi onun qolundan tutub evə tərəf çəkdi. Müslüm etiraz etmək istəsə də alınmadı. Məcbur olub ev sahibləri ilə bərabər qonaq otağına keçdi. Oturub ordan-burdan dərdləşdilər, cəbhədəki vəziyyətdən hal-əhval tutdular. Ariflə maraqlandılar. Müslüm onun sağ-salamat olduğunu, döyüşlərdə şir kimi vuruşduğunu bildirəndə bütün ailə üzvləri qürrələnib sevindilər.

Arifin anası Zeynəb xanım masanın üstünə yemək-ichmək düzdü. “Vallah elə bilirəm ki, öz balam gəlib. Öz əvəzinə də ye, Arifin əvəzinə də, oğlum, halal xoşun olsun, ye ki, biz də rahat olaq!” – dedi. Müslüm onların xətrinə dəyməmək üçün bir tikə çörək kəsib çay içdi və “vallah elə bilirəm ki, öz evimizdir. Ancaq, mən neyləyim ki, vaxt azdır. Axı o biri əsgərlərin ailə üzvləri ilə də görüşməli, hal-əhval tutmalıyam. Ona görə də üzürlü sayın, mən gedim!” – deyə o ayağa qalxdı. Sağollaşib küçəyə çıxdı. Kənd aşağı gedib dəmir yoluna çatdı. Sonra işə əsgər yoldaşı Fərhadgilin evinə döndü.

Fərhadın atası İdris kişi Füzuli adına kolxozda sürücü işləyirdi. Səhər tezdən nə qədər çalışsa da ona məxsus olan “QAZ-51” markalı yükünü özüboşaldan avtomobilin mühərrikini işə sala bilmirdi. Elə bu vaxt Müslüm həyətə daxil oldu. Bunu gören İdris kişi əlindəki açarı yerə atıb Müslümə doğru irəlilədi. Onu bağrına basıb hal-əhval tutdu. Bayaqdan mühərriki işə sala bilmədiyinə görə əsəbiləşən İdris kişinin qanqaraçılığı bir anda qar kimi əriyib yox oldu. Müslümün gəlişindən

sevinə-sevinə həttə zarafatından da qalmadı:

– Bəs bu tayqulaq Andranikin murdar nəvələrini nə vaxt torpaqlarımızdan qovub çıxaracaqsınız, a bala?

Müslüm də zarafatla cavab verdi:

– Darıxma İdris əmi, yaxın vaxtlarda onları elə bir günə salacağıq ki, nəinki tayqulağın, həttə bütün cütqulaq babalarının da gorları çatlayacaq.

İdris kişi qəhqəhə çəkib güldü. Onun səsinə bayıra çıxan həyat yoldaşı Fitat xanım Müslümü görcək yaxınlaşıb onun alnından öpdü və soruşdu:

– Bəs Fərhad niyə gəmədi, oğul?

– Gələcək, ay nənə, o da gələcək.

Fitat xanım üzünü ərinə çevirib dedi:

– Ay kişi, Ərəbzəngi kimi niyə kəsmisən bu uşağın qabağını? Qonağı evə dəvət etsənə!

– Düz deyirsən, ay arvad! Vallah bu maşın əsəblərimi korlayıb. Əsgəri evə apar, mən də əlimi yuyub gəlirəm.

Müslüm tələsdiyini desə də Fitat xanım əl çəkmədi. Onun qoluna girib evə apardı.

– Keç içəri, başına dönüm, keç! Heç olmasa bir tikə çörəyimizi ye, bir stəkan çayımızı iç ki, biz də rahat olaq!

Qapının girişində Müslümü Fərhadın qardaşı Hüseyn qarşıladı. Öpüşüb-görüşdülər. İçəri keçdilər. Fitat xanım tez-tələsik stolun üstünü yemək-içməklə doldurdu. Ancaq, Müslüm buna ehtiyac olmadığını bildirdi. Fitat xanım isə əl çəkmədi:

– Onsuz da nahar fasiləsidir. Əgər yeməsən inciyrəm səndən. Fərhada da deyərəm ki, dostun gəldi, ancaq bizimlə çörək kəsmədi.

Müslüm güldü:

– Yaxşı, ay nənə! Daha şikayət nəyə lazım. Ye

deyirsən yeyək də...

– Ay sağ ol! Bax belə... İndi de görüm mənim ciyərparamın vəziyyəti necədir?

– Lap yaxşıdır. Özü də çox igid oğlandır. Həmişə öndə gedir. Heç nədən qorxmur. Döyüslərdə fəallıq göstərir.

Müslüm bir az fikrə getdi. Sonra başını bulayıb gülümsündü və söhbətinə davam etdi:

– Özü də mənə tapşırıb ki, əgər gedib ata-anamla, qardaşlarımla görüşməsən, anamın bişirdiyi yeməklərin dadına mənim əvəzimə baxmasan bura qayıtma! Mən də onun tapşırığını yerinə yetirdim. İndi isə icazə versəydiniz digər əsgər dostlarımla da valideynləri ilə görüşməyə gedərdim. Xahiş edirəm inciməyin, vaxt çox azdır! – deyib Müslüm ayağa qalxdı və həyəətə çıxdı. Nasaz avtomasını görüb nə isə düşündü və dedi:

– Ay İdris əmi, sən bu maşının niyə işə düşmür ki?

– Nə bilim a bala, heç özüm də bilmirəm.

– Zəhmət olmasa keç sükanın arxasına, cərəyan xəttinin blokunu aç, ayağını da qoy qazın üstünə!

– Sən narahat olma, ay oğul! İndi usta çağıraram, düzəldər.

– Gedib Fərhada desəm ki, kişinin maşını xarab olmuşdu, məndən soruşacaq ki, kömək etdinmi, ona nə cavab verim? Xahiş edirəm ki, qalx sükan arxasına!

– Yaxşı! – deyərək İdris kişi maşının kabinəsinə keçib cərəyan blokunu açdı. Müslüm isə uzun əl açarını götürüb mühərrikin qabaq hissəsindəki iri deşiyə saldı. Sol əli ilə avtomobilin qoşqusundan tutub, sağ əli ilə açarı sürətlə fırlatmağa başladı. Üç-dörd dəfə fırladan kimi mühərrik işə düşdü. Bundan çox sevinən İdris kişi kabinədən yerə endi və Müslümü qucaqlayıb öpdü.

– Ay səni pir olasan! Axı sən buna nə etdin ki, işə düşdü, ay sehrbaz?! Səhərdən bəri bu açarı fırlatmaqdan yorulmuşdum.

– Mən sehrbaz deyiləm, İdris əmi! Sadəcə olaraq əlim düşərlidir.

– Ay sənın əlin-qolun var olsun, oğul!

– Sağ ol, əmican, indi icazə verirsən gedəm?

– Get oğul, Allah səni xoşbəxt eləsin! Mənim əvəzimdən Fərhadı öpüb deyərsən ki, səbirsizlikə onun yolunu gözləyirik.

Fitat xanım isə sağollaşanda dedi:

– Bir-birinizdən muğayat olun, mənim əsgər balalarım! Tanrı sizi qorusun!

Müslüm onlarla xudahafizləşib dəmir yola çıxdı və Böyük Mərcanlı stansiyasına doğru getməyə başladı. Cəbhə yoldaşı Cəbrayıl Sevdimaliyevin ata evinin döngəsinə çatanda onun qardaşı Tehranın bir nəfərlə yolun qırağında dayanıb söhbət etdiklərini gördü. Yaxınlaşıb salam verdi. Tehran Müslümü görən kimi qucaqlayıb öpüşdü. Sonra isə əlini onun çiyninə qoyub evə dəvət etdi. Onlar qol-qola həyəətə daxil oldular.

Cəbrayılın anası Fatma xanım həyətdə toyuq-cücəyə dən səpirdi. Oğlu Tehranla bir əsgər gəldiyini görüb qeyri-ixtiyari onlara tərəf addımladı və soruşdu:

– A bala, bu, Suqranın oğlu deyilmi?

– Bəli, özüdür ki, var.

– Xoş gəlmisən, ay oğul!

– Xoş gününüz olsun!

Fatma xanım Müslümün alnından öpüb evə dəvət etdi:

– İçəri keçsənə, a bala!

– Yox ay nənə gəlmişəm ki, sizə baş çəkim, gedim.

– Bıy, başıma xeyir, a bala, elə qapıdan qayıdacaqsan?

– Vaxt yoxdur, ay nənə! Hələ axşama qədər iki ailə ilə də görüşməliyəm.

– Neçə günlüyə gəlmisən, qurban sənə?

– Sabah yox, birisi gün vaxtım qurtarır. O biri gün isə cəbhədə olmalıyam.

– Onda vaxtın çoxdur. O birisilərlə görüşməyə hələ iki gün vaxtın var.

– Vallah vaxt çatmır, ay nənə! Kimin qapısına gedirsən, hamısı tutub saxlamağa çalışır. Deyir ki, yemək yeməsən səni buraxan deyiləm.

– Ə, düz deyirlər də..., o boyda cəbhədən, həm də oğlumun yanından gəlmisən, hələ heç mənimlə görüşməmiş qapıdan qayıtmaq istəyirsən?-deyə qapını yenidən açıb çölə boylanın Əli kişi uca səslə dilləndi.

– Xoş gördük, Əli dayı!

– Xoş günün olsun , a bala, gəl içəri!

Müslüm yaxınlaşıb evə daxil oldu və uzun müddət rayonun müxtəlif təsərrüfatlarında kolxoz sədri, baş mühasib və sair rəhbər vəzifələrdə işləmiş Əli kişi ilə görüşüb hal-əhval tutdu. Ev sahibi onu masa başına gətirib stulda əyləşdirdi. Sonra isə iri gövdəsini stulda rahatlayıb uca səslə “ay arvad, o yemək-içməyi yığ bu masanın üstünə! Özüm də bu oğlanla yeyib-içəcəyəm” - dedi.

– Yox, Əli dayı, xahiş edirəm ki, məni düzgün başa düşün ! Bir saatdan sonra mən evdə olmalıyam. Üstəlik hələ başqa görüşüm də var.

– Ə, daha bəsdir, Bismillah elə, çörək kəs!

– Baş üstə! – deyib, Müslüm ağsaqqaldan sonra əlini süfrəyə uzatdı.

– Hə, indi danış görüm cəbhədə ümumi vəziyyət necədir? Mənim Cəbrayılının sağlamlıq durumu necədir? Korluğunuz nədəndir? Milli ordumuzun silahla təchizatı və döyüş qabiliyyəti nə vəziyyətdədir? – deyə Əli kişi sualları bir-birinə caladı. Müslüm də onun diplomatik suallarına elə diplomat kimi də cavab verməyə çalışdı:

– Diqqətinizə çatdırıram ki, cəbhədə ümumi vəziyyət normaldır. Bu qədər torpaqlarımızı işğal edən xain düşmənin hələ də gözü doymayıb. Onlar hələ də hücum edir, biz isə qarşısını alıb geri oturduruq. Hər iki tərəfdən itkilər olsa da, heç nədən çəkinməyərək müqəddəs torpaqlarımızı şərəflə qoruyuruq, sağlamlıq durumumuz yaxşıdır. Milli Ordumuzun silah-sursatla təchizatı və döyüş qabiliyyəti də pis deyil.

Fatma xanım narahatcasına dilləndi:

– A bala, mənim ciyərparam Cəbrayıl haqqında heç nə demədin, axı...

– Narahat olma, ay nənə, vallah Cəbrayıl qardaşımızın vəziyyəti lap yaxşıdır. Maşallah, özü də ki, pəhləvan cüssəlidir. Biz hamımız onun boy-buxununa baxıb qürrelənirik. O, həm də cəsur, qorxmaz, mərd və igid bir oğlandır. Döyüş zamanı çox fəaldır. Elə bunun nəticəsidir ki, komandirlərin və şəxsi heyətin yanında böyük hörmət qazanıb. Hamı ona güvənir və etibar edir. Özü də mənə tapşırırdı ki, “evimizə gedib bütün ailə üzvlərimizə salamımı çatdırarsan!” Mən də çatdırdım. İndi isə icazənizlə mən gedim.

– Ay oğul, bir dayan görüm, bayaq dedin ki, ermənilər daim hücum edir, biz isə qarşısını alırıq. Bəs siz niyə müdafiədən çıxıb hücumə keçmirsiniz? – deyə Əli kişi soruşdu.

– Bu bizlik deyil, Əli dayı. Belə məsələləri yuxarıda oturanlar həll edirlər.

– Hə, başa düşdüm.

– Yaxşı, yolçu yolda gərək. Di salamat qalın! – deyib Müslüm ayağa qalxdı və həyəətə çıxdı.

Müslüm küçə qapısında zarafatyana soruşdu:

– Əli dayı, oğlunuza və Milli Ordumuza nə sifarişiniz, nə arzunuz var?

Əli kişi isə ciddi cavab verdi:

– Cəbhə yoldaşlarına çatdır ki, Milli Ordumuzun doğma Vətəni kişi kimi qoruyan bütün əsgərlərini öz balam kimi sevirəm. Möhkəm və iradəli olun! Düşməni əzib doğma torpaqlarımızdan qovun! Ən böyük arzum budur ki, işğal altında olan bütün yurd yerlərimizi bu murdarların tapdağından azad etməkdə Allah özü köməyiniz olsun! Ulu Tanrıdan diləyim budur ki, sizin hər birinizin el-oba içinə, ata-ana hüzuruna sağ-salamat və başı uca qayıtmağınıza yardımçı olsun.

- Çox sağ olun, Əli dayı, Allah sizi bütün arzularınıza çatdırsın.

- Hə, indi gedə bilərsən. Ancaq, gəl, əvvəlcə səni bağrıma basıb öpüm, sonra get! Vallah elə bilərəm ki, Cəbrayıldan öpürəm.

Əli kişi Müslümü bağrına basdı:

-Sən Allah, bir-birinizdən muğayat olun, mənim balalarım!-deyə kövrələn Əli kişi Müslümü yola saldı.

Müslüm də kövrəlmişdi. O, dəmir yola çıxıb evlərinə yollandı. Məsafə uzun idi. Buradan evlərinə qədər təqribən üç kilometr olardı. Qolundakı qızılı rəngli saata baxdı. Saat 17-yə on beş dəqiqə qalırdı. Deməli bu üç kilometr məsafəni on beş dəqiqəyə qət etməli idi. Adi yerislə bu mümkün olmadığına görə addımlarını

yeyinlətdi. Bilirdi ki, anası dəqiq adamdır. Əgər görüşün vaxtını gələcək qayınanası ilə saat 17-yə təyin ediblərsə, deməli bu dəqiqə evdə ayaq üstə onun yolunu gözləyir, gecikdiyini görüb dilxor olur. Ona görə də Müslüm yüyurək addımlarla yeriirdi.

Bir tərəfdən də cəbhə yoldaşı Əfqanın ata evinə gedib ailə üzvləri ilə görüşməyə də bu gün vaxtı qalmamışdı. Ancaq, Əfqanın atası Məhərrəm kişi ilə axşam qonaqlıqda görüşüb hal-əhval tutduğunu və kifayət qədər söhbətləşdiyini xatırlayanda sevindi. Daha onlara getməyə və vaxt itirməyə heç ehtiyac da yox idi. Deməli, bu günə planlaşdırdığı missiyanı başa vurmaq üçün bircə nişanlısı Gülşənlə və onun ailə üzvləri ilə görüşmək qalırdı.

Müslüm nişanlısı ilə görüşmək eşqi ilə xəyallar aləmində uça-uça dəmir yol xəttindən çıxıb kənd yolu ilə əlli-altmış metr getmişdi ki, yanında yaşıl rəngli bir “Jiquli” signal verib dayandı. O, maşına yaxınlaşıb qapını açdı və qabaq oturacaqda əyləşdi.

- Hara belə tələsirsən, əsgər bacıoğlu?-deyə sürücü dilləndi.

- O..., İsmayıl dayı, sənsən? Nə var, nə yox, uşaqlar necədir? Beş dəqiqəyə evdə olmalıyam. Məni gözləyirlər.

- Çox sağ ol, oğlum! Ə, sən Müslüm deyilsən, nə vaxt gəlmisən, bu nə qaçaqaqdır belə? Özün necəsən?

- Dünən gəlmişəm. Əsgər yoldaşlarımla sifarişlərini ailələlərinə çatdırmağa getmişdim. Təzəcə qurtamışam. Saat 17-də çox vacib daha bir görüşüm var. Sən olmasaydın yəqin ki, gecikəcəkdim.

- Bilirəm, o nə görüşdür elə. Bu dəqiqə səni evinizə çatdıraram, – deyib İsmayıl kişi qazı basdı. “Jiquli” kənd

yolu ilə şütüməyə başladı. Artıq saat beş tamamdə maşın Cəmil müəllimin evinin döngəsində dayanmışdı.

Müslüm bilirdi ki, İsmayıl kişi kəndin xeyir-şərində iştirak edən adamdır. Ancaq onu da bilirdi ki, o, boş vaxtlarında çörək pulu qazanmaq üçün şəxsi avtomobilində sərnəşin daşımaqla da məşğul olur. Ona görə də evə çatanda maşından düşməmişdən qabaq dedi:

- Çox sağ ol, İsmayıl dayı! Məni böyük bir çətinlikdən qurtardın. Düş, qonağımız ol!

- Sağ ol, a bala, borcumuzdur. Qonaqlığa isə düşə bilməyəcəyəm. Çünki, qonşuluqda bir müştəri var, onu Mahmudluya aparmalıyam. İndi məni gözləyir.

- Bəs mənim borcum nə qədərdi? - deyə Müslüm şalvar cibindən şax bir beş yüz manatlıq çıxarıb sürücüyə uzatdı.

İsmayıl kişi az qaldı ki, havalansın. Odur ki, az qala qışqıra-qışqıra dedi:

- Bu nədir, ə.., səndən pul istəyən oldu ki..? Mən bilsəydim ki, sən mənim haqqımda belə fikirləşəcəksən, heç səni yolda maşına götürməzdim.

- Niyə ki, ay İsmayıl dayı, axı əziyyət çəkmisən, benzin işlətmisən. Üstəlik də məni vaxtında vədə yerinə çatdırmısən.

- Nə olsun ki? Məgər siz soyuq səngərdə durub torpaqlarımızı düşmənlərdən qoruyanda bizdən pul alırsınız?

- O bizim Vətən qarşısında borcumuzdur.

- Bu da bizim vətəndaşlıq borcumuzdur. Mən əsgərdən heç vaxt pul almıram.

- Çox sağ ol, İsmayıl dayı! Allah köməyin olsun!

- Allah sizə də qüvvət versin ki, torpaqlarımızı tez

azad edəsiniz. Bir də ki, görüşə gecikərsən, bir az tez ol!
- deyə İsmayıl kişi maşını yerindən tərpətdi.

Müslüm tez evə gəldi. İkinci mərtəbəyə çıxıb gördü ki, anası onun yolunu gözləyir.

- Hardasan, a bala, gəl çıx də..?!
- Taksi ilə özümü gücnən çatdırmışam, anacan!

- Niyə? Kimin taksisi ilə?

- Ay ana, heç əl çəkirlər ki... Kimin qapısına gedirsən, tutub saxlayırlar ki, gərək bu gün mənim qonağım olasan. Yazıqlar məni görəndə elə bilirdilər ki, öz doğma balaları gəlib. Planlaşdırmışdım ki, hərəsinin evində bir saat vaxtım gedəcək. Ancaq, belə olmadı. Çox saxladılar. Ona görə də gecikdim. Yolda İsmayıl dayı gəlib çıxmasaydı, yəqin ki, kross qaçmalı olacaqdım. Çox sağ olsun, vaxtında gətirib çatdırdı. Nə qədər üz vursam da pul götürmədi.

Bu arada Cəmil müəllim söhbətə müdaxilə elədi:

- İsmayıl mənim oğlumdan pul götürməz, əziz balam, o mənim köhnə dostlarımdandır.

- Allah sizi mehriban eləsin, ata!

- Yaxşı, yığışın gedək! Bizi gözləyirlər axı.

- Hara gedirik, inşallah?

- Guya bilmirsən?

- Yox, heç nə bilmirəm

- Qayınatangilə qonaqlığa gedirik. Özləri dəvət ediblər.

- Yaxşı də.., ay ata, elə şey olar?

- Boy.., niyə olmur, mənim balam! Bəs elə şey olarmı ki, cəbhədən gələsən, özün də nişanlıyla görüşməyib geri qayıdasan? Vallah günaha batarsan.

Müslümün qızardığını görən Suqra xanım dilləndi:

- Bədir, ay kişi, uşağı utandırma! Yoxsa özün

günaha batarsan.
Hamı xorla gülüşdü.

Suqra xanım gələcək gəlini üçün əvvəlcədən alıb hazırladığı hədiyyələri bir neçə sumkaya qablaşdırmışdı. O, artıq havanın qaralmağa başladığını görüb göstəriş verdi:

– A bala, ay Nizami, bu sumkaları apar Həsən əminin məşinəna yığ!

– Baş üstə! – deyib Nizami bacıları ilə birlikdə sumkaları “Jiquli”yə daşıdılar. Suqra xanım özü isə iri gül buketini Müslümə verib dedi:

– Güllərin əziyyətini isə özün çək!

Müslüm ata-anası ilə birlikdə aşağı düşüb “Jiquli”yə əyləşdilər və yola düşdülər. Getdikləri ünvan uzaq olmadığına görə beş dəqiqədən sonra ora çatdılar.

Müslüm gələcək qayınatası ilə çatana qədər özünü sərbəst aparsa da bir az həyəcanlı idi. Bir tərəfdən sevimli nişanlısı ilə görüşə tələssə də, digər tərəfdən hər ikisinin valideynlərinin gözləri qarşısında ona necə yaxınlaşacağı, ilkin olaraq nə deyəcəyi haqqında düşündükcə həyəcanı artır, qəlbi sürətlə döyünməyə başlayırdı. Elə getdikləri evin qarşısında da nə edəcəyini kəsdirə bilmirdi. Ata-anası məşindən düşəndə isə Qurbət müəllimin onları xoş əhval-ruhiyyə ilə qarşılaması Müslümü cəsarətləndirdi. O, “Ya Allah!” – deyib məşindən düşdü. Qurbət müəllim onlara xoşgəldin eləyib evə dəvət etdi.

Tamella xanım da qonaqları güləruz qarşıladi. Gələcək kürəkəninə xoşgəldin eləyib qonaqları masa

ətrafında yerbəyer etdi.

Müslüm Gülşəni ailə üzvləri arasında görməyib nə edəcəyini bilmədi. Çəşib əlindəki gül buketini qız anasına verdi.

Bu, Suqra xanımın diqqətindən yayınmadı. Üzünü Tamella xanıma tutub dedi:

– Bəs mənim sevimli Gülşənim hanı?

– Öz otağındadır – deyə Tamella xanım yan otağa keçdi. Gül buketini masanın üstünə qoyub dedi:

– Ay qız, durub qonaqlara xoşgəldin eləsənə!

– Sən nə danışırısan, ay ana, elə şey olar?

– Niyə olmur, özümüzünkülərdi də...

– Yox ay ana, utanıram axı!

– Utanma qızım, yaxşı düşmür axı!

– E..., ay ana, mən onların yanına necə gedim axı?

Elə bu vaxt gülə-gülə içəri daxil olan Suqra xanım Gülşənin alnından öpüb dedi:

– Neynək, sən gəlməzsən özüm gəlləm, mənim balam! Necəsən? Utancaq olduğunu bilirəm. Ancaq, bir yaxşı-yaxşı fikirləş gör ki, Müslüm səninlə görüşə bilməsə cəbhəyə hansı əhval-ruhiyyədə qayıda bilər. Axı o, ön cəbhədə döyüşür, vətənimizi yağılardan qoruyur, başına dönüm. Dur gedək nişanlına xoşgəldin elə!

– Vallah utanıram Suqra xala, ora gedə bilmərəm.

– Bıy, niyə gedə bilmirsən, ay qızım? Xəlvəti görüşüb ağzıgöyçəklərin dilinə düşməyəsiniz deyə mən nişanlını bura gətirdim. Əgər kişilərin yanında utanırsansa, qoy Müslümü bura çağırım.

– Nə bilim e...

Suqra xanım qapını azca aralayıb, oğlunu yan otağa dəvət etdi. Ancaq, Müslüm də utandığından nə edəcəyini bilmədi. Bunu görən Tamella xanım qapını

aralayıb Müslümü çağırırdı:

– Müslüm, səni bir dəqiqə olarmı, oğlum?

– Səni çağırırlar, oğlum, get gör nə deyirlər! – deyə Cəmil müəllim dilləndi.

“Görəsən mənim Gülşənin otağına getməyimə ev sahibi pis baxmaz ki?” – deyə Müslüm qəlbində götür-qoy edə-edə Qürbət müəllimə tərəf boylandı. Onun gülümsəyən gözlərini aşağı dikməsinə razılıq əlaməti kimi qəbul edən Müslüm “bağışlayın!” – deyib ayağa qalxdı və qəti hərəkətlə yan otağa keçdi.

Müslüm otağa daxil olanda Gülşən ayağa qalxdı. Baxışlar ani bir anda havada qarşılaşdı. Xoş duyğuların təsiri altında hər ikisinin bədənindən bir gizilti keçdi. Analarının orada olmaları sanki onların hər ikisinin dilini qıfılamışdı. Heç biri dillənib bir söz deyə bilmirdi. Eləcə baxışları ilə bir-birindən hal-əhval tuturdular. Görmədiyi müddətdə nişanlısının nə qədər dəyişib daha da gözəlləşdiyini görənlər Müslüm sanki yuxudan ayılıb sükutu pozdu:

– Xoş gördük, Gülşən!

Cəbhəyə gedəndən bəri üzünü görmədiyi Müslümün döyüşlərdə bərkiyib cüssəli bir kişiye çevrildiyini və əsgər paltarında vüqarlı bir cəngavərə bənzədiyini görüb içində fəxarət hissi keçirən Gülşən nişanlısının səsinə eşidən kimi xəyallar aləmindən ayrılıb özünə gəldi. Dərindən nəfəs alıb utancaq səslə dilləndi:

– Xoş gəlmisən Müslüm!

Qızın bu sözləri demək üçün necə əziyyət çəkdiyini görənlər Müslüm ab-havanı şənləndirmək məqsədi ilə nə qədər fikirləşdisə də, xoş-əhval ruhiyyə yaradan bir söz tapa bilmədi. Onu bu vəziyyətdən çıxarmaq üçün Suqra xanım onlara söz atdı:

– Bura cəbhə deyil, qadan alım, niyə keşikçi kimi qapıda dayanmısan? Gəlib əyləşsənə!

– Ay ana, axı...

– Keç, oğlum, keç əyləş! – deyə bu dəfə Tamella xanım dilləndi.

Sanki Müslümün çiyinlərindən ağır bir yük götürüldü. O, irəliləyib stullardan birində əyləşdi. Gülşən isə divanın üstündə oturdu.

Arada olan gərginliyi götürmək üçün Tamella xanım soruşdu:

– Necəsən Müslüm bala! Cəbhədəki vəziyyətdən danış görək, nə təhəddir?

– Yaxşıdır, müəllimə!

– Mühəribə gecmi başa çatır?

– Onu Allah bilər. Ancaq, Haqq bizim tərəfimizdə olduğuna görə inanıram ki, tezliklə biz qələbə çalacağıq.

– Yeni ordumuz buna qadirdir?

– Əlbəttə qadirdir. Özümüzə qalsaydı çoxdan qələbə çalardıq.

– Kim mane olur ki?

– Böyük dövlətlərin – Rusiya və Amerikanın maraqları Dağlıq Qarabağda toqquşur. Ona görə də onlar burada sülh və əmin-amanlıq yaranmasına imkan vermirlər.

– Guya onlar imkan versələr ermənilər bizim torpaqlardan çəkilib gedəcəklər?

– Əlbəttə. Biz ermənilərin gözünü elə qırmışıq ki, əgər ruslar onlara kömək etməsələr onlar qorxularından çəkilib gedəcəklər. Yox, əgər getməsələr, biz qısa müddətdə onları torpaqlarımızdan hər b yolu ilə çıxaracağıq.

– Bax, inam yaxşı şeydir. Əgər özünü inaminiz

varsa qalib gələcəksiniz.

– Sizin bu sözləriniz mənim inamımı birə-beş artırdı, müəllimə!

Müslümün bu sözləri onların gülüşünə səbəb oldu. O, daha da ürəkləndi:

– Yaxşı, sizdə vəziyyət necədir?

– Yaxşıdır. Müharibə qurtarsa daha da yaxşı olar.

– Bir az səbrli olun, əziz qaynana! – deyə Müslüm ilk dəfə çaşıb cavab verdi. Sonra isə qızarıb başını aşağı saldı və “bağışlayın!” – dedi.

– Eybi yoxdur, mənim balam! Dil yanılıb düşün deyər! Qaynanandır də... – deyə Suqra xanım ona ürək-dirək verdi.

Bu sözlərdən Gülşən də qızarıb başını aşağı dikdi.

– Ay arvad, harda qaldınız? Gəlib yemek çəksənə! – deyə qonşu otaqdan Qürbət müəllim səsləndi.

– Gəliyəm! – deyə Tamella xanım ayağa qalxdı və qonaq otağına keçdi.

Suqra xanım da “sizin şəxsi söhbətinizə mane olmaq günahdır! – deyib ayağa durdu və yırğalana-yırğalana qapıya yönəldi. Ancaq, fikirləşdi ki, uşaqları tək qoyub çıxsam ev sahibinə xoş gəlməz. Ona görə də qapıya çatanda geri boylanıb dedi:

– Mən də getsəm yaxşı düşməz. Məndən utanıb çəkinməyin! Söhbətinizi edin!

Suqra xanım qapının yanındakı kitab rəfindən bir kitab çıxarıb vərəqləməyə başladı

Müslüm başını yuxarı qaldırıb pıçıldadı:

– Necəsən Gülşənim?

– Çox sağ ol, yaxşıyam!

– Başını yuxarı qaldırsana!

– Nə olub ki?

Müslüm stolun üstündəki gül buketini götürüb, ləçəklərini tumarlaya-tumarlaya nişanlısına uzatdı:

– Qoy bizim məhəbbətimiz bu güllər kimi həmişə tərəvətli və qəlboxşayan olsun!

Gülşən bir anda Müslümə və onun əlindəki güllərə baxdı və yenə də başını aşağı dikdi.

– Niyə dinmirsən, əzizim! Bu güllər sənindir, götürsənə!

Gülşən utana-utana gülləri aldı.

– Bu çiçəkləri isə döyüş gedən dağlardan öz əllərimlə dərib sənə hədiyyə gətirmişəm.

Müslüm ürəyinin üstündəki döş cibindən selofan kloka bükülmüş bir dəstə solmaz çiçəyi çıxarıb Gülşənə tərəf uzatdı və əlavə etdi:

– Qoy bizim sevgimiz bu solmaz çiçəyi kimi heç vaxt saralıb-solmasın, mənim əzizim!

– Olsun, əzizim, olsun!

Gülşənin sözlərindən xoşhal olan Müslüm nə isə düşünüb sözlərinə ara verdi. Anasına tərəf boylanıb, onun kitabla məşğul olduğunu yəqinləşdirdikdən sonra, nişanlısına tərəf əyilib güclə eşidiləcək səslə söhbətini davam etdirdi:

– Xahiş edirəm ki, məni düzgün başa düş, əzizim! Mühəribədir, hər dəqiqə ölüm-itim olur. Əgər başıma bir iş gəlsə, bu çiçəkləri qoxulayıb məni xatırlayarsan!

Bu sözləri eşidən Gülşən başını yuxarı qaldırıb Müslümün gözlərinin içinə baxdı və eyni tərzdə cavab verdi:

– Allah eləməsin, Müslüm! Xahiş edirəm ürəyimi qırma, əzizim!

– Bağışla, həyatım! Mən bu sözləri sənə qəlbinə qırmaq üçün demirəm.

– İnşallah, sağ-salamat qayıdıb gələrsən.
– Müharibə qurtaran kimi Ulu Tanrımızın köməyi ilə toyumuzu edərik.

– İnşallah! – deyən Gülşən nişanlısına xoş bir təbəssümlə cavab verdi.

Bayaqdan Gülşenin solmaz çiçək dəstəsini əlində sıgallaya-sığallaya necə əzizlədiyini görən Müslüm pıçıldadı:

– Mən səni sevirəm, Gülşən!

Gülşən bu sözləri eşidəndə diksinən kimi oldu və “yavaş, eşidər” – deyə Suqra xanıma tərəf işarə elədi.

– Eşitməz, Gülşənim! Vallah sənə olan məhəbbətimin həddi-hüdudu yoxdur. İnan ki, sənin yolunda ölümə getmək lazım olsa, heç bir saniyə də tərəddüd etmərəm. Çünki səni dünyalar qədər sevirəm.

– Mən də, əzizim!

– Bax, məni qüdrətləndirən, döyüşdən-döyüşə aparan budur! – deyə Müslüm döş cibindən çıxardığı qatlanmış kağızların arasından Gülşenin şəklini götürüb ona göstərdikdən sonra sinəsinə sıxaraq, dərinə bir nəfəs aldı və şəkli yerinə qoydu. Elə bilirəm ki, sən həmişə yanımdasan, əzizim! Nə yaxşı ki, o vaxt bu şəkli mənə bağışlamısan.

– İndi isə bu qələmi və cib dəftərçəsini sənə bağışlayıram – deyə Gülşən sumkasından çıxardığı qızılı rəngli qələmi və iri göy üzlü dəftərçəni Müslümə verib söhbətinə davam etdi:

– Bax bu qələmlə bu dəftərin vərəqlərində mənə məktub yazarsan! Necə deyərlər qələm-kağızı məndən, yazmağı səndən!

– Baş üstə, əzizim!

– Başın güllər üstə!

Elə bu vaxt qapı açıldı və Tamella xanım içəri daxil oldu:

– Haydı, hamı süfrə başına!

Müslüm yerindən qalxıb gözləri ilə Gülşəndən icazə almış kimi onu süzə-süzə qapıya yaxınlaşdı və anası ilə birlikdə qonaq otağına keçdi. Masa ətrafında öz yerlərini tutub əyləşdilər.

Süfrə üstündəki növbənöv nemətlərdən görünürdü ki, ev sahibləri bu qonaqlığa çox ciddi hazırlaşmışlar. Belə ki, qatıq, qaymaq, pendir, qızardılmış quzu əti, lavaş və təndir çörəyi, xüsusi reseptlə hazırlanmış pomidor və xiyar turşuları, alma, armud, əncir, heyva, nar, sərinləşdirici içkilərdən limonad, badamlı, giləs, alma, ərik şirələri və s. süfrəyə düzülmüşdü.

Ev sahibi Qürbət müəllim “Bismillah” deyərək təndir çörəyini əlinə götürdü və iki yerə bölərək yarısını Cəmil müəllimə verdi və çörək yeyin! – dedi. Bundan sonra əllər süfrəyə uzandı və hamı yemək yeməyə başladı. Məclisin qızgın çağında süfrəyə kabab verildi. Bir qədər sonra isə məclisə yeməklərin şahı olan aş gətirildi. Yeyib-içib “Allaha şükür!” – dedilər və söhbətə başladılar.

Otağın yuxarı hissəsində qoyulmuş televizorda “Qarabağ şikəstəsi”ni ağır-ağır ifa edən Qədir Rüstəmovun vurduğu zəngulələr sanki Müslümü məclis əhlindən ayırmış və başqa bir aləmə aparmışdı. Odur ki, məclisdə nədən söhbət getməsinin fərqi var bilməmişdi. Qədirin ifasından sonra “Ay oğul, niyə qəm dəryasına batmısan? Bir danış görək cəbhədə vəziyyət necədir?” – sualını eşidən Müslüm sanki yuxudan ayılan kimi oldu və sual verən Qürbət müəllimə baxdı. Sonra utanmış kimi ağır-ağır dilləndi:

– Nədən danışım e.., ay Qürbət əmi?! Qədirin bu ifası məni çox kədərləndirdi. Bayaقدan fikirləşirəm ki, belə muğam ifaçıları, sizin kimi ziyalıları, bizim kimi döyüşkən əsgərləri olan qüdrətli xalqımız necə olub ki, bu şikəstəsi çalına-çalına şikəst edilmiş Qarabağın bizimki olduğunu indiyə qədər sübut edə bilməyib? Axı necə olub ki, hər bir cəhətdən bizdən qat-qat zəif olan bu metis diğalar bizim dedə-baba torpaqlarımızda özlərinə “dövlət” qura biliblər? Vallah mən həmişə demişəm və yenə də deyirəm ki, bu yanları qan-qan olmuş yersiz-yurdsuz “yan”ların öhdələrindən gələ bilmək üçün, öncə onları bizim üstümüzə qısqırdan itoynadan Mişa və Conların layiqli siyasi cavabları verilməli və onlar öz yerlərində oturdulmalıdırlar. Yalnız meydanda təkbətək qalandan sonra bu qansız hayların öhdəsindən asanlıqla gəlmək olar. Əks halda “dayı”larından hər cür maddi-mənəvi və hərbi-siyasi dəstək alan bu vecsiz bala yanların nazı ilə hələ çox oynamalı olacağıq.

Sanki böyük bir auditoriya qarşısında nitq söyləyirmiş kimi özündə olmadan danışan Müslümün məntiqli və kobud ifadələrinə heyranlıqla qulaq asan məclis üzvləri ürəklərində onun sözlərinə haqq qazandırıldılar. Ancaq, söhbətin kədərli notlar üzərində davam etməsini istəməyən kimya elmləri namizədi Qürbət müəllim ovqatı şənəldirmək üçün mövzunu dəyişmək qərarına gəldi və üzünü gələcək kürəkəninə tutub gülə-gülə dedi:

– Dediklərinlə razıyam. Bu ermənilər adlarını çəkdiyən o Mışa və Conların vaxtilə hibridləşdirdikləri insanabənzər məxluqlardır. Məncə onların damarlarında axan qanın bəlkə də yarısı vəhşi heyvan qanıdır. Onların

xalqımıza və yurdumuza qarşı törətdikləri vəhşiliklər və hətta qəbiristanlıqlarımızı goreşən kimi eşə-eşə yox etmələri buna sübutdur. Ancaq, bu həmişə belə davam edə bilməz. Çünki bütün gözə görünənləri və görünməyənləri yaradan bir varlıq var. Böyük Allah hər şeyi görür və nizamlayır. İnanın ki, vaxtı çatanda ulu Tanrı hər şeyi yerbəyer edəcək. Vaxt gələcək ki, bu ermənilər yenə də qapılarımızda əvvəlki kimi nökr olacaqlar. Maskalanıb yenə də bizə “kırve” deyə-deyə qılığımıza girməyə çalışacaqlar. Bax onda gərəkdir ki, əvvəlkitək ürəyiyumşaq olmağa və zaman-zaman təkrarlana-təkrarlana milli faciəmizə çevrilən tarixi səhvlərimizi bir daha təkrarlamayaq.

Gələcək qayınatasının öz fikirlərini elmi cümlələrlə ifadə edə-edə sanki bir rəssam kimi ermənilərin surətini bədii sözlə təsvir etməsi Müslümün xoşuna gəldi və hətta gülümsədi. Etika qaydalarını pozmamış və Qürbət müəllimin söhbəti yekunlaşdırdığına əmin olmaq üçün bir az duruxdu. Onun daha danışmadığını görüb atasına və gələcək qayınanasına tərəf boylandı. Onların dillənmədiklərini görüb gülümsədi və dedi:

– İnşallah, qələbə çalandan sonra sizin bu tarixi iradlarınızı nəzərə alıb səhvlərimizi düzəldərik. Çalışırıq ki, faciələrimiz bir daha təkrarlanmasın.

– Amin, İnşallah! – deyə gələcək qudalar sanki əvvəlcədən hazırlaşmış kimi xorla cavab verdilər.

– Allah köməyiniz olsun!

– Allah səni və sənin timsalında bütün əsgərlərimizi qorusun!

Söhbət gecə yarıya kimi davam etdi. Sanki özünü unudubmuş kimi Cəmil müəllim saata baxdı və birdən dilləndi:

– Daha gecdir, Qürbət müəllim, Allah süfrənizi həmişə açıq və içi dolu eləsin! İcazə versən biz mürexxəs olub evimizə gedərdik.

– Çox sağ olun, Cəmil müəllim, buyura bilərsiniz.

Həm ayağa qalxdı

– Gecəniz xeyirə qalsın!

– Xeyirə qarşı!

Müslümgil maşına əyləşib evlərinə yola düşdülər.

Həmin gecə səhərə kimi Müslüm yata bilmədi. Nişanlısına demək istədiyi, ancaq anası ilə qayınanasının orada olması səbəbindən deyə bilmədiyi ürək sözləri qəlbindən sanki fontan kimi vurub beyninə çıxır, orada cövlan edirdi. Bir-birini əvəz edən fikirlər təlatümə gələn dəniz dalğaları tək gah şahə qalxır, gah da çalxalanaraq sakitləşirdi. Xəyalən bu dalğaların qoynunda üzən Müslüm sahilə çıxdıqdan sonra sanki onlarla pıçıldaşa-pıçıldaşa səhərə yaxın yuxuya getdi.

Adəti üzrə hava işıqlaşanda yuxudan oyanan Suqra xanım həyat yoldaşı Cəmil müəllimlə birlikdə pilləkənlə aşağı-birinci mərtəbəyə düşdülər. Evin arxasında yerləşən tövlədəki heyvanları yemləyib rahatladıqdan sonra yuyunub evə qayıtdılar.

Suqra xanım qazı yandırır üstünə iri çaydanda təmiz su qoydu. Çay qaynadıqdan sonra isə çaynikə quru hind çayı və isti su töküb dəmlədi. Mətbəxdə işini başa vurduqdan sonra isə bir az duruxsulayıb geniş qonaq otağına keçdi. Masanın üstünə çörək, üzlü motal pendiri, yağ, qaymaq, bal, şəkər tozu, qaşığı, çəngəl və bıçaq düzdükdən sonra ərini səslədi:

– Ay Cəmil, səhər yeməyi artıq hazırды, çay süzümmü?

– Dərsin başlamasına az qalıb, mümkünсə bir az tez süz, yoxsa iş gecikərəm!

– Bir az geciksən dünya dağılmaz ki!..

– Sən nə danışırısan, mən geciksəm cədvəl üzrə dərs bölgüsünü bəs kim aparacaq?

– Yaxşı sən Allah, özünü az təriflə! Yemək-іçmək bayaqdan hazırды. Zəhmət olmasa buyur masa ətrafına!

– Ay qız, bu şoğəribi düzəldə bilmirəm, gəlib mənə kömək etsənə!

Suqra xanım yan otağa keçəndə güzgünün qarşısında dayanan ərinin boynuna əyri bağladığı qalstuku görəndə onu gülmək tutdu. Yaxınlaşıb onun qalstukunun əyiş-üyüşünü düzəltədikdən sonra zarafatına davam etdi:

– Hə, indi necədi? Mənsiz bir qalstuku da bağlaya bilmirsən.

Tələsdiyinə görə bayaqdan qalstuku düz bağlaya bilməyən və az qala əsəbləşən Cəmil müəllim özünü ələ alaraq sevimli arvadının cavabını ələ zarafatla da qaytardı:

– Vallah dünyada yeganə qızıl parçasısan ki, o da mənim qismətimə düşüb. Allah məni sənsiz eləməsin, gözəlim!

– Çox sağ ol, mənim müdür-bəyim. Sən keç masa başına, mən də uşaqları oyadım səhər yeməklərini yesinlər.

– Yaxşı, sən işində ol, mən də tez gedim ki, dərsə gecikməyim.

Cəmil müəllim tələsik yeməyini yeyib məktəbə yollandı.

Suqra ərı gedəndən sonra, onu həmişəki kimi xoş əhval-ruhiyyə ilə yola saldığına görə sinə dolusu nəfəs alıb gülümsünə-gülümsünə fərəh hissi keçirdi. Bir az duruxsulanıb stulda əyləşdi. Masa üzərindəki növbənöv yeməklərin və pürrengi hind çayının xoş ətri onun iştahını qıcıqlandırsa da nədənsə yeməkdən vaz keçdi. Sonra isə yataq otağına adladı. Uşaqların şirin yuxuda olduqlarını görüb, yavaşca geri qayıtdı. Qapıya çatanda dönüb Müslümə tərəf boylandı. Onun pəhləvana bənzər cüssəsinə, geniş sinəsinə, əzələli qollarına xeyli nəzər saldı, ancaq baxmaqdan doymadı.

Suqra xanım bir neçə dəqiqə bu vəziyyətdə qaldı. Dərin bir ah çəkib geri dönmək istəyəndə Müslümün sayıqladığını görüb dayandı. Nə qədər diqqət versə də bir-iki kəlmədən başqa heç nə anlamadı. Müslümün sayıqladığı ifadələrdən bircə “həyatım, aşkı!” kəlmələri başa düşülürdü. Ona görə də Suqra xanım dərhal başa düşdü ki, oğlu yuxuda sevgilisi ilə danışır.

Yuxuda sayıqlayan Müslümün çöhrəsi gah gülür, gah da kədərli vəziyyət alırdı. Birdən “oyna!” – deyib qan-tər içində yuxudan ayıldı. Gülümsər gözlərini çimçiləlib tavana boylandı. Oyandığına sanki peşiman olubmuş kimi dərhal gözlərini yumdu. Ancaq, heç bir dəqiqə keçməmiş gözlərini yenidən açdı və nədənsə heyfsilənə-heyfsilənə ətrafa boylandı. Anasının yarıgülümsər, yarıməlul nəzərlərlə onu süzdüyünü gördü. Yorğanı dərhal açıq qalmış sinəsinə çəkdi və qalxıb yerinin içərisində oturdu. Sonra ədəb-ərkanla anasına “sabahın xeyir!” – dedi.

– Sabahın xeyir, qadan alım! Yuxuda nə görürdün ki, oyananda belə heyfsiləndin?

– Eh... ay ana, heç nə. Əvvəlcə icazə ver, paltarımı

geyib ayağa qalxım, sonra suallarına cavab verim.

– Yaxşı, qalx geyin! – deyib Suqra xanım nahar otağına keçdi.

Müslüm paltarını geyib aşağı birinci mərtəbəyə düşdü. Yuyunub yenidən yuxarı qalxdı. Anası onu yemək stoluna dəvət etdi. Şirin çay süzüb qarşısına qoydu. Müslüm bir tikə çörəyin üzərinə yağ yaxıb yeyəndən sonra əllərini silə-silə köksünü ötürdü. Bu, Suqra xanımın diqqətindən yayınmadı. Odur ki, gülümsünüb soruşdu:

– Nə olub, ağrın alım?

– Heç nə.

– Bəs niyə köks ötürürsən?

– Nə bilim vallah, heç özüm də bilmirəm.

– Düzünü de görüm, yuxuda nə görmüsən ki, belə pəjmürdə olmusan?

– Oğlunun utandığına görə danışmağa çətinlik çəkdiyini görən ana söhbətinə şirin yumor qatmağa çalışdı və zarafatla dedi:

– Bayaq sayıqlayanda türkcə danışırdın.

– Nə deyirdim ki?

– Nə bilim vallah, bircə onu anladım ki, hərdənbir “aşkım, həyatım!” – deyirdin. Hə.., bir də ki, kiməsə tez-tez “oyna!” deyirdin.

Müslüm anasının zarafatını duydu və gülümsünərək yumorla cavab verdi:

– Mən heç türkcə danışa bilmirəm axı.

– Ədə, özünü bicliyə vurma! Necə yəni bilmirsən? Türk dili elə bizim öz dilimizdir də... Bir az ləhcələrimiz fərqlidir.

Müslüm mövzunu dəyişə bildiyinə görə sevindi və gülümsəyərək söhbətinə yumorla davam etdi:

– Anacan, sən lap mütəxəssis kimi danışsən, e...
– Ədə, sən söhbəti başqa səmtə yönəltmə! Bilirəm ki, dünən axşamkı görüşün təsiri altında yuxu görmüsən. Ancaq, bircə bu “oyna” sözünü anlaya bilmirəm. Məgər toyda idiniz?

Müslüm anasının əl çəkməyəcəyini görüb qızardı və üzünü yana çevirib utana-utana dedi:

– Hə anacan, toyda idik.

Oğlunun utanıb qızardığını görən Suqra xanım onu sual atəşinə tutduğuna peşiman oldu və susub fikrə getdi. Ancaq, bu toy məsələsi ona rahatlıq vermədiyinə görə dilinə şirinlik qatıb asta-asta soruşdu:

– Mənim fədakar balam, kimin toyunda idiniz?

Müslüm anasının sevincinə xələl gətirməmək üçün gülümsünüb cavab verdi:

– Öz toyumda idim, anacan, Gülşənlə mənim toyumda. Ancaq, çox heyif ki, yuxudan tez oyandığıma görə toyumuz yarımçıq qaldı.

– Necə yəni yarımçıq qaldı?

– Anacan, gecə yuxuda gördüm ki, evimizin qabağındakı həyətdə böyük bir mağar evi qurulub. Toyumuzun müğənnisi xalq artisti Zeynəb Xanlarova olduğuna görə, rayonumuzun hər tərəfindən toya o qədər adam gəlib ki, iynə atsan yerə düşməz. Hətta cəbhə bölgəsindəki döyüş yoldaşlarım da toyda iştirak edirlər. Toy çox təmtəraqlı keçir. Çıxış edənlərin hamısı Gülşənlə mənə xoşbəxtlik və ailə səadəti arzulayırlar. Cəbhə dostlarım da öz çıxışlarında mənim igidliyimdən dəm vura-vura ürək sözlərini bildirəndən sonra bizi rəqsə dəvət etdilər. Doyunca rəqs etdik. Ancaq, Gülşən heç oynamadı. Zalım balasının bu qədər utancaq olduğunu heç bilmirdim. Eləcə toyun ortasında dayanıb

başını aşağı dikmişdi. Dostlarım başımıza çoxlu nəmər tökdülər. Pul başımıza yağış kimi yağdı. Balaca uşaqlar yerdəki pulları yığib Gülşənə verməyə çalışsalar da o, heç bir şeyə əhəmiyyət vermədiyinə görə gözüme çox pərişan görünürdü. Ona görə də bir neçə dəfə Gülşənin əllərindən tutub yuxarı qaldıraraq “oyna gülüm!”, “oyna həyatım!” – deyə onun qulağına pıçıldaya-pıçıldaya yalvarsam da o, rəqs etmədi. Sanki incidim, küsdüm sevgilimdən. O da bunu hiss edib ağladı. Onun göz yaşlarını görəndə isə heç bir şey olmaybmış kimi yumşaldım və gülə-gülə “oyna, aşkım, oyna!” - deyə yenidən ona müraciət etdim. Nədənsə bu sözdən xoşu gələn Gülşən də gülümsünüb asta-asta mənimlə rəqs etməyə başladı. Bu, məni cuşə gətirdi və mən onun qarşısında cəld hərəkətlə yerimdə dövrə vurub oynamağa başladım. Ancaq bu, mənə baha başa gəldi. Çünki, bir neçə dövrədən sonra başım gicəlləndi və az qaldım ki, yerə yığılam. Özümü nə qədər tarazlamaq istəsəm də bu, mümkün olmadı və mən səndələyib sevgilimin qolları arasına yığıldım. O, mənim qollarımdan yapışib yığılmağa qoymadı və mən ayaq üstə qala bildim. Bax elə o anda da yuxudan ayıldım. Daha sevgilimə təşəkkür etməyə macal tapmadım. Ona görə də mənim yuxu toyum yarımçıq qaldı.

Müslüm danışdıqca nədənsə haldan-hala düşən Suqra xanım öz-özlüyündə daxilən “Allah axırını xeyrə calasın!” – deyə fikirləşə-fikirləşə özünü ələ aldı və gülümsəyərək dedi:

– Niyə yarımçıq qalır, əziz balam! Allah qoysa toyunuzu edərik, hər şey yoluna düşər.

– İnşallah, anacan! İnşallah, müharibə qurtarar, arzularımıza qovuşarıq.

– Bəs görəsən müharibə haçan qurtaracaq?

– Onu Allah bilər, anacan! Mən bircə onu bilirəm ki, torpaqlarımızı işğaldan azad etməyincə müharibə qurtaran deyil.

– Qadan alım, bəlkə razılıq verəsən səni evləndirək.

– Yox ay ana, sən nə danışırısan, qoy müharibə qurtarsın, sonra!..

– Eh!.. Bu müharibə heç qurtarana oxşamır.

– Qurtarar, anacan, qurtarar! Ancaq sən bir az səbrli ol!

Müslüm anasının dərinədən ah çəkdiyini görüb, onu kədərləndirməmək üçün bu söhbəti yekunlaşdırmaq qərarına gəldi. Odur ki, ayağa qalxıb divardan asılmış böyük güzgünün qabağına keçdi və saçını daramağa başladı. Onun hara isə getməyə hazırlaşdığını görən Suqra xanım dilləndi:

– Bu gün səni heç hara buraxan deyiləm. Bax beləcə otur yanımda , doyunca söhbət edək.

– Nə söhbət, ay ana! Mənim bircə gün vaxtım qalıb. Sabah cəbhədə olmalıyam. Mənim isə getməli-gəzməli yerlərim, görməli adamlarım o qədərdir ki...

– İndi hara getmək istəyirsən ki?..

– Dünən sən məni aparıb nişanlımla görüşdürdün. Anacan, bu unudulmaz görüşə görə ömrümün sonunadək sənə minnətdar olacağam. İndi isə mən səni gəzməyə aparacağam.

– Hara?

– Bu gün sənin ata ocağını ziyarət etməyə gedəcəyik. Əmirqulu babamdan, Saçlı nənəmdən ötrü burnumun ucu göynəyir. Dayılarımla, dayım uşaqları ilə cəbhəyə qayıtmamışdan əvvəl yenidən görüşüb vidalaşmaq istəyirəm.

– Ay sənə qurban olum, təmiz yadımdan çıxmışdı. Dur gedək!

Suqra xanım tez ayağa qalxıb yataq otağına keçdi. Qızı Afəti yuxudan oyadıb evdə səliqə-sahman yaratmağı tapşırırdı. Bu vaxt böyük oğlu Nizami də səsküyə yuxudan oyandı və onların hara hazırlaşdıqlarını soruşdu. Anası dedi:

– Nizami, oğlum, atan məktəbdədir. Evimizə qonaq gəlsə evə dəvət elə! Mən Müslümlə Əmirqulu baban ilə gedirik.

– Yaxşı anacan, arxayın ol!

Suqra Müslümlə bərabər ata evinə yola düşdülər.

Əmirqulu kişinin evi Hüsən kişinin evindən iki məhəllə aralıda yerləşirdi. Yol ilə gedəndə ara məsafəsi təqribən yüz əlli metr olardı. Yeddi otaqlı, iki mərtəbəli evin geniş həyətinin ətrafına iki metr hündürlüyü olan daş hasar çəkilmişdi. Həyətin girişində isə dörd metr eni olan hündür darvaza qoyulmuşdu. Darvazanın sağ girişində meyvəsi ortancıl barmaq boyda olan, şirinliyi bal dadan, özünün hündürlüyü isə on metrə çatan böyük bir tut ağacı var idi. Bu ağac o qədər bar verirdi ki, onun meyvəsindən nəinki bu evin sakinləri, hətta bütün qonşular da istifadə edirdilər.

Darvazadan içəri keçənlər qonşu həyətlərdən fərqlənən gözəl bir mənzərənin şahidi olurdular. Həyətin sağ tərəfində ağ daşdan hörülmüş iki mərtəbəli, aynabəndli böyük imarət yerləşirdi. Evin arxasında isə iki mərtəbəli tövlə tikilmişdi. Tövlənin ikinci mərtəbəsinə heyvanların qış yemi ehtiyatı üçün toplanan ot-ələf yığılmışdı. Birinci mərtəbədə isə bu ailəyə məxsus 10 baş iribuynuzlu qaramal, 50-60 baş xırda buynuzlu qoyun-quzu bəslənirdi. Bundan başqa Əmirqulu kişinin

yerlə-göylə əlləşən yorğa bir atı da var idi.

Tövlənin sağ-qabaq hissəsində böyük bir hin də var idi ki, burada 100-ə yaxın toyuq-cücə, hinduşka, qaz, ördək və s. ev quşları bəslənirdi. Darvazanın sol içəri tərəfində “xırd-xışıl evi” deyilən 36 kvadrat metrlik yardımçı bina tikilmişdi ki, ondan anbar kimi istifadə edirdilər. Belə ki, gec və az istifadə olunan əşya, alət və avadanlıqları bu binaya yığdılar. Anbarın yanında iri meyvə ağacları olduğundan binanın qarşısına daim kölgə düşürdü ki, burada da ailə üzvləri yayda qızmar günəş şüalarından qorunurdular. Bu kölgəliyin yanında ailə üzvləri artezian quyusu vurmuşdular ki, yayın ən isti çağlarında belə yerin 10 metr dərinliyindən buz kimi soyuq su çıxırdı. Bu sudan ailə təsərrüfatında gen-bol istifadə olunurdu.

Həyətin darvaza ilə üzbəüz qarşı tərəfində isə hər birinin gövdəsinin diametri 15 sm-ə çatan üç ədəd üzüm ağacının tənəklərindən həyətin tam yarısını əhatə edən böyük kölgənəcek düzəldilmişdi ki, burada istənilən xeyir-şər məclisini yola vermək olardı.

Bura həm də on bir nəfər üzvü olan böyük bir ailənin daimi istirahət yeri idi. Kölgənəcəyin tən ortasında qoyulmuş iki metr uzunluğu olan iri dəmir süfrə stolunun ətrafına taxtadan düzəldilmiş iki ədəd uzun oturaqlar qoyulmuşdu ki, burada da 15-20 nəfər rahat şəkildə nahar edə bilirdi. İlin isti aylarında bura daim qonaq-qaralı olurdu.

Üzüm tənəklərinin üstü ağ və qara şanı, keçiməmə üzüm növləri ilə dolu olurdu. Ancaq, heç vaxt bu üzümdən ticarət məqsədi ilə istifadə olunmurdu. Sadəcə olaraq mövsüm ərzində yediklərini yeyir, bir hissəsindən qış ehtiyatı üçün mürəbbə bişirir, bir hissəsindən üzüm

şirəsi və şərab çəkərək iri şüşə balonlara doldurur, qalanlarını isə qohum-əqrabaya, qonum-qonşuya pay verirdilər.

Əliaçıqlıqda bu evin sahibəsi, kənd camaatının Saçlı xala-deyə müraciət etdikləri Saçlı xanımın tayı-bərabəri yox idi. Üstəlik işgüzarlığına, mehribanlığına, hamı ilə yaxşı münasibət yaratmaq bacarığına və sair xüsusiyyətlərinə görə xalq içərisində xüsusi hörmət qazanmışdı.

Həyat yoldaşı Əmirqulu Böyük Vətən müharibəsində döyüşərkən arxa cəbhədə iki körpə qız uşağı ilə tək qalan Saçlı xanım çətinliklərə baxmayaraq heç kimin qarşısında baş əyməmiş, yalnız atası Qara kişinin hərtərəfli köməyi sayəsində körpə cocuqları Qarateli və Suqranı qoruyub böyüdə bilmişdi. Sovet ordusu sıralarında faşizm üzərində qələbə çalıb zəfərlə geri döən Əmirqulu kişi həyatın çətin sınaqlarından şərəflə çıxmış Saçlısını və iki körpə cocuğunu sağ-salamat görəndə sevincindən hönkür-hönkür ağlamışdı. Müharibədən sonra onların daha beş övladı dünyaya gəlmiş və Saçlı xanım “Qəhrəman ana” adına layiq görülmüşdü. Üç oğul, dörd qız böyüdən Əmirqulu ilə Saçlı kolxozda işləyə-işləyə həm kənd təsərrüfatının dirçəldilməsində yaxından iştirak etmiş, həm də özlərinə cah-cəlalı şəxsi təsərrüfat yaratmışdılar.

Əmirqulu kişi həm də əvəzolunmaz el sənətkarı idi. O, Cəbrayıl və Füzuli rayonlarının Arazboyu kəndlərinin həm tanınmış bərbər ustası, həm də sünnət ustası idi. Böyük oğlu Yusif sonralar onun layiqli davamçısı oldu. Atası gənc Yusifin qonşu kəndlərə sünnət toyuna gedərkən əziyyət çəkdiyini görüb ona “Jiquli” markalı bir avtomobil də alıb bağışlamışdı. Ortancıl oğlu Yaqub

mühəndis ixtisasına yiyələndi. Kiçik oğlu Hüseyn isə Cəbrayıl rayon “Kəndtextəminat” birliyində sürücü işləməyə başladı. Onun idarə etdiyi “ZİS-Sudabekr” markalı iri tutumlu avtomobildən Dağlıq Qarabağın cəbhə bölgələrinə silah-sursat daşınmasında istifadə olunurdu.

Qız övladları Qaratel, Suqra, Ruqiyyə və Növrəstə isə ailə həyatı quraraq hərəsi bir evin çırağını yandırmışdılar.

1983-cü ildə kolxozda yeni qurulmuş gənc ailələrə ev tikmək üçün torpaq sahəsi paylananda Əmirqulu kişinin oğlu övladlarının ikisinin hər birinə 15 sot həyətyanı torpaq sahəsi verilmişdi. Yaqubla Hüseyn böyük qardaşları Yusifə hörmət əlaməti olaraq ata evindən könüllü şəkildə ayrılmış və yeni verilən torpaq sahələrində hərəsi özünə bir ev tikərək gənc ailələri ilə birlikdə şəxsi evlərinə köçmüşdülər. Ancaq, buna baxmayaraq hər gün ata ocağına baş çəkir, hal-əhval tuturdular.

Əmirqulu kişi ilə Saçlı xanım qocalıb təqaüdə çıxdıqdan sonra ancaq heyvan-qaranı yemləyib suvarmaqla məşğul olur, qalan vaxtı isə nəvələri ilə həyətdəki kölgənəcəkdə istirahətə sərf edirdilər.

Bu gün də adi qış günlərindən biri idi. Ancaq, nədənsə havalar günəşli və isti keçirdi. Bazar günü olduğundan bu yurdun bütün sakinləri kölgənəcəkdəki iri masanın oturmaqlarında əyləşib səhər yeməyindən sonra çay içirdilər. Uşaqlar deyib gülür, Əmirqulu kişi ilə Saçlı xanım isə oğlu Yusiflə birlikdə çay süzüb masa üstünə düzən gəlini Ceyran xanıma və nəvələrinə baxa-baxa fərəh hissi keçirirdilər. Yusifin böyük oğlu Vahid isə iki gün öncə maması Suqragildə Müslümün şərəfinə

verilən qonaqlıq barədə söhbət edə-edə onu qonaq dəvət etsə də vaxt tapıb gələ bilmədiyindən gileylənirdi...

Müslüm anası ilə birlikdə babasıgilin darvazasına çatanda hasardan çölə çıxmış tut ağacının budaqlarından birini aşağı əyərək sanki tut yeyirmiş kimi ağzını marçıldada-marçıldada dedi:

– Heç bir yerdə belə şirin tut görməmişəm.

– Ağzını elə marçıldadırsan ki, sanki həqiqi meyvə yeyirsən. İndi tut vaxtı deyil, ancaq babangilin həyətindəki meyvə anbarı payız meyvələri ilə doludur. İndi uşaqlara yudurtduraram, doyunca yeyərsən.

– Yaxşı, anacan, qoy sən deyən kimi olsun! - deyə Müslüm anasına tərəf addımladı. Onlar darvazanın kiçik qapısını açıb geniş həyətə daxil oldular və ailənin kölgənəcəkdə süfrə başında olduqlarını gördülər.

Uşaqlar mamalarının Müslümlə gəldiyini görüb onlara tərəf qaçdılar. Qucaqlaşib öpüşdülər. Sonra isə Müslümlə anasını dövrəyə alaraq süfrəyə dəvət etdilər.

Müslüm iri addımlarla həyətin o başındakı kölgənəcəyə doğru hərəkət etdi və əvvəlcə Əmirqulu babası və Saçlı nənəsi ilə qucaqlaşib onları bir-bir bağrına basdı:

– Ay mənim Əmrli babam (Müslüm babasını zabitəli olduğuna görə həmişə belə çağırırdı), ay mənim qulac Saçlı nənəm (Müslüm nənəsini gur və uzun saçlı olduğuna görə belə çağırırdı), nə var, nə yox, necəsiniz?

– Çox sağ ol, mənim balam! – deyə hər ikisi xorla cavab verdilər. Sonra isə Müslümü anası ilə birgə

süfrənin yuxarı başına keçirdilər. Ordan-burdan doyunca söhbət etdilər.

Müslüm dayısı və dayıdostu ilə də hal-əhval tutduqdan sonra qarşısına qoyulmuş pürreng samovar çayının qoxusuna biganə qala bilmədi. Stəkanı götürüb bir qurtum içəndən sənra ağzını marçıldadaraq tərifləməyə başladı:

– Bəh-bəh.., ləzzətli e.., ləzzət!

– Can bala, sizə cəbhədə çay vermirlər? – deyə Saçlı nənə soruşdu.

– Verirlər, ay nənə, verirlər. Ancaq o çay həmişə barıt qoxusu verir.

– Niyə, nənə qurban, barıtın çaya nə dəxli var?

– Var, ay nənə, var! Mühəribə havanı elə çirkləndirib ki, orada hər şey barıt qoxusu verir.

– Bəs bu mühəribə nə vaxt qurtaracaq?

– Nə bilim, ay nənə, onu Allah bilər! Bizim vəzifəmiz ancaq döyüşməkdir.

– Yaxşı, beş ildir ki, Qarabağ uğrunda döyüş gedir, bəs niyə torpaqlarımız düşməndən azad oluna bilmir? – deyə Əmirqulu baba söhbətə qoşuldu.

– Çünki, rus qoşunları və daxili düşmənlərimiz buna imkan vermirlər.

– Bəs niyə dövlətimiz buna qarşı lazımi tədbir görmür?

– Babacan, əvvəla dövlətimiz yeni yarandığına görə hələ körpə uşaq kimidir. İlk addımlarını atan uşağın silah-sursatlı böyüklərə qarşı döyüşməsini necə təsəvvür etmək olar? İkincisi odur ki, hər cür sərvət sahibi olan xalqımızın müstəqil dövlət yaradıb inkişaf etdirməsini qonşularımız istəmir. Onlar açıq və gizli formada əlaqəyə girərək müxtəlif yollarla

müstəqilliyimizə əngəl törədir, sərvətlərimizdən yararlanmağa çalışırlar. 1813-1828-ci illərdə qanlı qırğınlar hesabına Azərbaycanı iki yerə parçalamış rus-fars şovinizminin maddi və mənəvi köməyi ilə güclənən bu həyasız ermənilər isə daxili satqınlarımızla sövdələşərək nəinki Dağlıq Qarabağı, hətta bütün torpaqlarımızı əlimizdən almaq və Böyük Ermənistan yaratmaq istəyirlər. Bax elə buna görə də xalqımız ilk növbədə toparlanaraq daxili düşmənlərdən təmizlənməli, güclü ordu yaratmalı və yalnız bundan sonra yadelli işğalçıları torpaqlarımızdan qovub çıxarmalıdır ki, buna da müəyyən qədər vaxt tələb olunur.

– Ay bala, sən nə danışırısan? İkinci Dünya Mühəribəsi zamanı nemeslər bizə qəfil hücum edəndə biz heç başımızı qaşımağa macal tapmamış bizi yığib cəbhəyə göndərdilər. Heç silah-sursat da hamıya çatmırdı. Buna baxmayaraq bizə konkret olaraq nəyin bahasına olursa-olsun faşistləri ölkəmizdən vurub çıxarmaq tapşırılmışdı. Biz də bu amal uğrunda kişi kimi vuruşub qalib gəldik. Sən isə deyirsən ki, hələ vaxt lazımdır ki, toparlanaq. Məgər toparlanmağa illərlə vaxt lazımdır?

– Lazımdır, baba, lazımdır! Axı indi başqa dövrdür. Zəmanə dəyişilib. Ancaq, bircə şeyə qəti əminəm ki, damarlarımızda Sizin qanınız axdığına görə biz də sizin yolunuzu davam etdirəcək və İnşallah kişi kimi qalib gələcəyik.

– Bilirsən, oğul, müharibə vaxtı mən hətta əsir düşmüşəm, ancaq xalqıma, ölkəmə dönük çıxmamışam. Fərsət düşən kimi nemeslərin əsir düşərgəsindən qaçaraq yenidən sovet əsgərlərinə qoşulmuş və

qələbəyədək döyüşlərdə iştirak etmişəm. Bu müddətdə dəfələrlə ağır yaralanmış, ancaq heç vaxt ruhdan düşməmişəm. Buna görə də dövlət məni müxtəlif orden və medallarla təltif edib. İndiyədək bununla həmişə fəxr etmişəm. Ancaq, indi hamısı gözümdən düşüb. Çünki ömrümün bu qürub çağında təəssüflənirəm ki, vaxtilə sıralarında faşistlərə qarşı döyüşdüyüm sovet ordusu indi həmin silahlarla mənim xalqımı qıra-qıra torpaqlarımızı əlimizdən zorla alıb erməni dığalarına verir. Çox təəssüf!

– Narahat olma, babacan, İnşallah hər şey yaxşı olacaq!

– Necə yəni narahat olmayım. Əvvəllər heç Ermənistan adlı yer olmayıb. Ancaq, indi bizim qədim yurd yerlərimizdə bu adda dövlət yaradıblar. Əsrin əvvəllərində İrəvan xanlığı, Göyçə və Zəngəzur mahallarını ruslar əlimizdən alıb ermənilərə verdilər. İndi də əsrin sonunda Qarabağı əlimizdən almaq istəyirlər. Üstəlik ermənilərə bağışlanmış qədimdən qədim yurd yerlərimizdə bir nəfər də olsun azərbaycan türkü qalmayıb. Hamısını zorla ev-eşiyindən didərgin salıblar. Mən bu prosesin davamından qorxuram. Onların qarşısı indi alınmasa Qarabağdan da əlimiz çıxacaq.

– Çıxmaz, ay baba, ölməmişik ki, Qarabağ əlimizdən çıxsın. Elə biz də bunun üçün torpaqlarımızın keşiyini çəkirik də...

– Sizi istəməyənlər ölsün, mənim balam! Allah sizə qüvvət versin ki, yağı-düşməni qarşısında başı aşağı olmağa.

– Amin, babacan, amin! İnşallah tezliklə işğal olunmuş torpaqlarımızı azad edəndən sonra sizin həminizi ora gəz-məyə aparacam.

– Yalansa gerçək olsun, övladım!

Baba ilə nəvə arasında uzun çəkən müharibə mövzusunda bu söhbət elə qızıışmışdı ki, sanki Dağlıq Qarabağ problemi elə bu anda bu masa ətrafında öz həllini tapacaq. Buna görə də heç kim baba-nəvə dialoquna müdaxilə etmir və sanki bütün respublikada ən aktual məsələ olaraq gündəlikdə duran Qarabağ probleminin tez həllinə mane olmaq istəmirdilər. Sadəcə hərdənbir başlarını tərpətməklə razılıqlarını bildirirdilər.

Baba isə İkinci Cahan savaşında keçdiyi döyüş yollarından epizodlar danışa-danışa nəvəsinə dəyərli məsləhətlər verir və döyüş zamanı ehtiyatlı olmasını ona bərk-bərk tapşırırdı.

Artıq nahar fasiləsi yaxınlaşırdı. Bu arada uşaqlar həyətdəki meyvə anbarından hər növ meyvə gətirmiş, həyətdəki su quyusunun buz kimi saf suyunda yuyub təmizləmiş və masaya düzmüşdülər. Süfrədə alma, armud, heyva, nar, üzüm, əncir, gavalı və sair meyvələrlə bərabər qatıq, qaymaq, motal pendiri, yağ, bal, təndir çörəyi, xiyar və pomidor turşuları qoyulmuşdu.

Bu vaxt darvaza açıldı və Yaqubla Hüseyn öz ailə üzvləri ilə bərabər həyətdə daxil oldular. Onlar iki gün öncə bacısıgildə qarşılanma mərasimində iştirak etdikləri Müslümü burada görüb sevindilər. Müslüm ayağa qalxıb dayıları ilə yenidən öpüşüb-görüşdü. Əyləşəndən sonra süfrəyə boylan Yaqub qardaşlarına göz vurub dilləndi:

– Bu qədər neməti süfrəyə düzüb yeməmək günahdı. Niyə yemirsiniz?

– Bilirdik ki, gələcəksiniz, ona görə də sizi gözlədik-deyə Sağlı xanım cavab verdi.

– Yo...x, belə olmaz axı. Qapında qoyun-quzu bəsləyəsən, belə gündə də bu cür təmtəraqlı süfrədə ət olmasın. Bu necə ola bilər? – deyə Hüseyn də söhbətə qoşuldu.

– Ə, dilotu yemisən? Elə kəsib soymağın dərdindən sizi gözlədik. Dur get, tövlədəki qoçlardan birini gətir, kəs, kabab çək, qoy camaat yesin! – deyə Əmirqulu kişi uca səslə göstəriş verdi.

– Baş üstə!-deyə əllərini bir-birinə şappıldadan Hüseyn “Ya Allah!” – deyib ayağa qalxdı və tövləyə tərəf addımladı. Sonra geri boylanıb “Vahid, bıçağı götür, gəl əminə kömək elə!” – deyə qardaşı oğluna dilləndi. Onlar birlikdə tövləyə girib iri bir qoçu həyətə çəktilər. Kəsib soydular. Əti doğrayıb şişə çəktilər və manqalda bişirəndən sonra masadakı qablara payladılar. Üstəlik süfrəyə evdə xüsusi reseptlə hazırlanmış üzüm şərabi və növbənöv meyvə şirələri də düzdülər. Yalnız bundan sonra Əmirqulu kişi süfrəyə əl uzatdı və “Bismillah” – deyib çörək kəsdi. Onun ardınca digər əllər də süfrəyə uzandı və beləcə yeyib-içmək məclisi başlandı.

Məclisdə Müslümün şərəfinə çoxlu sağıqlar deyildi. Yedilər, içdilər, bu xoş günlərinə görə Allaha şükr etdilər. Hətta nahardan sonra doyunca söhbətləşdilər də. Nəhayət, axşama yaxın xeyir-dua verə-verə Müslümü və anasını evlərinə yola saldılar.

Məzuniyyətinin sonuncu günü Müslüm ana və bacılarının gileylənmələrini nəzərə alaraq daha heç bir yerə getməməyi və sonuncu günü evlərində keçirməyi qərarlaşdırdı. Odur ki, səhər yeməyini qurtardıqdan sonra həyətə çıxdı. Bir saata yaxın həyət-bacada fırlanıb

yenidən evlərinə qayıtdı. Bacı-qardaşları ilə söhbət edə-
edə bir də gördülər ki, artıq nahar vaxtıdır.

Nahardan sonra isə kamançanı götürüb köklədi və
çalmağa başladı. O, bir-birinin ardınca bir neçə muğam
ifa etdi. Onun vurduğu zəngulələrin ecazkar sədaları
altında sanki hamı sehrlənib lal olmuşdu. Heç kim
dillənib danışmırdı. “Yanığ Kərəmi”, “Qarabağ şikəstəsi”,
“Ay duman gəl-get bu dağlardan”, “Apardı sellər Saranı”
mahnılarını ifa edərkən kamançanın ilahi sədalarından
məftun olmuş bütün ailə üzvləri Müslümün sabah artıq
bu evdə olmayacağını düşünə-düşünə sanki qəm
dəryasına qerq olmuşdular. Qəlbində ermənilərə dönə-
dönə lənət oxuyan Suqra xanımın gözlərindən qeyri-
ixtiyari olaraq yaş axırdı. Mahnıları ifa edərkən həmişə
gözlərini yuman Müslüm sanki başqa aləmdə olduğuna
görə onları görmürdü. Yalnız sonuncu ifasını başa
vurduqdan sonra gözlərini açan Müslüm anasını
gözüyaşlı görüncə yerindən qalxıb ona tərəf addımladı.
Onu bağrına basıb göz yaşlarını sildi:

– Bağışla, anacan, belə mütəəssir olacağını heç
ağlıma da gətirməzdim!

– Eybi yox, ana qurban, heç nə olmaz!

Müslüm bir anda nə isə fikirləşib yenidən dilləndi:

– Olar, ay ana, hər şey ola bilər! İndi bir dəqiqə
gözlə..! – deyə Müslüm anasından aralandı və
kamançanı götürüb stulda əyləşdi. Başını yuxarı qaldırıb
anasının gözlərinin içinə baxdı və birdən gülümsəyə-
gülümsəyə bəstəkar Cavanşir Quliyevin məşhur “Əsgər
marşı”nı oxuya-oxuya kamançada ifa etməyə başladı:

– Marş irəli, hey!.. Marş irəli!.,
Azərbaycan əsgəri!..

Müslümün şux ifa tərzi otaqdakıların hamısına necə müsbət təsir göstərdisə hətta Suqra xanım da gülümsəyərək əl çalmağa başladı. Bundan sonra Müslüm ancaq oynaq mahnılar ifa etdi və uşaqlar hətta doyunca rəqs etdilər.

Şənlik məclisi axşama kimi davam etdi. Suqra xanım birdən pəncərədən bayıra boylandı və havanın qaraldığını görüb “bıy başıma xeyir, uşaq səhər tezdən yola düşür, mən isə onunçün heç bir yol tədarükü görməmişəm” – deyə düşündü və ayağa qalxıb dedi:

– Siz çalıb oynayın, mən də gəlirəm!

Suqra xanım yan otağa keçərkən qızı Şəfiqəni işarə ilə yanına çağırırdı.

– Ay qızım, başımız musiqiyə necə qarışıbsa, özümüzü tamam unutmuşuq. Qardaşın səhər tezdən yola düşəcək. Onunçün yol tədarükü görmək lazımdır.

– Nədən başlayaq, anacan?

– Öncə qış üçün toxuduğumuz isti corab və əlcəkləri, əsgər sumkasını, sonra isə Müslümün yuyub ütülədiyiniz əsgər paltarlarını bura gətir!

– Baş üstə!

Şəfiqə deyilənlərin hamısını bir-bir gətirib anasının yanındakı masanın üstünə qoydu. Sonra isə dayanıb anasının növbəti göstərişlərini gözlədi.

Suqra xanım isti yundan toxunmuş beş cüt əlcək, beş cüt corab, iki dəst qış tuman-köynəyi, iki dəst əl-üz məhrəbası, altı ədəd çiyələkli əl-üz sabunu, beş ədəd diş fırçası, beş ədəd diş şotkası, beş ədəd “Arko” üz sabunu və kremi, iki paçka (20 ədəd) birdəfəlik üzqırıxan, iki paçka ülgüc (lezva), iki ədəd qırx vərəqli dəftər, beş ədəd diyircəkli qələm, iki ədəd cib dəftərçəsi və sair əşyaları Şəfiqə gətirdikcə səliqə ilə əsgər

sumkasına qablaşdırdı. Sumkanın dolduğunu görüb ağzını bağladı və bir kənara qoydu. Ardınca başqa bir sumka gətirib içərisinə Azərbaycan istehsalı olan ət və balıq konservləri, şüşə qablarda pomidor-xiyar turşuları, cürbəcür meyvə şirələri və qazlı sular, növbənöv müəbbələr, qənd-çay və bir qutu “Snickers” şokoladını səliqə ilə qablaşdırdı. Sonra isə ətrafına nəzər salıb nəyin isə yaddan çıxıb-çıxmadığına diqqət yetirdi. Ancaq, ağlına başqa bir şey gəlmədi. Ona görə də üzünü qızına tutub deyindi:

– Görəsən orada daha nə lazım ola bilər?

Şəfiqə xanım gülümsəyərək dilləndi:

– Mə-meyvə və çörək yaddan çıxıb.

– Hə, düz deyirsən, meyvələri bura gətir!

Şəfiqə mətbəxdə seçib hazırladığı alma, armud, heyva, nar, əncir, üzüm, və s. meyvələri xüsusi düzəldilmiş kiçik qutularda anasının yanına daşdı. Suqra xanım qızının səliqəsinə heyran qaldı. O da öz növbəsində həmin qutuları sumkaya qablaşdırdı. Sonra isə əlini əlinə sürtüb dedi:

– Vəssalam! Qoy əsgər yoldaşlarının və komandirlərinin yanında balamın başı uca olsun! Axşam bişirəcəyimiz kababdan da ayrıca pay tutacağam. Onlara isti çörək, üzlü pendir və yağ-bal göndərəcəyəm. Qoy yeyib-içib daha da güclənsinlər! Qoy düşmənlərimiz anlasınlar ki, ən dar gündə də Azərbaycan əsgərləri heç nədən korluq çəkmirlər. Qoy bütün dünya başa düşsün ki, Azərbaycan xalqı əsgərlərini heç vaxt yalqız qoymayacaq və hər vasitə ilə onların arxasında dağ kimi dayanacaq.

Suqra xanım bu qısa və alovlu monoloqunu əllərini göyə qaldıraraq Allahdan kömək diləməklə yekun-

laşdırdı:

– İlahi-Ya Rəbbim, Sən özün xalqımızı bu bələdan qurtar! Rica edirəm ki, əsgər balalarımıza özün kümək ol! Torpaqlarımızın murdar ermənilərdən təmizlənməsində yardım əlini əsgərlərimizdən əsirgəmə! Şükürlər olsun məsləhətinə! Ya Rəbbim, rica edirəm ki, dualarımı öz lütf və mərhəmətinlə qəbul eylə və xalqımızı özün qoru!

Suqra xanım “Quran” oxuyan, oruc tutub namaz qılan mömin bəndə olduğuna görə sonda Həzrəti Məhəmməd (s.ə.s.) peyğəmbərin ruhuna bir salavat çevirdi. Sonra Müslümgil çalıb oynadıqları otağa keçdi və oğlunun dostlarını da burada görüb dedi:

– Çalıb-oynayan əl-ayağınız yorulmasın! Artıq gecdir! Deyirəm bəlkə daha bəsdir! Müslüm sabah yol gedəcək. Ona səfər qabağı yaxşıca dincəlmək lazımdır. Odur ki, hamınızı süfrəyə dəvət edirəm.

Hamı bir nəfər kimi ayağa qalxdı. Müslüm kamançanı divardan asıb bütün ailə üzvləri və onu cəbhəyə yola salmağa gələn dostları ilə bərabər qonaq otağına keçdi. Masa ətrafında yerbəyer olub yedilər, içdilər və Müslümün şərəfinə çoxlu sağlıqlar dedilər. Sonra isə dostları Müslümlə sağollaşib ayrıldılar. Müslüm isə ailə üzvləri ilə birlikdə yatağa uzanlib yatdılar.

Artıq bütün kənd yuxuda idi...

...Suqra xanım səhər ərığı hamıdan tez yuxudan oyandı. Qüsullanıb dəstəməz aldıqdan sonra Səhər Namazını qıldı. Böyük Allahdan oğluna can sağlığı və

uğurlu yol dilədi. Sonra üstünə Allah kəlamı yazılan möhür daşını səliqə ilə namaz dəsmalına büküb şkafa qoydu.

Bir an duruxsulanıb yataq otağına keçən Suqra xanım ailə üzvlərini yuxudan oyatdı. Sonra qayıdıb mətbəxə keçdi. Səhər yeməyi hazırlayıb masanın üstünə düzdü. Hamı yuyunduqdan sonra masa ətrafına cəm oldular. Səhər yeməyi başa çatdıqdan sonra Müslümə yola salmaq üçün hamı bir nəfər kimi aşağı-birinci mərtəbəyə endilər.

Müslümün əmisi Həsən onu hərbi hissəyə aparmaq üçün "Jiquli"sini artıq tam hazır vəziyyətə salmışdı. Odur ki, Müslümün yol sumkalarını avtomobilin arxa baqajına yerləşdirdilər. Sonra isə Müslüm bütün ailə üzvləri ilə bir-bir öpüşüb xudahafizləşdi və maşının arxa qapısını açıb əyləşdi. Müslümün atası Cəmil müəllim qabaq oturacaqda əyləşib dedi:

– Həsən, gəl sür gedək, artıq gecdir!

Bayaqdan xəyala dalmış Həsən böyük qardaşının amiranə səmindən sanki yuxudan ayıldı və sükan arxasına keçib mühərriki işə saldı. Onlar yola düşərkən Suqragil maşının arxasınca baxıb ağılaya-ağılaya onun sağ-salamat qayıtmasını Böyük Allahdan arzuladılar.

Həsənin "Jiquli"si Cəbrayıl şəhərinə çatanda artıq saat 10 idi. O, maşını Cəbrayıl taborunun həyətinə sürdü. Taborun nəzarət buraxılış məntəqəsində xidmət edən əsgərlər Müslümü görüb tanıdılar və onu çox səmimi qarşılayıb məzuniyyətdən qayıtması barədə rəhbərliyə məruzə etdilər. Müslüm içəri dəvət olunduqda isə o, atası və əmisi ilə öpüşüb ayrıldı və taborun qərargahına getdi. Qərargah rəisinə qayıtması barədə raport verdi və günorta naharından sonra hərbi maşınla

yenidən ön cəbhəyə göndərildi.

Müslüm hərbi maşınla əvvəlki hərbi xidmət yerinə Daşbaşı mövqeyinə yaxınlaşdıqca müxtəlif tipli silahlardan atılan atəş səsləri eşidir və həyəcanlanırdı. Belə ki, o, əsgər yoldaşlarının düşmən hücumuna məruz qaldıqlarını zənn etdikcə döyüş mövqeyinə tez yetişməyi və əsgər dostlarının köməyinə çatmağı arzulayırdı. Ancaq, xoşbəxtlikdən buna ehtiyac qalmadı. Belə ki, Müslüm Daşbaşı mövqeyinə yaxınlaşdıqca atəş səsləri səngiməyə başladı və bir azdan tamamilə dayandı.

Müslümü aparan hərbi maşın Daşbaşı mövqeyinə çatanda əsgər dostları onu çox mehriban qarşıladılar və kazarmanın içərisinə dəvət etdilər. Elşənlə Cəbrayıl Müslümün qollarına girib içəri apardılar. Fərhadla Arif isə onun evdən gətirdiyi içi dolu sumkaları içəri daşıdılar. Onlar rahatlanıb söhbətə başladılar. İlk öncə Müslüm döyüş mövqeyində nə kimi yeniliklər baş verdiyini soruşdu. Əsgərlər bu barədə ona məlumat verdikdən sonra kənddə vəziyyətin necə olması ilə maraqlandılar. Müslüm ümumi vəziyyətin yaxşı olduğunu və əhalinin yüksək əhval-ruhiyyədə olduğunu bildirdikdən sonra üzünü həmkəndliləri Arifə, Fərhada və Cəbrayıl tutub zarafatla dedi:

- Sizin isə bütün tapşırıqlarınızı məmnuniyyətlə yerinə yetirərək ayrı-ayrılıqda hər birinizin evlərinizə getdim və bütün ailə üzvlərinizlə görüşdüm. Hamısı sağ-salamatdırlar və sizə çoxlu salam-duaları var. Odur ki, onların da arzu-diləklərini məmnuniyyətlə sizə çatdırıram. Rica edirəm ki, qəbul edəsiniz.

Müslümün yalnız ona məxsus olan xüsusi bir əda ilə dediyi bu sözlər əsgərlərin çöhrəsində gülüş yaratdı. Cəbrayıl da zarafatından qalmadı:

– Əşi, mən də neçə gündür qalmışam fikirləşə-fikirləşə ki, Müslüm gedəndən bəri bizdə nəşə çatmır, görəsən nədir bu..? Nəhayət indi tapdım. Qardaş, vallah sən bu yumor hissinin heş əvəzi yoxdur.

Uşaqlar gülüşərək Cəbrayılın sözlərini təsdiqlədilər. Elə bu vaxt postun komandiri Vaqif kazarmaya daxil oldu. Müslüm yerindən qalxıb əvvəlcə hərbi vəziyyət aldı və məzuniyyətdən qayıtması barədə komandirə raport verməyə başladı. Ancaq, bunu necə etdisə komik bir vəziyyət alındı və uşaqlar gülüşdülər. Elə komandirin özü də onlara qoşulub güldü və Müslümlə qucaqlaşib öpüşdü. Müslüm komandiri pərt olmasın deyər araya söz qatıb mövzunu dəyişmək üçün evdən gətirdiyi sumkalari ortaya çəkib ağzını aç-aça dedi:

- Bax bunlari isə sizə yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi nəfər əhalisi olan min evli Böyük Mərcanlı camaatının adından mənim anam Suqra xanım və atam Cəmil müəllim göndəriblər. Buyurun qəbul edin!

Müslüm gətirdiklərinin hamısını əsgər yoldaşlarının sayına bərabər olaraq bölüb payladı. Onlar bir yerdə deyib-gülüb axşamadək şənəndilər.

Artıq qarlı qış qapını döyəcləməyə başlamış, havalar xeyli soyumuşdu. Milli ordumuzun əsgərlərini şaxtadan qorumaq üçün kazarmalarda odun peçləri quraşdırılmışdı. Əsgərlər boş vaxtlarında yaxınlıqdakı meşədən qurumuş ağac qol-budaqlarını doğrayıb qış üçün odun tədarükü görmüş və kazarmanın həyətinə yığmışdılar. Mövqedən növbə çəkib qayıtmış əsgərlər bu odun peçlərində islanmış paltarlarını qurudur və

yuxusuzluqlarını canlarından çıxarırdılar. Növbələri çatanda isə yenidən mövqeyə qayıdırdılar.

Sutka ərzində daim təkrarlanan bu iş rejiminə əsgərlər vədiş etdiklərindən bu, onlar üçün artıq heç bir çətinlik törətmirdi. Ancaq qışın sərt keçdiyindənmi, yoxsa hansısa bir məkrli plan hazırladıqlarındanmi, ya nədənsə qarşı tərəfdəki mövqedə dayanmış ermənilər qınına çəkilməmiş tısağaclar kimi soyuqdan qırıxıqları açılantək baş qaldırır, mövqelərimizi tez-tez gülləbaran etməklə sükutu pozur, cavab atəşi açılan kimi isə yenidən qınlarına çəkilirdilər. Bütün qış ayları beləcə "vur-vurum" prinsipi ilə gəlib keçdi...

Artıq yaz ağzı idi. Hamı Novruz bayramına hazırlaşır. Bahar isə sanki tələsirmiş kimi bütün ölkəmizin dilbər guşəsi olan Cənnət Qarabağımızı vəhşi ermənilərin cəhənnəmə çevirmələrinin qarşısını almaq üçün bu bölgəyə vaxtından qabaq qədəm qoymuşdu. Ağaclar yarpaqlayıb çiçəklənməyə, dağ-dərələr yaşıl dona bürünməyə başlamışdı.

Camaat arasında belə şayiə yayılmışdı ki, ermənilər xalqımızın Novruz bayramını ümummilli yas mərasiminə çevirmək məqsədi ilə bizə sürpriz hazırlayıblar. Buna görə də milli ordumuzun mövqelərində də qarşılıqlı müdafiə tədbirləri görülür, ilk növbədə əsgərlərimizin təchizatını yaxşılaşdırmağa çalışırdılar. Bu məqsədlə bizimkilər ön mövqelərə iri hərbi avtomobillərlə silah-sursat daşıyırdılar.

Bir gün həmin avtomobillərdən birini ermənilər Quşçular, Daşbaşı və Mülkədərə postlarına gətirdiyi hərbi yükü boşaldandan sonra "Qrad"la vurub partlatmışdılar. Yaxşı ki, maşın vurularkən onun sürücüsü sükan arxasında deyil, gətirdiyi silah-sursatın

təhvil-təslim aktına qol çəkdirmək üçün hərbi anbar rəisinin yanında olmuşdu. Hadisə yerinə gələn əsgərlərimiz partladılan “ZİS-Sudabekr” markalı hərbi avtomobilin sürücüsü ilə Müslümün bir-birinə sarılaraq ağladıklarının şahidi olmuşdular. Məlum olmuşdu ki, sürücü Müslümün dayısı Hüseindir. Onun sağ qalmasına tək Müslüm deyil, bütün əsgərlərimiz sevinirdilər...

Nəhayət Novruz bayramı gəlib şatdı. Qarı düşmənin edə biləcəyi hər hansı hücum və təcavüzə qarşı layiqli cavab verə bilmək üçün əsgərlərimiz öz mövqelərində ayıq-sayıq dayanmışdılar. Yəqin ki, ermənilər də bunu müşahidə edirdilər və yəqin ki, elə bu səbəbdən də əlavə tədbirlər görmək üçün hücum planlarının vaxtını dəyişməyə məcbur oldular. Beləliklə cəsur əsgərlərimizin sayıqlığı sayəsində xalqımız bu il də respublikamızın hər yerində olduğu kimi cəbhə bölgələrində də ümummilli ruzi-bərəkət bayramımız olan Novruz Bayramını təmtəraqlı keçirdilər.

Müslüm məzuniyyətini başa vurub yenidən cəbhəyə gətdikdən sonra Suqra xanımın bütün rahatlığı pozuldu. Belə ki, o, tez-tez pis yuxular görür, ayıldandan sonra isə yuxuda gördüklərinin təsirindən çıxıb bilmir və xəstələnirdi. Dəfələrlə müalicə olunsada elə bir faydası olmurdu. Ona görə də hər gün həyat yoldaşı Cəmil müəllimə başa salırdı ki, mənim dərdim iynə-dərmanlıq deyil, Müslümlükdür! Gəl gedək ön cəbhəyə, Müslümlə görüşüb qayıdaq! Cəmil müəllim də onu başa salmağa çalışırdı ki, “bizi ora buraxmazlar, axı orada döyüş

gedir!”. Ancaq bunun heç bir faydası olmurdu. Suqra xanım elə “gedək!” - deyib durmuşdu. O, nə qədər təkid etsə də Cəmil müəllim ermənilərin bayram günü hücum edəcəkləri barədə yayılan şayiələri əsas gətirərək cəbhəyə getməkdən boyun qaçıırırdı. Ancaq, bayramdan sonra bunu edə bilmədi.

Belə ki, Novruz bayramı başa çatandan sonra, bir axşam Suqra xanım həyat yoldaşı ilə qarşı-qarşıya oturub ondan soruşdu:

– Görəsən bu ermənilər niyə hücum etmədilər?

– Nə bilim vallah...

– Gördünmü, mən deyənlər düz çıxdı. Sən də qorxursan ki, bizi ora buraxmasınlar. Getsəydik, artıq Müslümlə görüşüb evə qayıtmışdıq.

– Nə bilim e..., ay arvad, indi vəziyyət o qədər mürəkkəbdir ki, heç baş çıxarmaq olmur.

Artıq həyat yoldaşının yumşaldığını hiss edən Suqra xanım ona yalvarmağa başladı:

– Cəmil, qadan alım, sən mənə apar, komandirdən icazəni mən alaram.

Ana istəyi qarşısında duruş gətirə bilməyən Cəmil müəllim dedi:

– İndi biz tək Müslümlə deyil, həm də onun ön cəbhədəki əsgər dostlarının hamısına pay aparmalıyıq! Sən buna hazırsanmı?

– Hazıram, Cəmil, hazıram. Mən Şəfiqənin iş yoldaşları (Suqra xanımın qızı Şəfiqə xanım Yuxarı Mərcanlı kənd uşaq bağçasının müdirəsi idi) ilə köməkləşib 60 cüt yun corab, bir o qədər də yun əlcək, toxuyub hazırlamışım. Həyatımızdəki meyvələrdən də iki sumka tədarük eləmişəm. Kifayət qədər lavaş, təndir çörəyi də bişirib hazırlamışım. Motal pendiri, yağ da ki,

nə qədər desən varımızdır.

– Ay arvad, bir saxla görüm e..! Bu qədər şeyi biz nə ilə aparacağıq? Bizə bir vaqon lazımdır ki.

– Cəmil, qurban olum, o qızılkərə qoç var e.., onu da kəs, ətini uşaqlara aparaq.

– Yox ay arvad, onda gerek mən taksidən əlavə bir fəhlə də tutam.

– Qapımızda iki maşınımız ola-ola neyniyirsən taksini, ay kişi? Ya sən öz maşınla, ya da qardaşın Həsənin maşınıyla getmək olmazmı?

– Deyirsən elə hamımız gedək bir yerdə həlak olaq?

– Allah eləməsin! İnşallah heç nə olmaz.

– Yaxşı, sən hazırlığını gör, mən də görüm sabah nə edirəm.

Səhərişi gün Suqra xanım oğlunun yanına aparacağı hər şeyi tədarük edib hazırladı. Cəmil müəllim isə Cəbrayıl şəhərinə gedib Daşbaşı kəndinə gedən əsas və əlavə yolları yaxşı tanıyan bir bələdçi tapdı. Ancaq bələdçi bildirdi ki, “maşın məsələsi özünüzlükdür. Mən sizi gizli yollarla Daşbaşı postuna sağ-salamat aparıb gətirərəm, ancaq qayıdanda mənə bir qoyun bağışlayarsan!” Cəmil də razılaşmışdı. (Həmin adam dünyasını dəyişdiyinə görə etika naminə adını çəkmirik).

Ancaq, Cəmil müəllim bir məsələni qərarlaşdırma bilmirdi. Belə ki, öz maşını nasaz olduğuna görə onunla belə təhlükəli yola çıxmağa etibar etmirdi. Qardaşı Həsənin maşını ilə getməyə isə qorxurdu. Ağılına hər cür qara fikirlər gəlirdi. Fikirləşirdi ki, “Allah eləməmiş, birdən köpək oğlu erməni dığasının atdığı raket gəlib maşının üstünə düşər, hamımız birdən qırılıb məhv olarıq”. Ona görə də Cəmil müəllim Daşbaşıya taksi ilə

getməyi qərara aldı. Ancaq birdən ağlına gəldi ki, ilingünün bu vaxtında döyüş zonasına taksi sürücüsünü aparmaq da çox təhlükəlidir. Axı onun da bir çədən külfəti başsız qala bilər və belə olan halda Cəmilgil el tənəsindən yaxalarını qurtara bilməzlər.

Nəhayət, çox fikirlər arasında qalib özünə yol tapa bilməyən Cəmilin köməyinə yenə də Suqra xanım çatdı. Həyat yoldaşının qəm dəryasına batdığını görən Suqra xanım onun nə fikirləşdiyini duyub dilləndi:

– Ay Cəmil, yüz fikir bir borcu ödəmir. Niyə tərəddüd edirsən? Heç kimi də aparıb bu yolda bədbəxt eləməyə dəyməz. Gəl elə öz maşınımızla gedək, qoy nə olursa elə özümüzə olsun.

- Ay arvad, axı öz maşınımız işləmir.
- Niyə işləmir?
- Nə bilim e., gərək ustaya göstərəsən.
- Burda nə var ki, apar usta düzəltsin də..!
- Xodlanır ki., aparam.
- Onda ustanı çağır, qoy gəlib qapıda düzəltsin!

Həyat yoldaşının bu qətiyyəti qarşısında duruş gətirməyin mümkün olmadığını görən Cəmil evdən çıxıb kənd aşağı yolla addımlamağa başladı. Ancaq hara, kimin yanına getdiyini heç özü də bilmirdi.

Təqribən 200-250 metr yol getmişdi ki, birdən kiminsə ona salam verdiyini eşidib fikirdən ayrıldı. Başını yuxarı qaldırıb qarşısında Cabını gördü. Əsil adı Cəbrayıl olan bu adam həm kolxozda yük avtomobilinin sürücüsü işləyirdi, həm də boş vaxtlarında minik avtomobillərinin də nasaz hissələrinin təmiri ilə məşğul olurdu. Özü də keyfiyyətli iş görürdü. Odur ki, avtomobillərində nasazlıq yaranan sürücülər ilk növbədə Cabıya müraciət edirdilər. Ona görə də Cəmil müəllim Cabını görəndə

çox sevindi. Onunla səmimi görüşüb dərini dilə gətirdi:

– Ay Cabı, Müslümün yanına bayram sovqatı aparmaq istəyirəm, ancaq “Jiquli”m xodlanmır. Başqasını da ki, aparıb bəlaya salmaq istəmirəm.

– İndi mənə görə nə qulluğun?

– Qulluq sahibi olasan, bir o “Jiquli”nin mühərrikinə baxardın görək niyə işə düşmür?

– Gedək baxaq!

Cəmil müəllim sevinə-sevinə Cabını öz həyətlərinə gətirdi.

Cabı əvvəlcə “Jiquli”nin yağını, suyunu, benzinini yoxlayıb, hər şeyin öz qaydasında olduğunu gördü və mühərriki işə salmaq istədi. Ancaq, akkumulyatorda elektrik enerjisi olmadığına görə sistem işə düşmədi. Ona görə də özünün yük avtomobilinin akkumulyatorunu qoşa nəqil vasitəsiylə “Jiquli”nin elektrik qida blokuna birləşdirdi. Açarla sistemi açan kimi mühərrik işə düşdü. Məlum oldu ki, problem akkumulyatordadır. Ona görə də Cabı akkumulyatorun qapaqlarını açıb baxanda gördü ki, bankaların bəzisi qupqurudur. Odur ki, akkumulyatorun bankalarını doldurmaq üçün soyuq dağ su istədi. Qismətdən evdə belə su var idi. Cabı suyu gətirib lazım olan qədər bankalara tökdü. Sonra avtomobilin mühərrikini yenidən işə saldı və bildirdi ki, akkumulyatorun elektrik cərəyanı ilə dolması üçün mühərrik bir xeyli işlək vəziyyətdə qalmalıdır.

Cabı hara işə tələsdiyini bildirib, üzrxahlıq edərək gedəndən sonra Cəmil müəllim “Jiquli”yə əyləşdi və dərs dediyi orta məktəbə sürdü. Heç orada da avtomobilin mühərrikini söndürmədi. Bu minvalla bir saata qədər mühərrik işlək vəziyyətdə qaldı. Sonra

akkumulyatorun dolduğuna əmin olmaq üçün mühərriki söndürüb yenidən işə saldı və buna əmin oldu. Axşama yaxın maşını yanacaq doldurma məntəqəsinə sürdü. Yanacaq bakını benzinlə doldurub evə qayıtdı.

Həm Suqranın, həm də Cəmilin sevinclərinin həddi-hüdudu yox idi. Onlar ailə üzvləri ilə birlikdə həyatlarının ən vacib səfərinə hazırlaşmağa başladılar.

Gecə saat 10 radələrində isə Cəmil bələdçiye telefonla şəhər tezdən yola düşəcəkləri barədə məlumat verdi və hazırlaşmasını tapşırırdı.

Sübh tezdən ayağa qalxan bütün ailə dünən hazırladıqları bayram sovgatını daşıyıb “Jiquli”nin arxa baqajına yığmağa başladılar. Nəhayət hər şeyi yığıb qurtardıqdan sonra Cəmillə Suqra bütün ailə üzvləri ilə öpüşüb xudahafizləşdikdən sonra “Allah, Məhəmməd, Ya Əli!” – deyib yola düşdülər.

Artıq yarım saatdan sonra onlar bələdçinin yaşadığı evin qarşısında idilər. Bələdçi də sübh tezdən yuxudan durub yola hazırlaşmışdı. Odur ki, ağ “Jiquli”nin həyətdə dayandığını gören kimi bayıra çıxdı. Maşına əyləşib yola düşdülər.

Onlar Cəbrayıl şəhərinin Daşbaşı istiqamətindəki qurtaracağında yerləşən, müharibə başlayandan bəri hərbcilərin silah-sursat anbarlarına çevrilmiş rayon İstehlak Cəmiyyətinin binalarının yanından keçəndə Cəmil ehtiyatlanıb dilləndi:

- Hərbcilər qarşımızı kəsməsələr yaxşıdı.
- Narahat olma, qardaş, buradakı hərbcilər arasında tanışlar çoxdur – deyə bələdçi cavab verdi.
- Qarşımızı kəssələr deyərək ki, oğlumuzun yanına gedirik-deyə Suqra da söhbətə qoşuldu.
- Axı dedim ki, narahat olmayın! Üstəlik mən özüm

Dağ Məzrə kəndindənəm axı. Yəqin ki, mənim öz evimə getməyə ixtiyarım çatır-dedi bələdçi.

Onlar söhbət edə-edə hərbi anbar binalarını keçib getdilər. Onları heç saxlayan da olmadı. Nəhayət gəlib dağ yollarına çatdılar.

Cəmil avtomobili bələdçinin göstərdiyi dolanbac dağ yolları ilə ehtiyatla sürə-sürə yüksəkliklərə qalxdıqca hər an həm qəzaya uğraya, həm də erməni snayperinin gülləsinə tuş gələ biləcəklərini xəyalən fikirləşdikcə həyəcanlanır, ancaq bunu yanındakılara bürüzə verməmək üçün özünü ələ almağa çalışır və irəliyə doğru hərəkət etməkdə davam edirdi. Nəhayət saat 11 radələrində onlar Dağ Məzrə kəndinə çatdılar. Bələdçinin xahişi ilə Cəmil maşını onun erməni raketi ilə dağıdılmış evinin qarşısına sürdü. Bələdçi avtomasından düşüb viran qalmış ata-baba yurdunda diz çöküb ağlamağa başladı. Cəmil onun qollarından tutub ayağa qaldırdı, ürək-dirək verib sakitləşdirdi və avtomobilə əyləşdirib yoluna davam etdi.

Nəhayət saat 11-30 radələrində Cəmilgil Daşbaşı kəndinə çatdılar. Demək olar ki, boş qalmış kəndin kənarındakı evlərdən birinin qarşısında maşını əylədilər. Ətrafı bir qədər müşahidə etdikdən sonra belə qərara gəldilər ki, Cəmillə Suqra avtomobildə qalsınlar. Bələdçi kəndin yuxarı hissəsində Daşbaşı postuna qalxıb onların gəlişi haqqında məlumat versin.

Belə də etdilər. Bələdçi gedəndən təqribən yarım saat sonra Müslümlə Arifin bələdçi ilə bərabər avtomobilə yaxınlaşdıqlarını gören Suqra ilə Cəmil avtomobildən düşüb onlara tərəf irəlilədilər. Əvvəlcə ana oğulla, Cəmil isə Ariflə bir-birinə sarıldılar, görüşüb öpüşdülər, bir-birindən hal-əhval tutdular. Sonra isə

Müslüm anasının qoluna girərək “mənim üçün hər an narahatçılıq keçirən anam mənim, gedək oğlunun yaşayış və döyüş şəraiti ilə tanış ol və gör ki, o və onun əsgər dostları hansı şəraitdə düşməne qarşı mübarizə aparırlar” – dedi.

– Qurban olum ay Müslüm, qoy bir doyunca boyuna baxım, sonra gedək!

– Gedək anacan, gedək sizi tanımadığınız komandirlərimizlə, əsgər dostlarımızla tanış edim!

– Gedək, qadan alım, gedək!

– Bir dayanın görək ay canım, gəlin bayram sovqatını götürüb sonra gedək!

– Hə, atan düz deyir bala! – deyə Suqra Müslümün və Arifin qoluna girib maşına tərəf çəkdi. Onlar avtomobilin arxa hissəsinə yaxınlaşdılar. Cəmil gətirdikləri sumkaları bir-bir götürüb yerə qoydu və “götürün!” – dedi.

Müslüm, Arif və bələdçi hərəsi bir sumka göturdülər. Cəmillə Suqra isə köməkləşib ən iri sumkanı maşından düşürdülər. Və götürüb posta tərəf irəliləməyə başladılar.

Onlar düşmən görməsin deyə Daşbaşı postunun əsgər kazarmasına arxa tərəfdən yanaşdılar və elə arxa qapıdan da içəri daxil oldular. Qonaqları Daşbaşı mövqeyindəki “Armudluq” postunun komandiri Vaqif Mehdiyev və “Qəbiristanlıq” postundakı topçu-zenit qurğularının rəisi Elşən Mustafayev qarşılayıb xoş gəldin elədilər. Onların ardınca isə kazarmada iki saatlıq istirahət vaxtlarını keçirən digər əsgərlər qonaqlarla görüşüb “xoş gəlmişsiniz!” – dedilər. Bir azdan isə iki saatlıq keşik vaxtını başa vurub ön mövqedən qayıdan digər əsgərlər də onlara qoşuldular.

Bu arada komandir V. Mehdiyev mülki şəxslərin döyüş mövqeyinə gəlmələrinin ümumiyyətlə çox qorxulu olduğunu vurğulayıb qonaqlardan xahiş etdi ki, ehtiyatlı olsunlar, düşmən snayperləri hər an atəş açə bilərlər.

– Dünən hara, bu gün hara, ay komandir! Yəqin mənim ata-anamın qədəmlərinin yüngüllüyündəndir ki, bu gün həm hava yaxşıdır, həm də ötən günlərdəki atışmalardan əsər-əlamət yoxdur – deyə Müslüm dilləndi.

– Sənin ata-anan, ya mənimki fərqi yoxdur, qardaş, düşmən gülləsi kimin kim olduğunu bilmir axı...

Müslüm gülümsünüb dedi:

– Mənim anam ağzı dualı, oruc tutub namaz qılan bir adamdır, komandir! Böyük Allahımız istəkli bəndələrinə murdar erməni gülləsinin atılmasına imkan verməz.

Müslümün sözlərindən Vaqifin də çöhrəsinə gülüş qondu:

– Nə deyirəm ki, tək belə olsun! Ancaq bir daha bildirirəm ki, ani bir ehtiyatsızlıqdan düşmən onları görüb atəş açə bilər və heç nədən ölüm-itim olar.

– Düz deyirsən, komandir, sayıqlığı heç vaxt itirmək olmaz.

Vaqif üzünü Suqra xanıma tutub dedi:

– Anacan, çalışın bir də bura gəlməyin! Düşmən sizi hər an vurub öldürə bilər.

– Cəhənnəmə öldürsünlər, oğlum harda, mən də orda, ölsə öləcəyəm, qalsa qalacağam! - deyə Suqra xanım cavab verdi.

– Bağışlayın anacan, mən sizin könlünüzə toxunmaq istəmirdim. Əgər istəsəniz imkan olan kimi Müslümün özünü evə buraxa bilərik ki, gedib evdə

sizinlə görüşüb qayıtsın.

– Hə, bu lap yaxşı olar, oğlum! Ancaq komadırliyin ilk baxışdan xoşagələn olsa da, qeyri-qonaqpərvərliyin heç xoşuma gəlmədi.

– Axı mən xətirə dəyən nə dedim ki..?

– Daha nə deməlisən ki? Bayaقدan bizə qanun-qaydadan dərs keçirsən. Dolu sumkalar ortada qalıb. Heç imkan vermirsən ki, gətirdiyimiz bayram sovgatını əsgərlərə paylayaq.

– Sən allah bağışlayın, anacan! Ürəyiniz necə istəyirsə eləcə də buyura bilərsniz

Elə bu vaxt keşikdən qayıdan Fərhad, Cəbrayıl və Əzim də kazarmaya daxil oldular və qonaqlarla görüşüb öpüşdülər.

Suqra xanım gətirdiyi sumkalardan bayram sovgatını bir-bir çıxarıb iri taxta stolun üstünə sərdiyi ağ süfrəyə düzməyə başladı. İlk növbədə Novruz Bayramının rəmzi olan və əzilməməsi üçün xüsusi düzəldilmiş qutunun içərisində gətirdiyi səmənini çıxarıb iri sininin içinə qoydu və ətrafına şam, qoz, fındıq, şabalıd, şəkərbura, paxlava, yumurta, qoğal, xurma, kişmiş, cürbəcür şokolad və konfetlərlə doldurub stolun üstündə gözəl bir xonça düzəltdi. Müslüm isə əsgər dostları ilə birlikdə digər sumkalardakı nar, üzüm, alma, armud və sair meyvələri əsgər camlarının içinə yığıb süfrəyə düzməklə anasına kömək edirdilər. Cəmil müəllim isə sumkalardan birindəki iri qazanı bələdçinin köməyi ilə sumkadan çıxartdı və stolun üstünə qoyaraq dedi:

– Bu isə xüsusi olaraq sizin üçün bəslədiyim qızılkərə qoçun qovrulmuş ətidir. Gətirmişəm ki, onu yeyib hamınız ermənilərə qarşı qoç kimi vuruşasınız.

Əsgərlər gülüşdülər. Cəbrayıl dedi:

– Arzun çin olsun, ay Cəmil dayı!
– Allah sizə qüvvət versin, mənim balalarım! Halal xoşunuz olsun! Nuş eləyin!

– Çox sağ olun, Cəmil əmi! İnşallah sizin istəyinizi reallaşdırırıq!-deyə Fərhad söhbətə qoşuldu.

Suqra xanım gətirdiyi lavaş və təndir çörəyini, motal pendirini, özü hazırladığı şaftalı, ərik və üzüm şirələrini də süfrəyə düzüb bütün əsgərləri süfrəyə dəvət etdi:

– Süfrəyə buyurun, mənim cəsur balalarım!

Həm bir nəfər kimi süfrəyə buyurdular. Günorta naharını ev xörəkləri ilə nuş etdilər. Ləzzətlə yeyib-ıçdılar. Bəh-bəhlə qonaqlara “çox sağ olun!” – dedilər.

– Biz həm də sizin bayramınızı gec də olsa təbrik etməyə gəlmişik, əziz igidlər, Novruz Bayramınız mübarək olsun! – deyə Cəmil müəllim dilləndi:

– Çox sağ olun! – deyə bütün əsgərlər xorla cavab verdilər.

Sonra əsgərlər yumurta döyüşdürmək istədilər. Müslüm anasının gətirdiyi əlli ədəd yumurtanı iki yerə bölüb dedi:

– Fərz edək ki, birinci 25 yumurta bizə, ikinci 25 yumurta isə ermənilərə məxsus döyüşçülərdir. İndi onları döyüşdürək görək gələcəkdə qələbə kimin olacaq?

Bütün məclis iştirakçıları xorla gülüşdülər. Ancaq yumurta döyüşü başlayanda əsgərlərin heç biri “ermənilərə məxsus yumurtalar”ı əlinə götürmək istəmədi. Bunu gören Vaqif komandir kimi irəli keçib “burada nə var ki, onları mən döyüşdürərəm” – dedi.

Beləliklə yumurta döyüşü başladı. Döyüşün əvvəlində erməni yumurtaları üstünlük qazansalar da, sonda bizim yumurtalar 26-24 hesabı ilə çətin qələbə

qazandılar. Bütün əsgərlər “URA!..” – deyib sevindilər. Sonra isə Müslümün təşkil etdiyi bu məzhəkəyə doyunca gülüşdülər.

Uşaqların yaxşıca şənlandiklərini görən Suqra xanım ayağa qalxıb sonuncu sumkanı ortaya çəkdi. Sumkadan çıxardığı 60 ədəd yun corabı, bir o qədər də yun əlcəyi, həmçinin çoxlu sayda diş fırçası və şotkası, habelə birdəfəlik üzqırخان, əl-üz sabunu və sair gündəlik tələbat mallarını bütün əsgərlər arasında payladı və dedi:

– Can sağlığına istifadə edəsiniz, mənim övladlarım! Mən sizi öz Müslümümdən ayırmadım. Çünki həqiqətən də sizin hər birinizə müqəddəs torpaqlarımızın keşiyində dayanan qəhrəman Azərbaycan əsgəri kimi baxıram. Siz ana torpağı qoruya-qoruya bir-birinizlə doğmalaşmışsınız. Bu baxımdan siz bütün Azərbaycan Anaları üçün doğmısınız. Ona görə də bütün analar adından sizdən xahiş edirəm ki, həmişə doğma qardaş kimi bir-birinizə dayaq durun, düşmən fitnəsinə heç vaxt uymayın və Müqəddəs Qarabağ savaşından sağ-salamat və qalibiyyətlə çıxın! Bu Novruz Bayramınızı təbrik etməklə bərabər həm də arzu edirəm ki, növbəti bayramları öz ailənizlə birlikdə doğma yurdun ocaqları başında keçirəsiniz.

– Çox sağ olun, Suqra ana! – deyə bütün əsgərlər xorla cavab verdilər. Sonra isə hamı gözlərini Cəmil müəllimə tuşladı. Cəmil müəllim gülümsünüb dedi:

– Mənim xanımım oxumamış alimdir. O, mənim demək istədiklərimin hamısını dedi. Ona görə mən də sizin Novruz Bayramınızı bütün Azərbaycan Ataları adından təbrik edir, sizə can sağlığı, əsil döyüşçü iradəsi və düşmən üzərində əzmkar qələbə arzulayıram.

Bütün əsgərlər Cəmil müəllimin yumorlu sözlərinə gülüşüb xorla ona da “çox sağ olun, Cəmil əmi!” - deyə cavab verdilər.

Axırda komandir Vaqif Mehdiyev əziyyət çəkib gəldikləri, gətirdikləri bayram sovgatı və təbrikləri üçün qonaqlara bütün şəxsi heyət adından minnətdarlığını bildirdi.

– Səni Allaha, bu əsgərləri isə sənə tapşırıram Vaqif, onlardan muğayat ol!

– Narahat olma Suqra ana, bu əsgərlərin hamısı mənim qardaşlarımdır. Onları öz canım kimi qoruyacağam.

– Allah köməyiniz olsun!

Bu gecikmiş bayram mərasimini isə sonda Müslüm yekunlaşdırdı:

– Narahat olma, anacan, bizi Vətənə hörmət, düşməne nifrət hissləri birləşdirir. İnşallah, elə bu amalla da qalib gələcəyik.

– Allah sizə qüvvət versin, əziz balalarım!

– Ay Suqra, daha gecdir, gəl gedək! – deyə Cəmil dilləndi.

– Gedək! – deyə Suqra əsgərlərlə bir-bir görüşüb ayrıldı. Cəmillə bələdçi də onun hərəkətlərini təkrar etdilər. Sonra Müslüm dostları Arif, Cəbrayıl və Fərhadla birlikdə ata-anasını yola salmaq üçün Daşbaşı kəndinə getdilər.

Onlar üzünəşığı endikcə dağın döşündə bitmiş gül-çiçəklərin arası ilə ehtiyatla addımlayırdılar. Müslüm xeyli təzə-tər solmazçiçəyi dərib böyük bir dəstə bağladı və anasına verdi. Maşına yaxınlaşanda isə anasının qoluna girib bir az kənara çəkdi və atası eşitməsin deyə pıçıltıyla dedi:

– Anacan, bu çiçəkləri yaxşı qoruyub saxlayarsan! Əgər başıma bir qəza gələrsə bu çiçəklərdən ayrıca bir dəstə bağlayıb qəbrimin üstünə qoyarsan!

Suqra xanım Müslümün dediklərini sanki yaşayırmış kimi bir anlığa özünü itirdi. Ağlaya-ağlaya özünü birtəhər ələ alıb həyəcanla dilləndi:

– Sən nə danışırısan Müslüm, Allah o günü mənə göstərməsin! Sənsiz mənə həyat yoxdur.

Müslüm bir an nə isə fikirləşib anasını sakitləşdirmək üçün döş cibindən üstünə iri hərflərlə “Qəm küləkləri” yazılmış cib dəftərçəsini çıxardı və anasına verərək dedi:

– Son vaxtlar döyüşlərin sayı artıb. Axırını bilmək olmaz. Bu dəftərçəni də məndən yadigar saxla!

– Nə yazmısan burda? – Suqra dəftərçəni varaqladı.

– Cəbhə gündəliyim və şeirlərimdir.

– Özünə də qurban olum, şeirlərinə də.

– Qurbanın qoyun olsun, anacan!

Müslüm qolundakı saata baxdı. Saatin əqrəbləri 15-50-ni göstərirdi. Keşik vaxtının yaxınlaşdığını görüb bunu ata-anasına da bildirdi. Bu səbəbdən valideynlərindən üzrxahlıq edərək onlarla son dəfə öpüşüb ayrıldı və anasıgili tez yola salıb dostları ilə kazarmaya qayıtdı. Onlar ön mövqedə keşik çəkməyə də birlikdə getdilər.

Doğma balasından ayrılmaq Suqra xanım üçün nə qədər çətin olsa da, Müslümün tez getdiyini görüb ağlaya-ağlaya “Jiquli”yə əyləşdi. Cəmil mühərriki işə salıb maşını hərəkətə gətirdi və gəldiyi yolla üzü Cəbarayla doğru irəliləməyə başladı.

Onlar axşama yaxın evlərinə çatdılar. Övladları Cəmillə Suqranı qarşılayıb Müslümün vəziyyəti ilə maraqlandılar. Cəmil yorunuq olduğuna görə uşaqların

suallarına Suqra cavab verirdi. O, nəhayət övladlarının suallarının səngidiyini görüb iri solmazçiçəyi bağlamasını sumkadan çıxarıb stolun üstünə qoydu və “bunu bölüşdürüb üç dəstə bağlayın!” – dedi. Sonra isə nə fikirləşdiysə Müslümün dəftərçəsini pencəyinin cibindən çıxararaq qızı Şəfiqəyə verib dedi:

– Müslümün şeirləridir. Oxu, görək nə yazır bu qadasın aldığı!

Şəfiqə “Qəm küləkləri”nin üz qabığını çevirdi və birinci səhifəyə yazılmış “Anamın əlləri” şeirini oxumağa başladı:

Anamın əlləri düşür yadıma,
Ağac qabığıtkə cadar-cadardı.
Anamın əlləri düşür yadıma,
Zəhmətdən ovucu qabar-qabardı.
Bir ağac əkməşdi mənim adıma,
Barın bəhrəsini bir kənd dadardı.

– Can-can, qələminə qurban olsun anan! – deyə Suqra bir ah çəkdi.

Şəfiqə “Nədəndir” adlı ikinci şeiri oxumağa başladı:

Ay ellər, sevdiyim o alagözlü
Çəkir mənliyimi dara, nədəndir?
Mən onu sevirəm Məcnundan betər,
O vurur sinəmə yara, nədəndir?

Dərdi var qananın, qanmayanın da,
Ömür gedir, etibar yox canında.
Bir sonanın həsrətiylə yananda,
Üz döndərir, kəsir ara, nədəndir?
Ah.., könlüm, neynirsən vəfasız yarı,
Saxlamır yadında düz etibarı.

Danır öz adını, əhdə ilqarı,
Aldanır şöhrətə, vara, nədəndir?

– Bıy, qız ki, onu çox sevir, görəsən nədən narazıdır balam?

– Ay ana, yəqin ki, qızın naz elədiyi vaxtlarda yazdığı şeirdi də...

– Yaxşı arxasın oxu görək!

Şəfiqə sırada olan “Sevgilim” şeirin oxudu:

Gözləmə yolumu, sonam gözləmə,
Tale tutduğunu itirən deyil.
Bir də bu sahilə durub sızlama,
Göz yaşı səadət gətirən deyil.

Sənə gül demirəm, çünki tez solur,
Bülbülə bənzətsəm dərdin çoxalar.
Səni ürəyimə bənzədirəm mən,
Neyləyim onda da döyüntü olmur.

– Ürəyinə qurban olduğum niyə belə bədbinləşib görəsən, ay Allah?

– Ay ana, şeirdi də.., belə gəlib, belə də yazıb, burda nə var ki? – deyə Şəfiqə anasına ürək-dirək verməyə çalışdı.

– Yaxşı, sonra nə yazır? – deyə Cəmil soruşdu.

– Sonrakı “Həsərləli şeirlər”dir:

Məhəbbət şairi olsaydım əgər,
Nələr düşünərdim, nələr yazardım.
Vəfalı aşiqə böyük bir əsər,
Vəfasız nadana qəbir qazardım.
Sənin pak sevgini qəlbən bəslərəm,
Həsərlə baxıram gələn yoluna,

Adını çəkərək daim səslərəm,
Çünki tamarziyam şirin dilinə.

Öz doğma ananın gözlərinə bax,
Sən görmək istəsən kədər rəngini.
Birinci o gözlər əks edir ancaq,
Boğulub sızlayan qəhər zəngini.

Sevənlər bir mənə, bir ahəng bilir,
Sevgidə səadət, sözdə etibar.
Təbiət yeddi səs, yeddi rəng bilir,
Eşqin bircə səsi, bircə rəngi var.

Gəl eşqi taleyə buraxmayaq biz,
Dörd yola üz tutan həkətlər kimi.
Qoy çıxsın orbitə məhəbbətimiz,
Səmada uçuşan raketlər kimi.

Soraq verin, analar ağlar qalıb,
Könüllərdə nisgillər, dağlar qalıb,
Nə yurd-yuva, nə də o çağlar qalıb,
Ulu Tanrım, nigaranam, nigaran.

Hər birimiz yanıb sönən bir ulduz,
Qışa düşdü, yağmalandı yurdumuz.
Yaddan çıxmaz tarix boyu dərdimiz,
Qoşa qəbir inildəyən pirimiz.
And içəndə hər bir qəbrə and için!
Ad seçəndə Müslüm kimi ad seçin!
Qarabağım qan ağlayır, viran qalıb gözəl Şuşa,
Anaların fəryadından lərzə düşüb dağa-daşa.

Xumar gözlər, lal baxışlar batar olub qanlı yaşa,
Ata-ana ağı deyir, şəhid olmuş övladlara,
Lənətləyib qarğış edir qan yalayan cəlladlara.

Şeirə qulaq asa-asa yanağı aşağı sellənib gedən
göz yaşlarını silə-silə Suqra xanım dilləndi:

– Bu şeir çox yaxşıdır. Ancaq, son iki bəndi adamı
lap yandırıb-yaxır.

Şəfiqə anasını düşdüüyü vəziyyətdən çıxarmaq üçün
növbəti səhifədəki “Dünyadı” şeirini oxumağa başladı:

Etibar eyləmə qoca zamana,
Doğrunu görməyən yalan dünyadı.
Nə yaxşıya baxar, nə də yamana,
İlantək gözündən çalan dünyadı.

Ağrıma başını, çəkil aradan,
Bildiyin edəcək bizi yaradan.
Həyatda hökm edən insan sarıdan,
Tez-tez boşalaraq dolan dünyadı.

And içib söz versə təmiz ürəkdən,
Lap zərif olsa da güldən, çiçəkdən,
Namərdə söz demə arzu-diləkdən,
Əhdinə vəfasız qalan dünyadı.

Arzular nə qədər, illər nə qədər,
Nə qədər sevinc var, o qədər kədər,
Ona ümid edib keçirmə hədər,
Vaxtsız xəzan kimi solan dünyadı.

– Bax bunu yaxşı yazıb, qadasın aldığı. Çox gözəl
şeydir, həyatın reallıqlarını olduğu kimi təsvir edib.

Anası danışarkən yaranmış fasilədə növbəti şeirlərin başlıqlarını və bir neçə bəndini sürətlə nəzərdən keçirən Şəfiqə onların daha da kədərli şeirlər olduğunu duyub bir neçə səhifəni oxumamış çevirdi və “Müslümün aforizmləri”ni oxumağa başladı:

Ey gözəl, güvənmə gözəlliyinə,
Bil ki, qalmayacaq bu dünya sənə.
Dost odur ki, mənliyini atmasın,
Ölənədək dosta yalan satmasın.

Düşməninlə dost olana
Sən bax düşmən olan kimi.
İlan üstə qonan milçək
Zəhərlidir ilan kimi.

Allahın sevdiyi mərdlər, cəsurlar,
Dünyadan həmişə cavan köçürlər.

Şəfiqə sonuncu misranı oxuyub duruxsulandı. Anasının dinmədiyini görüb dəftərçəni yığışdırmaq istədi. Ancaq bu, Suqranın diqqətindən yayınmadı və o dedi:

– Niyə ardını oxumursan?
– Ay ana, hamısını oxudum də...
– Yalan danışma, arxasını oxu!
– Ay ana, bu şeirlərin hər kəlməsindən qəm leysanı yağır. Axı hamısını oxuyub səni kədərləndirmək nəyə lazım.

– Şəfiqə, hal-hazırda mən elə vəziyyətdəyəm ki, gizlədiyin şeirləri indi mənə oxumasan, “görəsən orada nə yazılıb ki, bu qız onları oxumadı!” – deyə daha pis

vəziyyətə düşərəm.

– Yaxşı anacan, ancaq söz ver ki, daha ağlamayacaqsan.

– Axı özümdən asılı deyil.

– Ay ana, sən hələ bundan da qəmli şeirlər eşitməmişən. İstəyirsən gətirim bir neçəsini oxuyum, qulaq as! – deyə ürək-dirək vermək istədi.

– Yox, elə Müslümün şeirlərini oxusan bəsdır.

– Yaxşı! – deyib Şəfiqə “Məzar daşları” şeirini oxudu:

Deməyin daşlar da gəlibdir dilə,
Deməyin duyğusuz məzar daşığıq.
Bizim taleyimiz gətirib belə,
Haqsız bir aləmin vətəndaşığıq.

– Doğrudan da nahaq bir dünyada yaşayıyıq. Gör necə düz yazıb balam!

– Daha bəsdimi, anacan?

– Yox, sən Allah, heç olmasa birini də oxu!

Şəfiqə “Qəm küləkləri” şeirini oxumağa başladı:

Əssə həzin-həzin qəm küləkləri,
Gəlib sizə çatsa ölüm xəbəri,
Bir gün deyərsiz ki, Müslüm də vardı,
Bu dəftərçə ondan bir yadigardır.

Kim hara qaçsa da ölümdən bir an,
Müslüm, sən heç qaça bilməyəcəksən.
Bu yolda vüsal var, bu yolda hicran,
Sevilsən, əbədi ölməyəcəksən.
Axı sən mənimçün özgə deyilsən,
Ömür kitabımda həqiqətsizsən.

Ölsəm qəbrim üstə cücərən gülsən,
Qalsam da əbədi sədaqətimdən.

Hamıdan çox səni istəmişəm mən,
Yenə istəyirəm, nə qədər sağam.
Kim səni ayıra biləcək məndən?
Səni ömrüm boyu yaşadacağam.

Həsrətindi məni didən mil kimi,
Gəl unutma Müslümü sən bir zaman!
Yanağından axıb gedən sel kimi,
Yaş yerində olaydım mən hər zaman.

– Ay qız, daha bəsdir, bir saxla görüm! - deyər
Suqra xanım hönkürdü.

Şəfiqə tez yerindən qalxıb soyuq su gətirdi və
anasına bir qurtum içirdib onu sakitləşdirdi. Sonra onun
qoluna girib yataq otağına keçirdi. “Bir az yatıb özünə
gəl, anacan! Oyananda söhbətimizi davam etdirərik!” –
dedi.

Suqra xanım yatağa uzanandan bir az sonra dərin
yuxuya getdi.

Müslüm ata-anasını yola salandan sonra dostları ilə
kazarmaya qayıtdı və saat 16-da ön mövqedə keşik
çəkməyə getdilər. Ərazini nəzərdən keçirib nisbi sakitlik
olduğuna əmin olduqdan sonra “Armutluq” postunun
insan boyundan da dərin olan və xeyli uzanıb gedən iri
xəndəyinin içərisi ilə o baş-bu başa gəzişməyə
başladılar.

Artıq yurdumuza bahar gəlsə də havalar hələ də şaxtalı keçirdi. Arabir dayanıb yenidən yağan yağışlar və daim cövlan edən dağ küləyi isə əsgərlərin vəziyyətini daha da çətinləşdirdi. Ona görə hələ də qış geyimini yaz geyimi ilə dəyişməyən əsgərlərimiz bütün çətinliklərə sinə gərəkək doğma yurdun keşiyində əsil kişi kimi dayanmışdılar.

Suqranın gətirdiyi yun əlcək və corablar isə bütün əsgərlərin ürəyincə olmuşdu. Onlar bu geyim əşyalarının soyuq havada nə qədər faydalı olduğunu yaxşı bilirdilər. Üstəlik döyüşlərin qızgın vaxtında əsgər ata-analarının öz həyatlarını təhlükə altına ataraq ön mövqeyə gəlib çıxmalarını çox yüksək dəyərləndirir və “belə arxa-köməyi olan əsgər heç vaxt basılmaz!” – deyə düşünürdülər. “Bəs görəsən biz nə vaxta qədər müdafiə mövqeyində dayanacağıq? Niyə bizə yuxarıdan hücum əmri verilmir ki, müqəddəs torpaqlarımıza daraşan bu gərəşənləri Vətənimizin hüdudlarından qovub çıxaraq? Axı biz buna qadirik!” – deyə təəccüblə bir-birindən soruşur və təəssüflənirdilər.

İstisna yalnız ondan ibarət idi ki, ermənilər vaxtaşırı atəş açır, bizimkilər isə yalnız cavab atəşi ilə düşməni susdurmaqla kifayətlənirdilər.

Bax beləcə cəsur əsgərlərimiz hər cür əzab-əziyyətlərə qatlaşa-qatlaşa əlimizdə qalan torpaqlarımızın keşiyində layiqincə dursalar da, ölkəmizin yadellilərdən qorunmasına əsas cavabdeh olan maymaq hərbi komandanlığımız isə işğal altında olan torpaqlarımızın azad olunması istiqamətində kifayət qədər ciddi tədbirlər görmək əvəzinə respublikamızda gedən hakimiyyət çəkişmələrinin siyasi oyunçularından birinə çevrilmişdi. Ali dövlət orqanları da konkret

tədbirlər görməkdə zəiflik göstərdiyinə görə hərbi komandanlıq cürbəcür bəhanələrlə məsuliyyətdən yaxa qurtarmağa çalışırdı.

Bax beləcə günlər bir-birini əvəz edir, torpaqlarımız isə düşmən tapdağı altında inildəyirdi.

Cəsur əsgərlərimiz isə xain düşməne göz qoya-qoya yuxarıdan hücum haqqında əmr gözləyirdilər.

Yuxarıdan əmr isə gəlmirdi ki, gəlmirdi. Cəbhədə “vur-vurum, at-atım!” oyunu beləcə bir neçə ay davam etdi.

Nəhayət, 1993-cü ilin avqust ayı öz dövrünə qədəm qoydu. Nədənsə həm əsgərlər, həm də bölgənin mülki əhalisi arasında bu ayın axırınadək Daşbaşı istiqamətindən ermənilərə qarşı güclü hücum olacağı barədə şayiələr yayılmağa başladı. Ancaq, bunun həqiqətə nə qədər uyğun olub-olmamasını heç kim bilmirdi.

Təbii ki, milli satqınlarımızın sayəsində ermənilərin də bundan məlumatları var idi.

Günlər bir-birini əvəz etdikcə hər iki tərəfdə tam sakitlik hökm sürürdü. Bu, fırtına öncəsi sükuta bənzəyirdi.

Daşbaşı mövqeyi irəlidə döyüşən əsgərlərimizə artilleriya dəstəyi vermək və hava hücumundan müdafiə məqsədi ilə yaradılmışdı. Bu mövqenin vəzifəsi ön cəbhədə döyüşən əsgərlərimizin hava telefonu ilə verdikləri koordinatlar əsasında açdıqları yaylım atəşlərlə düşmən mövqələrinə sarsıdıcı zərbələr endirmək və havada uçan düşmən obyektlərini (hərbi təyyarələri və vertolyotları) vurub salmaq idi. Bu

məqsədlə Daşbaşı mövqeyinin sol nahiyyəsində ucalan iri və tənha armud ağacının adı ilə adlandırılan “Armudluq” postunda topçular, sağ nahiyyəsindəki kənd məzarlığının qarşısında yerləşdiyinə görə onun adına uyğun adlandırılmış “Qəbiristanlıq” postunda isə zenitçilər mövqe qurmuşdular. Ümumilikdə Daşbaşı mövqeyinin özünü müdafiə etmək üçün isə sol tərəfdəki dərənin o biri tayında yerləşən Mülkədərə yüksəkliyində beş nəfərdən ibarət əlavə bir artilleriya mühafizə postu yaradılmışdı. Daşbaşı mövqeyinin yerləşdiyi dağın sağ tərəfindəki enli və uzun dərənin o biri tayındakı dağın zirvəsində isə Hərəkül postu yaradılmışdı. Bu postda mövqe tutan taborun komandiri Nağı adlı şəxs idi.

“Qəbiristanlıq” postunun komandiri Elşən Mustafayev, “Armudluq” postunun komandiri isə Vaqif Mehdiyev idi. Artilleriya təqımının komandiri Ramiz Mirkişiyev, Cəbrayıl artilleriya divizionunun komandiri İlham Məmmədov, Cəbrayıl özünü müdafiə taborunun komandiri isə Səxavət Mirzəyev idi.

İlk baxışdan düşməni məhv etmək üçün nə lazım idisə sanki hamısı edilmiş və yalnız əməliyyata başlamaq qalırdı. Ancaq hadisələrin sonrakı gedişi göstərdi ki, heç də belə deyilmiş. Çünki, bizimkilər adətləri üzrə gözləmə mövqeyi tutduqlarına, ermənilər isə meşə hiyləgərləri kimi çevik hərəkət etdiklərinə görə həmişəki kimi bu dəfə də bizimkiləri qabaqladılar.

İsti yay aylarından biri olan avqustun 14-də əsgərlərimiz günorta naharlarını yenicə başa vurmuşdular ki, Cəbrayıldan gələn UAZ avtomobili Daşbaşıdakı əsgər kazarmasının qapısında dayandı. İlham adlı komandir əsgərlərin aylıq maaşlarını gətirmişdi. Pullar paylandı. Hətta xırda pul çatışmadığına

görə bir neçə nəfərin pulunu onlardan birinə verdilər ki, sonra xırdaladıb bölərsiniz.

Pullar paylanıb qurtardıqdan sonra Vaqif Mehdiyev İlham Məmmədova müraciət edərək bir il öncə – 15 avqust 1992-ci ildə Şişqaya döyüşündə şəhid olmuş qardaşı oğlunun ildönümünə getməyə icazə istədi. Komandir ona icazə verdi. Ancaq, öz yerinə kimi isə təyin etməyi tapşırırdı. Vaqif də onun göstərişini yerinə yetirərək “Armudluq” postunun komandirliyini müvəqqəti olaraq Cəbrayıl Sevdimalıyevə tapşırırdı və İlhamın UAZ-ı ilə evlərinə yola düşdü.

Əsgər yoldaşları Cəbrayılın xətrini çox istəyirdi. Çünki o, hamıyla dil tapmağı bacarırdı. Ona görə də Cəbrayılın bir günlük də olsa komandirliyinə bütün əsgərlər sevindilər.

Bir-iki gün öncə komandirdən icazə alıb ailə üzvləri ilə görüşmək üçün evlərinə getmiş əsgərlər Murad, Etibar, Zahid, Fərhad və Yusif axşam toran qovuşan vaxtı posta qayıtdılar. Sanki əcəl öz əlləri ilə bu binəvaları hərləyib o müdhiş gecədəki müsibətə qərq etmək üçün posta qayıtdı. Hamısı da üz-başlarını tərtəmiz qırıxdırmış, bəzənib düzənmişdilər. Sanki toya gəlmişdilər. Özləri də dil boğaza qoymur, deyib gülürdülər. Hardan biləydilər ki, bu gecə onları nə gözləyir. Onlar bir xeyli söhbət etdikdən sonra Cəbrayıl ayağa qalxdı və dedi:

– Mən postları gəzib yoxlamağa gedirəm. Hər kəs öz vaxtında keşik növbəsinə getsin! Ayıq-sayıq olmaq lazımdır.

Cəbrayıl, Müslüm , Fərhad və Arif birlikdə ön mövqeyə qalxdılar. Kazarmada dincələn digər əsgərlər otaqda qaldılar.

Zirzəmisini olan bu iki otaqlı kazarma Daşbaşı kəndi ermənilərdən azad ediləndən sonra salamat qalan yeganə bina idi. Bütün digər binalar erməni vəhşilərinin əli ilə yandırılmış və dağıdılmışdı. Ön mövqedəki postların arxa tərəfində – təqribən 100 metr aşağıda yerləşən kazarma əsgərlərin həm yemək, həm də istirahət yerləri idi. Binanın həm ön, həm də arxa tərəfdən qoşa qapıları vardı. Zirzəmidən silah-sursat anbarı kimi istifadə edilirdi. Otaqlardan birində “Armudluq”, digərində isə “Qəbiristanlıq” postunun keşik növbəsindən qayıtmış əsgərləri istirahət edirdilər. Hava isti olduğundan postu dəyişən əsgərlər elə bayırda – binanın qapısı qarşısında döşək sərib üstündə gözlərinin acısını çıxardır, vaxtları çatanda yenidən növbəyə gedirdilər.

Avqust ayının 14-dən 15-ə keçən gecə saat 2 radələrində bizim əsgərlər ön mövqenin qarşısındakı zonada bir avtomobil işığı gördülər. Bu haqda “Mərkəz”ə zəng vurub komandir heyətini məlumatlandırıdılar. “Mərkəz”dən əgər düşmən avtomobildirsə dərhal vurulması barədə göstəriş aldılar. Ancaq əsgərlərimizin gecə görmə cihazları olmadığına görə həmin avtomobilin kimə məxsus olmasını müəyyənləşdirə bilmədilər. Məhz elə bu səbəbdən də avtomobilə atəş açmadılar. Ancaq, az sonra həmin avtomobili ermənilər vurub partlatdılar. Sonradan məlum oldu ki, bu avtomobil Azərbaycan ordusunun digər bölmələrinə məxsus imiş.

Bu hadisədən sonra cəbhə xətti lal bir sükuta qərq olmuş, ay da, ulduzlar da sanki qəsdən gizlənmiş, ətraf zülmət qaranlığa bürünmüşdü. O müdhiş gecədə Cəbrayılın ən strateji əhəmiyyətli mövqelərindən biri

olan Daşbaşının hər iki postunda - “Armudluq” və “Qəbiristanlıq” postlarında 28 nəfər gənc döyüşçümüz torpaqlarımızın keşiyində dayanmışdılar.

Bir neçə gün idi ki, döyüşlər səngimişdi. Erməni tərəfdə inanılmaz bir sakitlik hökm sürürdü. Bu sükut postun komandirini arxayın salmış və o, şəxsi işinin ardınca Cəbrayıl şəhərinə getmişdi. Əsgərlərimiz demək olar ki, başsız qalmışdılar.

Haradansa bundan xəbər tutan “erməni”lər üstəlik Daşbaşı dağının sol və sağ cinahlarında qorunmayan boşluq müəyyən etmiş və həmin zonalardan xəlvəti keçərək gecə saat 4-5 radələrində Daşbaşı mövqeyindəki əsgərlərimizi arxadan mühasirəyə almışdılar. Beləliklə, düşmən hücumlarını yalnız qarşıdan gözləyən cəsur əsgərlərimiz hərtərəfli məngənəyə salınmış bir vəziyyətə düşdülər. “Erməni”lər əfi ilan kimi dörd tərəfdən Daşbaşı mövqeyinə doğru sürünməyə başladılar.

Düşmənlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada mütəşəkkil təşkilatçılığı bu döyüşdə də onların üstünlüyünü labüd etdi. Əvvəlcə “erməni”lərin ön dəstələri bizim ön mövqelərimizə atəş açmadan hücum etdilər. Bizimkilərin gecə görmə cihazlarının olmaması ucbatından əsgərlərimiz düşmənləri yalnız ön mövqelərimizə daxil olanda görə bildilər. Bunu hamıdan tez başa düşən Cəbrayıl komandirliyi öz üzərinə götürərək atəş açmaq əmri verdi. Ancaq, “erməni”lər porsuq sürüsü kimi ön postlarımıza doluşduqlarından bizimkilər atəş açmağa macal tapmadılar. Əlbəyaxa döyüş başlandı. Əsgərlərimiz 20 ermənini süngü ilə cəhənnəmə vasil etdilər. Lakin qüvvələr nisbəti qeyri-bərabər olduğuna görə düşmənlər bizimkiləri

üstələməyə başladılar. Artıq “Armudluq” postunda Cəbrayılın, Müslümün, Fərhadın və Arifin, “Qəbiristanlıq” postunda isə Yusifin, Rövşənin, Həsənin, Rəfayılın və Ramizin əl-qolları və sir-sifətləri süngü kəsməsindən doğram-doğram olmuş və üst-başları al qana boyanmışdı. Ancaq, uşaqlar bu vəziyyətdə də şir kimi döyüşürdülər.

Lakin bu, uzun müddət belə davam edə bilməzdi. Döyüşün onların xeyrinə olmadığını gören Cəbrayıl “son damla qanınıza qədər döyüşün, qardaşlar, mən də kazarmadakı əsgərlərimizi ayağa qaldırıb köməyə gətirim!” – deyə qışqırdı və özündə güc tapıb səngərdən kənara tullandı. O, ermənilər onu vura bilməsin deyə sağa-sola qaça-qaça arxa tərəfdə – 100 metr aşağıda yerləşən kazarmaya doğru sürətlə hərəkət edə-edə fikirləşirdi ki, kazarmada dincələn əsgərlərimizin yəqin ki, ön postlarımızdakı əlbəyaxa döyüşdən xəbərləri yoxdur. Ancaq, işıqsağan güllələrin gecənin qaranlığında onun üstünə hər tərəfdən yağış kimi yağdığını görəndə artıq dörd tərəfdən mühasirəyə alındıqlarını anlayıb özünü birtəhər kazarmanın qapısına çatdırdı və “qalxın, ermənilər hücumə keçib!” – qışqıraraq özünü içəri atdı. Əsgərlər onun al-qan içində olduğunu görüb kömək etmək istədilər. Cəbrayıl onların üstünə bağırıb əlini ön postlara tərəf uzatdı:

– Müslümlə kömək edin! Orada uşaqlar qırılır, onlara kömək edin!

Kazarmadakı bütün əsgərlər bayıra atıldılar. Bu vaxt qapı ağzında güclü mərmə partlayışı oldu. Bir neçə əsgərimiz həlak oldular, bir neçəsi isə yaralandılar. Ön mövqelərdəki səngərdə döyüşən əsgərlərimizə kömək etməyə tələsən bütün digər əsgərlərimiz kazarmanın

qarşısında avtomat və pulemyot atəşləriylə məhv edildilər.

“Armudluq” və “Qəbiristanlıq” postlarındakı döyüşçülərimiz isə artıq vahiməli səslə “köməyə gəlin!” – deyərək qışqırırdılar. Bir azdan onların bu səsləri də kəsildi. Artıq onların da qəhrəmanlıqla həlak olmaları yəqin idi.

Düşmənlər kazarmanın qapısını daim atəş altında saxladıqlarına görə içəridə qalan bir neçə əsgərimiz elə kazarmanın içərisində silah qutularından sədd yaradıb mövqə tutmuşdular. Onlar da atəş açmaqla düşmənlərin içəri daxil olmasına imkan vermirdilər.

Ancaq, düşmənlər burada da hiyləyə əl ataraq atəşi birdən dayandırdılar. Bir neçə dəqiqə ərzində ətraf yenidən sükuta qərq oldu.

Kazarmanın içərisində mövqə tutan əsgərlərimizdən biri – “Qəbiristanlıq” postunun komandiri Elşən Mustafayev bu sakitlikdən istifadə edərək özünü bayıra atdı və ətrafa atəş aç-aça komandiri olduğu posta doğru qaçmağa başladı. Düşmənlər hər tərəfdən onu güllə yağışına tutdular. Elşən sağ döş qəfəsindən ağır yaralanıb yerə sərilirdi. Ancaq, özünü itirməyib birtəhər toparlana bildi. Sürünərək kazarmanın ətrafındakı otluğa girib ətrafı müşahidə etdi və çətinliklə gördü ki, vəhşi ermənilər bizim həlak olan əsgərlərimizin cəsədlərini bir yerə toplayır, sağ qalan yaralı əsgərlərimizin başlarını bağırda-bağırda kəsirlər. O, Müslümün səsinə tanıdı. Yaralı Müslüm ömrünün sonu çatdığını bilsə də var gücü ilə qışqıra-qışqıra erməniləri söydü:

– Siz ey ata-analarından bixəbər murdarlar...r, siz bizim müqəddəs torpaqlarımızı müvəqqəti işğal edə bilsəniz də..., ona əbədi sahib çıxma bilməyəcəksini...z..! Tezliklə qəhrəman oğullarımı...z bu qədim türk

yurdunu...u siz vəhşilərdən təmizləyəcəklə...r..!

Düşmənlər Müslümün bu tükürpədicə sözlərinə istehsalı qəhqəhə çəkib ucadan hırıldaşdılar. Sonra isə onlardan biri rus dilində göstəriş verdi:

– Otorvi eqo yazık, çtobi on pomolçal na vseqda!

Ardınca Müslümün xırıltısı eşidildi. Vəhşilər ölüm ayağında da onlardan qorxub çəkinməyən bu cəsur türk oğlunu onun başını kəsməklə susdura bildilər. Qalan bütün yaralılarımız da eyni aqibətlə üzleşdilər. Erməni vəhşiləri onların hamısının tək-cə başlarını kəsməklə kifayətlənməyərək üstəlik avtomatın qundağı ilə vurub əzir, süngünü onların sinə və kürək nahiyyələrinə sancıb eşir, qol-qıçlarını ayaqları altına salıb sındırır və bundan vampirlər kimi həzz alırdılar.

Zülmət qaranlıqda çox çətinliklə görünse də bu vəhşi mənzərənin canlı şahidi olan yaralı Elşən daha dözə bilməyib avtomatdan düşmənlərə atəş açmaq istədi. Ancaq döş qəfəsinin sağ nahiyyəsinə güllə dəydiyindən sağ qolunu tərpedə bilmədi. Ona görə də sol əli ilə silahı özünə tərəf çəkdi. Ancaq nə qədər çalışsa da atəş açma bilmədi. Yoxlayanda başa düşdü ki, avtomatın darağı zədələndiyindən lüləyə patron qalxmır. Ona görə də nəəlac qalıb özünün də ələ keçməməsi üçün otluğun içərisi ilə geriye - Daşbaşı kəndinə doğru sürünməyə başladı. Kəndin aşağısındakı təpəni aşan kimi qarşısına bir atlı qadın çıxdı. Onu görəndə qanaxmadan huşunu itirdi. Ancaq, qadın Elşəni gizli yollarla sürüyə-sürüyə Tatar kəndinə aparıb çıxara bildi. Oradan isə bizimkilər Elşəni əvvəlcə Cəbrayıl rayon Mərkəzi xəstəxanasına, sonra isə Böyük Mərcanlı kənd xəstəxanasına göndərdilər.

Daşbaşı mövqeyindəki əsgər kazarmasının

içərisində mühasirədə qalan əsgərlərimiz isə çıxış yolu axtarırdılar. Cəbrayıl Sevdimaliyev hərbi rabitə qurğusu ilə Cəbrayıl şəhərində yerləşən “Mərkəz”ə Daşbaşı mövqeyindəki ağır vəziyyət barədə dəfələrlə məlumat verib təcili hərbi kömək edilməsini təkidlə xahiş etsə də, onlara heç bir hərbi dəstək göstərilmədi. Beləliklə, Cəbrayıl rayon hərbi alayı komandirlərinin maymaqlığı sayəsində Daşbaşı müvəqqəti süqut etdi. Ona görə də zirzəmisində silah-sursat anbarı yerləşən kazarmanı düşmənlərin partladacağından və içəridə qalan əsgərlərimizin də məhv olacağından ehtiyatlanan Cəbrayıl “hazırlaşın, mən komanda verəndə çıxıb qaçaq!” - dedi. Ancaq, döyüşçü dostu Əzim Hüseynov onu bu fikrindən daşındırmağa çalışdı:

– Qaçmayın, onsuz da çıxan kimi düşmənlər bizi vuracaqlar.

Ancaq, Mətləb də Cəbrayılın sözünə qüvvət verərək üzünü Əzimə tutdu:

– Nə durmusan, gəl gedək!

Əzim onları bu təhlükəli yoldan döndərməyə çox çalışdı. Ancaq, onlar Əzimin sözünə baxmadılar. Cəbrayıl Mətləb kazarmadan çıxıb heç 15-20 metr qaçmamışdılar ki, onları vurdular. Vəhşi düşmənlər bu iki gəncimizin də başlarını kəsib bədənlərini süngü ilə deşik-deşik etdikdən sonra yenidən kazarmanın qapısını atəşə tutdular. Bu dəfə Yusif şəhid oldu. Bir azdan atəş dayandı. Bayırda erməni faşistlərinin səsi eşidildi. Onlar hava telefonu ilə kimə isə “paru turki ostalos, uje zakonçivaem!” - deyə raport verirdilər.

Gecə döyüşlərində 18 nəfər cəsur əsgərimiz qəhrəmanlıqla döyüşərək Şəhid oldular.

Kazarmanın içərisində müdafiə mövqeyi tutan

əsgərlərimiz sakitcə dayanıb ermənilərin içəri daxil olmasını gözləyirdilər. Bir düşmən əsgəri içəridə kiminsə sağ qalıb-qalmadığını yoxlamaq üçün yavaş-yavaş qapıya yaxınlaşdı. Başını içəri soxub Əzimi görəndə “Turki...” – deyə bağıraraq atəş açmaq istədi. Ancaq, Əzim onu qabaqlayıb tez atəş açdı. Erməni dığası bağıra-bağıra qapıdan arxası üstə yerə sərildi.

Bundan sonra ermənilər daha içəri girməyə cürət etmirdilər. Onlar bayırdan əl qumbarası atır, qrantamyotla vurub kazarmanı partlatmaq istəyirdilər. Ancaq ondan əvvəl “çıxın, sizə heç nə etməyəcəyik, sizi sağ buraxacağıq!” - deyə qapı qarşısında bağırırdılar.

Kazarmanın içərisində qalan əsgərlərimiz isə yerlərini düşməne bildirməmək üçün onlara cavab vermirdilər. Bundan əsbiləşən cəlladlar yenidən atəş açır, bizimkilər isə qorunmaq üçün zirzəminin içərilərinə doğru çəkildilər. Bu arada Əzim sağ ayağından ağır yaralandı. O, zirzəmidəki dostlarının köməyi ilə ayağını sariyib qanaxmanın qarşısını almağa çalışdı.

Artıq dan yeri sökülməkdə, hava işıqlaşmaqda idi. Qonşu Qubadlı rayonundan göndərilmiş hərbi texnikanın köməyi ilə əsgərlərimiz əks hücuma keçdilər. Bir neçə saatlıq gərgin döyüşdən sonra cəsur igidlərimiz erməni faşistlərini Daşbaşı mövqeyindən vurub çıxardılar. Gündüz döyüşlərində daha 5 əsgərimiz Şəhid oldu.

Düşmən bizdən daha çox itki verib geri çəkildikdən sonra gənc əsgərlərimizin başına gətirilən vəhşiliklər hamını şoka saldı. Əsgərlərimiz Daşbaşı döyüşlərində qəhrəmanlıqla həlak olub şəhidlik zirvəsinə ucalan, adlarını xalqımızın qəhrəmanlıq salnaməsinə qızıl qanları ilə yazaraq tarixə düşən 23 nəfər cəsur

igidlərimizin cəsədlərini hərbi avtomobillərə yığib dəfn olunmaları üçün doğma yurdlarına göndərdilər. Ardınca kazarmaya daxil olub sağ qalan əsgərlərimizi bayıra çıxardılar. Ağır yaralanmış Əzim Hüseynovu isə müalicə olunmaq üçün əvvəlcə B.Mərcanlı kənd xəstəxanasına, oradan isə vertalyotla Bakıya göndərdilər.

Daşbaşı döyüşünün səhərisi Cəbrayıl rayonunun digər kəndləri kimi Böyük Mərcanlı kəndinin əhalisi də bu qanlı faciədən yalnız günorta vaxtı xəbər tutdular.

Kəndin yuxarı hissəsində böyük izdiham var idi. Hamı həyəcan içində cəbhədən xəbər gözləyirdi. 15 avqust 1993-cü il tarixdə axşam saat 17 radələrində eyni vaxtda B. Mərcanlı kəndinə Daşbaşı mövqeyindən iki avtomobildə 5 cəsəd gətirildi. Maşınlardan biri Sevdimaliyev Cəbrayıl Əli oğlunun, Fərhadov Fərhad İdris oğlunun və Fərhadov Bayram Məhyəddin oğlunun cəsədlərini kəndin aşağı hissəsindəki evlərinə apardı. Digəri isə Suqra ananın həyətinə döndü. İzdiham avtomaşınların arxasınca hərəkətə gəldi.

Qara yaylıqlı avtomobilin qəflətən qapıya gəlməsi bütün ailə üzvlərini vahiməyə saldı. Suqra ana işi başa düşüb saçlarını yola-yola fəryad qopardı.

Sürücü maşının arxa kuzasını açdı. Maşında üstü örtülü iki cəsəd var idi. Hər ikisinin üzərinə örtülmüş qara örtüyü qaldıranda məlum oldu ki, cəsədlərdən biri İmanov Müslüm Cəmil oğlunun, digəri isə Fərhadov Arif Məhəmməd oğlunudur. Hər ikisinin sifətlərində və qollarında olan qanlı şırımlar, başlarında və bədənlərində olan dərin yaralar əlbəyaxa döyüşün izləri idi.

Müslümün cəsədini avtomobildən düşürüb öz evlərində sərilmiş xalçanın üzərinə qoydular. Arifin cəsədini isə son dəfə görüşüb vidalaşmaq üçün

avtomobillə ata ocağına apardılar.

Bir azdan isə cəbhənin digər mövqelərində Şəhid olmuş daha üç nəfər B.Mərcanlı gəncinin cəsədləri də kəndə gətirildi. Onların cəsədləri də o biriləri kimi erməni cəlladlarının vəhşiliyinə məruz qalmışdı.

15 avqust 1993-cü ildə baş verən qanlı döyüşlərdə Şəhid olmuş gənc əsgərlərimizin bəziləri nişanlı idilər. Onların nişan paltarları və qızıl-zinət əşyaları da kəfənə bükülüb bu nakam şəhidlərin qəbir evlərinə qoyuldu.

Bu dəhşətli səhnə, eləcə də Müslümün nişanlısı Gülşənin və Fərhadın nişanlısı İmarənin Şəhidlik Zirvəsinə ucalan nişanlıları ilə vida görüşünə təşrif buyurmaları, boğula-boğula, için-için inləyib-sızlamaları isə dəfndə iştirak edən bütün kənd sakinlərini göyür-göyür göynədir, onları varından yox edirdi.

Böyük Mərcanlı kəndində böyük bir izdiham var idi. Böyükdən tutmuş kiçiyə qədər bütün kənd əhalisi müqəddəs torpaqlarımız uğrunda şirin canlarını uf demədən qurban verərək Şəhid olmuş 8 nəfər igid oğlunu son mənzilə yola salırdı.

Cəbrayılın işğalına isə bir həftə qalırdı...

EPILOQ

Bir gün nişan qoyub gözəl bir qıza,
Məhəbbət tonqalı qaladı Müslüm.
Şəhid zirvəsində dönüb ulduza,
Sevgini həsrətə caladı Müslüm.

Yurduna sevgidən şeir yazdı o,

Haqsızın niyyətin daim pozdu o,
Yağışla silahla qəbir qazdı o,
Düşməni al-qana buladı Müslüm.

Oldu Qarabağın düşmən çəpəri,
Cəbrayıl elinin sərhəd sipəri,
Qəlbində püskürdü ərlik təpəri,
Qanıyla torpağı suladı Müslüm.

Qaldı bəy gərdəyi ana əlində,
Nəğməsi ağışa döndü dilində,
Ləçəyi saralıb soldu gülün də,
Hamının qəlbini dağladı Müslüm.

Anası dilində ağı-bayatı,
Yaşayır Bakıda köçkün həyatı,
Bu ağı ananın nəmər payıdı,
Qəlblərdən silinməz baladı Müslüm.

Düşmən Daşbaşıda tökdü al-qanı,
On səkkiz igidin batdı karvanı,
Yoxsa xəyanətin olduz qurbanı?
Xainlər İblisin quludu, Müslüm!

O gecə tarixə şahid oldunuz,
Tanrı dərgahına çatdı qolunuz,
Şəhid Zirvəsinə gedən yolunuz,
İgidlik, ərənlik yoludu, Müslüm!

Torpağı qoruyub çəkdiyiniz zəhmət,
Heç vaxt qazanmadız bir tənə, töhmət.
Qoy Allah eyləsin sizlərə rəhmət!
Şəhidlər ölməzdi, uludu, Müslüm!

Ey Yaqub Məğrurun sinə yarası,
Suqranın, Cəmilin ciyərparası,
Mərcanlı elinin şəhid balası,
Bu qan yerdə qalmaz olaydı, Müslüm!

Daşbaşı Şəhidləri

*Əzizinəm, daş-qaşım,
Yağıdadı Daşbaşım.
Qəlbimdəki dağları,
Ovutmadı göz yaşım.*

Müəllif

Gecə həlak olanlar

1. İmanov Müslüm Cəmil oğlu (B. Mərcanlı kəndi)
24.09.1969 - 15.08.1993
2. Fərhadov Fərhad İdris oğlu (B. Mərcanlı kəndi)
20.06.1968 - 15.08.1993
3. Sevdimaliyev Cəbrayıl Əli oğlu (B. Mərcanlı kəndi)
20.11.1966 - 15.08.1993
4. Fərhadov Arif Məhəmməd oğlu (B. Mərcanlı kəndi)
1974 - 15.08.1993
5. Fərhadov Bayram Məhyəddin oğlu (B. Mərcanlı kəndi)
15.10.1970 - 15.08.1993
6. Ağayev Ramiz Eldar oğlu - zenitçi (Cəbrayıl şəhəri)
31.01.1973 - 15.08.1993
7. Əliyev Etibar İslam oğlu (Cəbrayıl şəhəri)
12.12.1966 - 15.08.1993
8. Cəfərov Murad Hafiz oğlu (D.Veysəlli kəndi)
23.04.1971 - 15.08.1993
9. Abdullayev Zəhid Əvəz oğlu (D. Veysəlli kəndi)
22.01.1973 - 15.08.1993
10. Eyvazov Teymur Eyvaz oğlu (Soltanlı kəndi)
1967 - 15.08.1993
11. Yusifov Elman Bəhram oğlu (Soltanlı kəndi)
17.06.1974 - 15.08.1993

12. Əmirxanov Süleyman İbrahim oğlu (Kavdar kəndi) 16.01.1973 - 15.08.1993

13. Fətəliyev Hafiz Məhəmməd oğlu (Şahvəlli kəndi) 07.08.1969 - 15.08.1993

14. Rəhimov Mətləb Əvəz oğlu (Məzrə kəndi) 01.02.1969 - 15.08.1993

15. Məmmədov Rüşət Rəvan oğlu (Maralyan kəndi) 30.03.1970 - 15.08.1993

16. Kazımov Vahab Yaşar oğlu (Mahmudlu kəndi) 1974 - 15.08.1993

17. Gülməmmədov Rafayıl Məhəmməd oğlu (Şəmkir rayonu) 10.11.1966 - 15.08.1993

18. Hüseynov Yusif Musa oğlu (Xələfli kəndi) 1966 - 15.08.1993

Gündüz həlak olanlar

1. Şəmilov Rövşən Bəhlul oğlu (Qumlaq kəndi) 12.04.1974 - 15.08.1993

2. Quliyev Aydın Tapdıq oğlu (Məzrə kəndi) 08.04.1970 - 15.08.1993

3. Məmmədov Faiq Fərman oğlu (Soltanlı kəndi) 24.07.1971 - 15.08.1993

4. Mirimov Qərib Mehdi oğlu (Beyləqan rayonu) 11.08.1950 - 15.08.1993

5. Hüseynov Həsən Hüseyn oğlu (D. Veysəlli kəndi) 01.04.1963 - 15.08.1993

Daşbaşı döyüşündən sağ çıxanlar

1. Mustafayev Elşən Fərrux oğlu (Çərəkən kəndi)

2. Hüseynov Əzim Həsən oğlu (D. Veysəlli kəndi)

3. İsmayılov Əfqan Məhərrəm oğlu (B. Mərcanlı)

kəndi)

4. Hüseynov Şükran Orduxan oğlu (Yarəhmədli kəndi)

5. İbişov Yaşar Əvəz oğlu (Alıkeyxalı kəndi)

6. Verdiyev Zəhid Hübət oğlu (Yarəhmədli kəndi)

7. Quliyev Cəlal İsrayıl oğlu (Tinli kəndi).

8. Təhməzov Bəhmən Bəhlul oğlu (Məzrə kəndi)

9. Müzəffər

10. Elsevər.....

Xalqa böhtan atanlara,
Çirkablara batanlara,
Qarabağı satanlara,
Allah min lənət eylesin!

Salıblar xalqı dar günə,
Ümidliyəm mən hər günə,
Azərbaycanın dərdinə,
Allah mərhəmət eylesin!

Yurdda ölən igidlərə,
Müslüm, Fərhad, Zəhid...lərə,
Bizim bütün ŞƏHİDLərə
Allah min rəhmət eylesin!

Bakı şəhəri
2008-ci il

**DAŞBAŞI OLAYLARI
CANLI ŞAHİDLƏRİN
GÖZÜ
VƏ SÖZÜ İLƏ**

Müslüm vətənpərvər və cəsur oğlan idi

1992-ci ilin mart-oktyabr aylarında demək olar ki, Cəbrayılда ümumi səfərbərlik keçirildi. Bu zaman bizim tabora böyük qüvvə gəldi. Onların əksəriyyəti rus ordusundan təxsis olunanlardan və hətta xidmətini qurtarmayanlardan ibarət idi. Bunların sırasında İmanov Müslüm Cəmil oğlu da gəlmişdi.

Mənim komandir olduğum tabor çox strateji əhəmiyyətli ərazidə, eyni zamanda bizimlə üzbəüz olan Hadrut rayonu ilə sərhəddə yerləşirdi. Mən yeni gələn döyüşçülərlə fərdi qaydada söhbət edirdim. Odur ki, onların əksəriyyətini tanıyırdım.

O zaman Müslüm böyük həvəslə topçu olaraq xidmət etməyə başladı. Topun və topçuların əməliyyatlarda əhəmiyyəti çox böyükdür. Topçular düşmən mövqelərini vurub dağıdır və döyüş aparən şəxsi heyətə hamilik edir, dəstək verir.

Qeyd edirəm ki, Müslüm mahir topçu idi. O, mərmiləri topa yerləşdirməzdən əvvəl yaxşı-yaxşı silir, hətta onları öpür, onlara sanki ermənilərin mövqelərini dağıtmağı "tapşıırırdı". Lider topçu olmaq üçün diqqətli, hətta bilikli olmağa çalışırdı. Müslümün bu keyfiyyəti böyük idi. Onun dünyagörüşü və intellekti kifayət qədər yüksək idi. Çox səmimi, təvazökar, əliaçıq, həddən artıq vətənpərvər və cəsur olmaqla bərabər ermənilərə sonsuz nifrəti var idi.

Müslüm Quşçular, Qışlaq, Mülkədərə, Əfəndilər, Sirik, Şayaq, Şışqaya və Ağ yol istiqamətlərində gedən döyüşlərdə düşmənin bir tankını və çoxlu hərbi texnikasını vurub tam yararsız hala salmışdı. Onun

sevincinin həddi-hüdudu yox idi.

Müslüm ilk dəfə düşmən tankı vuranda həmin hadisəni döyüşçü dostlarına siqaret və konfet qonaqlığı verməklə qeyd etmişdi. Bu hadisədən sonra dostları hər döyüşdən əvvəl Müslümə zarafatla deyərdilər:

– Müslüm, bu döyüşdən sonra da qonaqlıq verəcəyini unutma ha!...

O da cavabında zarafatla deyərdi:

– Narahat olmayın, bu məsələni birdəfəlik plana salmışam.

Bəli, Müslüm döyüşçü dostlarının həm də güvənc yeri idi. O, silahdaşlarına növbəti qonaqlıq vermək üçün bütün imkan və bacarığını səfərbər edib, daha bir neçə erməni tankı vurmaq istəyirdi. Lakin amansız düşmən buna imkan vermədi. 15 avqust 1993-cü ildə Daşbaşıda baş verən gecə döyüşü onunla birlikdə 18 döyüşçümüzün son döyüşü oldu.

Allah onlara qəni-qəni rəhmət eləsin!

Səxavət Mirzəyev.

Cəbrayıl Özünü Müdafiə Taborunun sabiq komandiri.

“Şəhidlər” qəzeti, 01 avqust 2008-ci il.

Cəbrayıl alayının hərbi texnika ilə təminatı zəif idi

Daşbaşı postu Cəbrayıl üçün ən vacib postlardan biri idi. Ona görə də ora uzun müddət hərbi xidmət keçmiş və döyüş təcrübəsi olan əsgərlər göndərilirdi. Həmin postun önəmli olduğunu mənfur ermənilər də yaxşı bilirdilər. Məhz elə ona görə də avqust ayının 14-dən 15-nə keçən gecə saat 4-5 radələrində planlaşdırılmış formada güclü qüvvə ilə həmin posta hücum etmişdilər.

Çox müəmmalı idi ki, gecə ermənilər həmin postun arxasına keçib, kəndin içərisindən hücum etmişdilər. 1993-cü ildə həmin döyüşdən sağ çıxmış rabitəçi əsgər Cəlal Quliyevin dediklərindən:

- Döyüş başlanan kimi kömək göstərilməsi üçün alayla əlaqə saxlamağa çalışdım. Kömək isə səhər saat 7 radələrində gəldi. Kömək gələnə qədər postda dayanan əsgərlər təcrid-dırnağa qədər silahlanmış ermənilərə qarşı layiqincə vuruşaraq şəhid oldular.

Bu qədər itgi verilməsinin səbəblərindən biri həmin postda gecəgörmə cihazlarının olmaması idi. Gecə döyüşlərində bu cihazların nə qədər vacib olduğunu bilmək o qədər də çətin deyil.

Həmin günün səhəri əks hücumla post yenidən geri qaytarıldı. Erməni tərəfi də xeyli itgi vermişdi. Daşbaşıya həmin gecə olan hücum tək o postun ələ keçirilməsi üçün deyildi. Həmin gündən ermənilər Cəbrayıl rayonuna bütün cəbhə boyu hücumla keçdilər.

Döyüş texnikası ilə tam təmin olunmamış alayın da (alay yalnız 5-10% texnika ilə təmin olunmuşdu) döyüş

qabiliyyəti aşağı idi. İxtisaslı kadrlar çatışmırdı. Döyüşən yalnız mərdliklə vuruşan əsgərlər idi. Cəbrayıl rayonu yalnız bu cür mərd əsgərlərin cəsurluğu sayəsində düşmən qarşısında duruş gətirirdi. Ancaq çox təəssüf ki, bunu axıra qədər edə bilmədik.

Allah cəmi şəhidlərimizə rəhmət eləsin!

*İlham Məmmədov.
Cəbrayıl artilleriya divizionunun sabiq komandiri,
“Şəhidlər” qəzeti, 01 avqust 2008-ci il*

Müslümün düşmən mövqelərini müşahidə qabiliyyəti Allah vergisi idi

Müslümü tanıdığım ilk gündən onun haqqında təəssüratım çox yüksək oldu. Mənim onunla komandır - əsgər kimi döyüş yolum uğurlu bir əməliyyatdan keçdi. Növbəti düşmən hücumunun, o cümlədən düşmənin zirehli texnikasının qarşısını almaq üçün biz toplarımızı işə saldıq.

Hər döyüşdə bütün əsgərlərlə təmasda olurdum. Bir əməliyyat 11 iyul 1993-cü il tarixdən 16 iyul 1993-cü il tarixə kimi qısa müddətli atəşkəslə davam etdi. Beləliklə bizim Müslümlə dostluğumuz həmin döyüşdən sonra daha da möhkəmləndi.

Mən hər döyüş zamanı Müslümə diqqət yetirirdim. Onun düşmən qüvvələrinin mövqeyini müşahidə qabiliyyəti Allah vergisi idi. Mən onu da bilirdim ki, Müslüm həqiqətən cəsur və qeyrətli bir Vətən övladıdır. Hətta elə məqamlar olurdu ki, başqa mövqelərdəki yoldaşlarına da rabitə vasitəsiylə düşmənin qüvvəsi və bizə qarşı tutduğu döyüş mövqeyi haqqında gizli məlumat ötürürdü.

Uzunmüddətli əməliyyatdan sonra bəzi döyüşçülərə elə döyüş mövqeyində istirahət verirdik. Bir dəfə mən çox təkid etdim ki, "Müslüm, sən də get istirahət et!" Ancaq o, "komandır, mən söz vermişəm ki, erməniləri tam məğlub etdikdən sonra istirahət edəcəyəm!" - deyər cavab vermişdi.

Müslüm hər gün döyüş qabiliyyətini artırırdı. Onu hər gün dünənkindən daha yüksək döyüş hazırlığında görürdüm.

Onunla söhbət edəndə, postda duranda, döyüşə gedəndə bilirdim ki, çox etibarlı, qorxmaz və cəsəətli döyüş yoldaşım var.

Müslüm əsgər yoldaşları ilə də çox mehriban idi. Elə anlar olurdu ki, döyüşçü yoldaşlarından biri özünü pis hiss edəndə, bu məqamı Müslüm hamıdan qabaq duyur və onlardan köməyini əsirgəmirdi.

Təəssüflər olsun ki, 15 avqust 1993-cü ildə düşmənin gizli həyata keçirdiyi hücumu zamanı düşmənlə əlbəyaxa döyüşdə qəhrəmanlıqla şəhid oldu. Bu hadisə məni çox üzdü və həтта sarsıtdı.

Allah rəhmət eləsin!

***Vaqif Mehdiyev,
Daşbaşı “Armudluq” postunun sabiq komandiri.
“Şəhidlər” qəzeti, 01 avqust 2008-ci il***

Şəhid olmadığımıza görə xəcalət çəkirəm

1986-cı ildə Sovet ordusunda hərbi xidməti başa vurub doğma kəndimiz Çərəkənə qayıtdım. Bu vaxt Rusiya Federasiyasında Sovet ordusu sıralarında zabit olan böyük qardaşım məni qulluq etdiyi şəhərdə işləməyə dəvət etdi. Mən orada bir neçə il işlədikdən sonra doğma yurd yerlərimizi erməni faşistlərindən qorumaq üçün vətənə qayıtdım. Hər yerdə hərbi vəziyyətin qayda-qanunları hökm sürsə də, ümumi əhval ruhiyyənin yaxşı olmadığını gördüm. Ona görə də daha gözləmədən Cəbrayıl alayına müraciət etdim ki, məni bir əsgər kimi öz sıralarına qatsınlar.

Ancaq, nədənsə məni qəbul etmədilər. Ona görə də nəsə bir fənd işlətmək qərarına gəldim. Bu məqsədlə qazanıb gətirdiyim puldan 10.000 (on min) rubl verib bir ədəd “ZİL-131” markalı avtomaşın aldım. Onun sükanı arxasına keçib, Cəbrayıl alayının düz mərkəzi qərargahının qarşısına sürdüm. Dedim ki, bu avtomaşını ordumuza hədiyyə edirəm. Ancaq, xahiş edirəm ki, mənim özümü bu avtomaşının sürücüsü kimi ordu sıralarına qəbul edəsiniz. Bundan sonra məni avtomobilimlə birlikdə orduya qəbul etdilər.

Bir müddət silah-sursat daşdım. Ancaq bu mənim ürəyimcə olmadı. Çünki, düşmənlə açıq döyüşdə üz-üzə gəlmək istəyirdim. Bu məqsədlə o vaxt Cəbrayıl da döyüşən Gəncə batalyonuna getdim və onlarda olan iki stvolları ZU-23 markalı zenit qurğusunu mənim “ZİL-131”-imin üzərində quraşdırılmasını təklif etdim. Razılaşırdılar və quraşırdıq.

Bu hərbi avtomobilə mən çox döyüşlərdə iştirak

etmişəm. Hətta Ağdamın Güllücə, Laçının Güləbird, Tətiyan və Zəngilanın çox kəndlərində döyüşçülərimizə köməyə getmişəm.

Cəbrayıl alayına qayıdanda isə məni zenit-artilleriya batareyasının baş texniki vəzifəsinə təyin etdilər. Sonra isə Cəbrayılın ermənilərlə sərhədboyu kəndlərində döyüşən əsgərlərimizə kömək etmək üçün, mənim idarə etdiyim hərbi qurğunu Daşbaşı mövqeyində yerləşdirmək göstərişi aldım.

Bu tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra mən əsgər dostlarımla birlikdə Sur, Şayaq, Ağ yol, Quşçular, Balyand, Əfəndilər, Mülkədərə, Sirik, Daşbaşı döyüşlərində düşməyə ağır zərbələr yendirdik. Düşmənin çoxlu canlı qüvvəsini və hərbi texnikasını məhv etdik. Ancaq, sən saydığını say, gör fələk nə sayır deyiblər.

1993-cü il avqustun 14-dən 15-ə keçən gecə isə, həyatımın ən dəhşətli anı kimi ömrümün sonuna qədər yadımdan çıxmayacaq. Çünki, əvvəla Daşbaşının düşmən əlinə keçməsi ilə ön cəbhədə döyüşən bütün ordu hissələrimiz əsas artilleriya dəstəyindən məhrum oldular. Ona görə də ermənilər döyüşdə böyük üstünlük qazandılar. Təsadüfi deyil ki, Daşbaşı mövqeyinin alınmasından cəmi bir həftə sonra Cəbrayıl şəhəri işğal olundu. İkincisi, postu əlimizdə saxlaya bilməməyimizdən əlavə, üstəlik 18 nəfər igid döyüşçümüz qəhrəmancasına şəhid oldular.

Ən dəhşətlisi isə o idi ki, vəhşi ermənilər şəhidlərimizin başlarını kəsib dərisini soymaqla, gözlərini çıxarmaqla, döş qəfəsi, qarın və bel nahiyələrini süngü ilə deşib tanınmaz hala salmaqla, qol-qabırğalarını sındırmaqla onların cəsədlərini təhqir

etmişdilər.

Həmin müdhiş gecədən 15 il keçsə də mən indi də özümü heç cür ələ ala bilmirəm.

Fikirləşirəm ki, nə üçün çoxu nişanlı olan 18 nəfər igidimiz qəhrəmancasına həlak oldular, mən isə sağ qaldım. Dostlarımla birgə şəhid olmadığımıza görə xəcalət çəkirəm. Üstəlik Daşbaşı şəhidləri haqqında xalq arasında guya içkili olduğumuz, və ya uyuşdurucu qəbul etməyimiz barədə yayılmış xoşagəlməz şayiələr qəlbimi parçalayır. Axı, bu şayiələrin heç biri həqiqətə uyğun deyil. Axı bu bizim günahımız deyil ki, erməni-rus birləşmələri bizdən qat-qat güclü idilər və daha yaxşı silahlanmışdılar. Üstəlik gözləmədiyimiz halda bizə hücum etdilər.

Mən Daşbaşıda yerləşən “Qəbiristanlıq” postunun keşikçi dəstəsinin komandiri idim. Tağım komandirimiz Ramiz Mirkişiyevlə tez-tez postda bir-birimizi əvəz edirdik.

14 avqust 1993-cü il növbədə mən idim. Qonşu “Armudluq” postunun komandiri Vaqif Mehdiyev yaxın qohumunun şəhid olmasının bir illik yas mərasimində iştirak etmək üçün evlərinə getmişdi. Ona görə də artilleriya taborunun rəisi İlham Məmmədov həm “Armudluq”, həm də “Qəbiristanlıq” postunda keşik çəkən əsgərlərimizə ümumi rəhbərliyi mənə tapşırırmışdı.

Daşbaşı mövqeyi irəlidə döyüşən əsgərlərimizə artilleriya dəstəyi vermək və hava hücumundan müdafiə məqsədi ilə yaradılmışdı. Bizim vəzifəmiz ön cəbhədə döyüşən əsgərlərimizin telefonla bizə verdikləri koordinatlar əsasında yaylım atəşlərlə düşmən mövqələrinə dağıdıcı zərbələr endirmək və havada uçan düşmən obyektlərini vurub salmaq idi. Bu məqsədlə

Daşbaşı mövqeyinin sol nahiyyəsində yerləşən “Armudluq” postunda topçular, sağ nahiyyəsində - “Qəbiristanlıq” postunda isə zenitçilər mövqe qurmuşdular. Daşbaşı mövqeyini mühafizə etmək üçün Mülkədərə yüksəkliyində 5 nəfərdən ibarət daha bir zenitçilər postu yaratmışdıq. Hər iki postda döyüşən zenitçilərə mən rəhbərlik edirdim.

1993-cü ilin avqust ayının 14-dən 15-ə keçən gecə saat 2 radələrində ön mövqedə bir avtomobil işığı müşahidə etdim. Bu haqda mərkəzə zəng edib komandirliyə məlumat verdim. Ordan göstəriş verdilər ki, əgər düşmən avtomobildirsə vura bilərsiniz. Ancaq, qaranlıqda mən bunu dəqiqləşdirə bilmədiyimə görə atəş əmri vermədim. Ancaq ermənilər həmin maşını vurdular. Sonradan məlum oldu ki, bu maşın bizimkilərə məxsus imiş.

Ümumiyyətlə, müşahidələrimiz nəticəsində şübhələnirdik ki, həmin gün ermənilər qarşıdan hücum edə bilərlər. Ancaq, hər şey gözlədiyimizin əksinə oldu. Ermənilərin arxadan bizə hücum etməsi hamımızı çaşdırdı.

Gecə saat 5 radələrində mən kazarmada posta gedəcək növbəti keşikçiləri təyin edirdim. Qəfildən kimsə qapının çöl tərəfindən “ermənilər gəldi” - deyə qışqırdı. Elə həmin anda qapı qarşısına mərmə düşdü. Sonra güclü döyüş başladı. Qapıdan çölə çıxmaq mümkün deyildi. Ermənilər odsaçan güllələrlə bizi güclü atəş altında saxlayırdılar.

Qapıdan çıxanı vurub yerə sərirdilər. Ancaq, mən bir anlığa imkan tapıb qapıdan çölə atıla bildim. Gördüm ki, bayırda hər iki postda əlbəyaxa döyüş gedir. Uşaqlar şir kimi vuruşurdular. Mən birtəhər onların sıralarına

qoşulmağa çalışdım. Bir saat yarımından çox döyüşdük. Ancaq, qüvvələr nisbəti qeyri-bərabər idi. Düşmənlər bizdən qat-qat çox idilər. Onlar əvvəlcə “Qəbiristanlıq” postunu, sonra isə “Armudluq” postunu ələ keçirdilər. Bu postlarda keşik çəkənlərin hamısı - Müslüm, Cəbrayıl, Arif, Fərhad, Rövşən, Ramiz və s. şəhid oldular.

Ona görə də sağ qalanlara postu tərk etməyi əmr etdim. Elə bu vaxt sağ döş qəfəsimdən güllə dəydi. Bir anlığa özümü itirsəm də, birtəhər toparlana bildim. Kazarmanın ətrafındakı otluğa girib ətrafı müşahidə etdim. Gördüm ki, vəhşi ermənilər bizim həlak olan əsgərlərimizin başlarını bağırda-bağırda kəsirlər. Yaralı olduğuma görə sağ əlim işləmirdi. Ona görə də sol əlimlə silahı özümə tərəf çəkdim. Ancaq, nə qədər etdiməsə atəş açə bilmədim. Yoxlayıb gördüm ki, avtomatın darağı zədələndiyindən lüləyə güllə qalxmır. Ona görə də otluğun içərisi ilə geriye - Daşbaşı kəndinə doğru sürünməyə başladım. Kəndin aşağı tərəfindəki təpəni aşan kimi qarşıma bir atlı qadın çıxdı. Onu görəndə huşumu itirdim.

Sonradan bildim ki, o məni xəlvəti yollarla sürüyə-sürüyə Tatar kəndinə gətirib. Ordan məni əvvəl Cəbrayıl rayon Mərkəzi xəstəxanasına, sonra isə B. Mərcanlı kənd xəstəxanasına apardılar.

Sonralar öyrəndim ki, o müdhiş 15 avqust gecəsində döyüşdən yalnız Şükran, Əfqan, Elşən, Elsevər və Müzəffər salamat çıxa biliblər.

Mən özüm isə sağalandan sonra yenidən Azərbaycan ordusuna qayıtdım və 1996-cı ilədək hərbi qulluq etdim. Ancaq, ermənilərin Daşbaşı mövqeyinin arxasına necə və haradan keçmələri mənə rahatlıq vermirdi. Uzun araşdırmalardan sonra mənə məlum

oldu ki, Hərəkül istiqamətində döyüşən bir sayılı taborun (komandiri Nağı idi) postu ilə Daşbaşı mövqeyinin arasında yerləşən təqribən 1 km-lik nəzarətsiz zonanın heç kim tərəfindən qorunmadığını gören düşmənlər 15 avqust 1993-cü ildə saat 4-5 radələrində elə həmin nəzarətsiz və heç kimin ağına gəlməyən zonadan bizim arxamıza keçərək, Cəbrayıl alayının uzaqvuran əli olan Daşbaşı mövqeyini işğal etdilər.

Bir sözlə Daşbaşı səhlənkarlığın qurbanı oldu.

Ara yerdə nə kimisi igidlərimiz şəhid oldular. Heyif o uşaqlardan...

Allah onlara qəni-qəni rəhmət eləsin!

***Elşən Mustafayev,
Daşbaşıda yerləşən “Qəbiristanlıq” postunun
keşikçi dəstəsinin sabiq komandiri.
“Şəhidlər” qəzeti,
01 avqust 2008-ci il***

Tanrı bizimlə ermənilərin arasında sanki gözəgörünməz bir sədd yaratdı

Mənim işim dənizlə bağlı olduğundan Qarabağ hadisələri barədə ancaq mətbuat, radio və televiziya xəbər tuturdu. Mətbuatı oxuduqca ermənilərin törətdikləri vəhşiliklərə dözə bilmirdim. Özümü sanki günahkar hiss edirdim.

Ermənilərin öz torpağımızda ata-analarımıza, qardaş-bacılarımıza, körpə uşaqlara divan tutmalarını eşitdikcə öz-özümə deyirdim: “Mən burada nə edirəm, mən niyə onlara kömək etməyə getmirəm?”

1992-ci ilin fevral ayının 25-dən 26-na keçən gecə ermənilərin xocaların başlarına gətirdikləri o müsibəti mən İtaliyada olarkən “Azadlıq” radiosundan eşitdim.

Radioya qulaq asdıqca ermənilərin indiyə qədər çörəyimizi yeyərək bizə qənim kəsilmələrinə, yerə-göyə sığmayan vəhşiliklərinə, Xocalı camaatına verdikləri amansız işgəncələrə dözməyib, gəmi sahilə çıxan kimi mən də vətən uğrunda həmvətənlərimin qisasını almaq üçün döyüşə gedəcəyimi qərara aldım.

Mən 22 mart 1993-cü ildə Ukraynanın Odessa şəhərində gəmidən sahilə çıxdım. Oradan isə təyyarə ilə Bakıya uçdum. Sonra öz rayonumuza gedib Cəbrayıl rayonunun Hərbi Komissarlığına könüllü ərizə ilə müraciət etdim və 5 aprel 1993-cü ildə döyüşə yollandım.

Məni Sarıcallı kəndində yerləşən topçular briqadasına göndərdilər. Mənə orda aşbaz işləməyi təklif etdilər, mən isə onlarla razılaşmayıb, “mən bura aşbaz işləməyə yox, silah götürüb vətəni qorumağa

gəlmişəm!” – dedim. Sonra məni hərbi geyim və silahla təmin etdilər.

Mənim birinci postum “Qazanzəmi” postu oldu. Postumuz kəndin yuxarısında yerləşirdi. Bizim qrupumuz topçulardan ibarət olduğundan erməni postundan demək olar ki, çox aralıda görünməz bir yerdə yerləşirdi. Bizdən qabaqda ermənilərlə üzbəüz başqa əsgərlər dayanırdı. Mən bir çox postlarda – Quşçular, Zamzur, Banazur, Hərəkül və Daşbaşıda olmuşam.

Biz “Qazanzəmi” postunda olanda “Quşçular” postuna hücum olmuşdu. İyun ayının 2-də bizim əsgərlər erməniləri geri oturtmuşdular, ancaq itkimiz də olmuşdu. Demək olar ki, həmin gündən etibarən daha biz kazarmaya getməyib postlarda bir-birimizi dəyişirdik.

“Quşçular” postu ermənilərə lap yaxın idi. Gecələr sayıq olmaq lazım idi, çünki snayperlə vura bilərdilər. Bir müddət orda qalandan sonra bizi “Daşbaşı” postuna göndərdilər. Bu post ermənilərin insana xas olmayan vəhşiliklərini və yırtıcı heyvan kimi əsgərlərimizə etdikləri zülmü ömrüm boyu yaddaşıma həkk etdi.

Avqust ayının 14-ü günəşli yay günlərindən biri idi. Günorta yeməyini təzəcə yemişdik ki, UAZ maşını qapıda dayandı. Bizə aylıq maaşımızı gətirmişdilər. Pulları payladılar. Hətta xırda pul olmadığından bir neçə nəfərin pulunu bir adama verdilər ki, sonra bölərsiniz.

O vaxlar bizim postun komandiri Vaqif Mehdiyev idi. Daşbaşı postu dağın hündürlüyündə olduğundan iki yandan post qurulmuşdu. Biz onların birinə “Armudluq” postu, o birinə isə “Qəbiristanlıq” postu deyirdik. İki postun arxa tərəfində - təqribən 100 metr aşağıda yemək və istirahət yerimiz yerləşirdi. Zirzəmişi olan bu iki otaqlı bina Daşbaşı kəndi ermənilərdən azad edildikdən sonra salamat qalan yeganə ev idi. Qalan

evlər dağıdılmışdı.

Biz topçular “Armudluq” postunda, zenitçilər isə “Qəbiristanlıq” postunda dayanırdılar. Pullar paylanıb qurtardıqdan sonra UAZ-da gələn komandirə (adı yadımda deyil) Vaqif dedi ki, bəs bir il qabaq - 15 avqust 1992-ci ildə Şişqaya döyüşündə şəhid olan qardaşı oğlunun il dönümünə getməlidir. Komandir ona icazə verdi. Ancaq öz yerinə kimisə təyin etməyi tapşırırdı. Vaqif Mehdiyev isə yerinə Sevdimaliyev Cəbrayılı təyin etdi.

Cəbrayılın xətrini hamımız çox istəyirdik. O hamıyla dil tapa bilirdi. Böyüklə böyük kimi, kiçiklə kiçik kimi davranırdı. Bizim xasiyyətimiz tutduğundan Cəbrayıl, Fərhad, Müslüm, Arif və bir də Xələflidən Yusiflə bir oturub-durardıq.

Mənim saçlarım bir az ağardığından mənə hərdən ağsaqqal deyə müraciət edirdilər. Mən gəmidə işləyəndə Türkiyədən bir qol saati almışdım. Cəbrayıl mənə dedi ki, bəs mən uşaqları posta göndərmək üçün oyadanda saat lazım olur, ver mənə qoluma bağlayım. Mən də saati ona verdim.

Biz tez-tez oturub söhbət edərdik. Bir dəfə söhbət zamanı öyrəndim ki, Fərhadla Müslümün istəkliləri var. Hətta Fərhad dedi ki, anam təkid edir ki, evlənim. Mən isə dedim ki, bəs niyə ailə həyatı qurmursunuz? Elə bil bu hadisə ürəyinə dammışdı. Dedi: – “Mən nə bilim bu gün, sabah nə olacaq. Əgər öz torpaqlarımızı azad edib sağ-salamat evə qayıdırsaq, onda evlənərik”. Müslüm də onun bu fikrinə şərik çıxdı.

Mən posta çıxmaq istədim. Ancaq uşaqlar icazə vermədilər. Dedilər ki, sən yemək bişirəndə bizim qarnımız doyur. Tərslikdən bişirməyə elə yaxşı bir şey yox idi. Mən axşama düyü qaynadıb, bir də kartof qızartmışdım. Yeyib axşamı yola verdik.

Mən çox eşitmişdim ki, “qismətdən artıq yemək olmaz”, “alın yazına nə yazılıbsa onu da görəcəksən”. Mən həqiqətən həmin dəhşətli gecənin şahidi oldum. Etibar, Murad, Zahid, Fərhad və Yusif icazə alıb evə getmişdilər. Elə bil həmin axşam sanki əcəl onları posta gətirdi. Muradla Zahid axşam saat 18-19 radələrində gəldilər. Həmişə saqqal saxlayırdılar. Bu dəfə sanki toya hazırlanmış kimi idilər. Üz-başlarını tərtəmiz qırxmışdılar. Mən dedim ki, qalib sabah gələrdiniz. Dedilər ki, bəs Vaqifə söz vermişdik ki, gələcəyik. Mən də dedim ki, Vaqif heç özü burda yoxdur. Etibar əlində silah gəldi. O da dedi ki, evdə oturmuşdum, darıxıb gəldim ki, görün nə edirsiniz. Fərhad Yusif ilə axşam saat 10 radələrində gəlib çıxdılar. Biz oturub çox söhbət edəndən sonra Cəbrayıl ayağa qalxdı və dedi:

“Mən gedirəm postları gəzim, yoxlayım. Hər kəs öz vaxtında postlara çıxsın, ayıq-sayıq olun!”

Cəbrayıl, Müslüm, Fərhad və Arif posta qalxdılar. Mən, Yusif və Etibar otaqda qaldıq.

Hava isti olduğundan postu dəyişən uşaqlar çox vaxt elə bayırda binanın qarşısına döşək atıb üstündə yatırdılar. Sonradan eşitdim ki, guya uşaqlar yatılı tutulublar. Yəqin ki, istirahətdə olan uşaqlara görə belə şayiə uydurdular.

Mən bir neçə nəfərlə istirahət otağında idim. İndi də çox vaxt bu səs məni diksindirib yuxudan oyadır. İçəri girən bir əsgər qışqıraraq “Qalxın, ermənilər hücumə keçib!” – dedi və dərhal bayıra atıldı. Tez silahlarımızı götürüb onun arxasınca bayıra atıldım. Bayırda gördüyümüz dəhşətli mənzərəni sözlə ifadə etmək mümkün deyildi.

15 avqust hava hələ işıqlanmamışdı. Sanki, göydən od yağırdı. Ermənilər bizi mühasirəyə almışdılar. Hansı

tərəfə baxırdıqsa oradan atəş açılırdı. “Armudluq” postundan səslər eşidilirdi. Köməyə çağırırdılar. Mən Yusiflə güllə qutusunu götürüb onlara aparmaq istədik. Posta getmək üçün dağı çıxıb aşmaq lazım idi. Ermənilər bizə dağa çıxmağa imkan vermədilər və Yusifi vurdular. Özümüzü saxlaya bilməyib aşağıya yenməyə məcbur olduq. Yusifi qolundan vurmuşdular, ancaq güllə qolundan keçib bədəninə də dəymişdi. Onu sarıyıb otağa qoyduq. Yusifi qan götürüb gedirdi.

Postlarda atışma azalırdı. Vahiməli səslər eşidilirdi. Bizə elə gəlirdi ki, onların güllələri qurtarıb. Biz posta yaxınlaşa bilmirdik. Ona görə də döyüşə-döyüşə mühasirəni yarıb çıxmaq istəyirdik. Ancaq ermənilər imkan vermirdilər. Hər tərəfdən gülləni yağış kimi yağdırırdılar. Axırncı mühasirədən çıxan zenitçilərdən Elşən adında oğlan oldu. O qaçanda onu da vurdular. O büdrədi, amma yıxılmadı...Sonra mən onu B. Mərcanlıda xəstəxanada gördüm. Yaralanmışdı, güllə sağ cinahdan dəyib arxa kürəyindən çıxmışdı.

Artıq hava tam işıqlandığından mühasirədən çıxmaq mümkün olmadı. Erməniləri tam aydın görmək olurdu.

Ermənilər artıq “Armudluq” və “Qəbiristanlıq” postunun biz tərəf hissəsində görünürdülər. Başa düşdük ki, artıq postlar alınıbdır. Ona görə də qərara aldığımız ki, son patronumuza qədər vuruşub, əsir düşməmək üçün axırncı gülləni özümüzə vuracağıq. Biz həmişə döyüşdən əvvəl iki güllə ayıraraq cibimizdə saxlayardıq ki, gülləmiz qurtarsa axırncını özümüzə vurarıq.

Ermənilər get-gedə daha da yaxınlaşırdılar. Onları tam aydın görür və eşidirdik. Onlar ancaq rusca danışdırlar. Bizim çıxış yolumuz yox idi. Nə edəcəyimizi bilmirdik. Gülləmiz də az qalmışdı. Bizdə ehtiyat güllələr,

patronlar zirzəmiyə yığılmışdı. Zirzəmiyə yaxınlaşmağa isə imkan vermirdilər. Biz artıq üç nəfər qalmışdıq.

Birdən zirzəmidən Cəbrayılın səsini eşitdim. "Əzim, gəl qaçaq!" – dedi. Mən isə onlara "qaçmayın!" dedim. Onsuz da çıxan kimi erməni vuracaq.

Daha bir səs eşitdim: – "Nə durmusan, gəl gedək!" Mən o səsi Mətləbin səsinə oxşatdım. Onlar zirzəmidən çıxıb aşağı qaçanda heç 15-20 metr getməmişdilər ki, onları vurdular. Artıq, başı yuxarı qaldırmaq mümkün deyildi.

Ermənilərin telefonla danışqlarını eşitdim. Onlar kiməsə "paru turki ostalos, zakañçevaem!" – dedilər. Biz artıq özümüzü öldürməyi qərara aldığımız.

Mənimlə olan uşaqların adları yadımda qalmayıb. Ancaq biri zenitçi idi, biri də təzə posta gəlmişdi. Biz özümüzü vurmaq istəsək də bacara bilmədik. Elə bil bir az ara sakitləşdi. Biz necə olursa-olsun zirzəmiyə girməyə çalışmalı idik.

Birdən ermənilər biz uzandığımız yerə əl qumbarası atdılar. Qumbara mənim sağ ayağımın yanına düşdü. Mən qumbaranı geri – ermənilərə atmaq istədim, ancaq birdən əlimdə partlayacağını fikirləşdim. Üzü aşağı yerə uzandım. Elə bu anda əl qumbarası partladı. Mən arxaya dönüb baxanda dəhşətə gəldim. Batinka ayağımda para-para olmuşdu. Ayağımı qan götürüb gedirdi. Tez cuna çıxardıb dizimin bir az aşağısından sıxdım. Ermənilər ikinci qumbaranı atdılar. O, bir az aralı düşdü. Elə bil Allah-Taala bizi özü qorudu. Tanrı bizimlə ermənilər arasında sanki gözə görünməz bir sədd yaratdı. "Tez zirzəmiyə qaçın!" – dedim. Ani bir vaxtda sürünə-sürünə zirzəmiyə girdik.

Zirzəmi iki hissədən ibarət idi. Birinci girişdə iki qapı, ikinci girişdə bir qapı var idi. Biz ikinci hissədə qapının

ağzında dayanıb içəri girəni görmək üçün mövqə seçdik. Ermənilər ara vermədən ata-ata ikinci mərtəbəyə daxil oldular. Yusif yaralı olsa da ermənilərə müqavimət göstərdi. Birdən bərk qışqırıq səsi gəldi. Yusif şəhid oldu.

Biz zirzəmidə sakitcə dayanıb ermənilərin görünməyini gözləyirdik. Birdən ermənilərin yavaş-yavaş gəldiklərini gördüm. O da mənə görə kimi qışqırdı: – “Turki...” Mən tez atəş açdım. O bağıraraq qapıdan arxası üstə yerə sərilədi. Ermənilərin bayırda qışqırıqları eşidilirdi. Onlar daha zirzəmiyə girməyə cürət etmədilər. Bayırdan əl qumbarası atır, qrantamyotla vurub zirzəmini partlatmaq istəyirdilər. Zirzəmi iki hissədən ibarət olduğuna görə onların atəşləri bizə çatmırdı.

Sonradan onlar bizə rusca müraciətlər etdilər:

– “Çıxın, sizə heç nə etməyəcəyik, sizi buraxacağıq”.

Biz yerimizi bildirməmək üçün onlara cavab vermirdik. Zirzəminin birinci hissəsində topun, zeponun mərmiləri yığılmışdı. Bayırdan biz olan evi elə atəşə tutmuşdular ki, mərmilər biz olan zirzəminin lap qarşısında partlayırdı. Az keçmədi ki, zirzəmidə olan mərmilər də partlamağa başladı. Biz daha da içəri-ermənilər keçmişdə çaxır saxladıkları zirzəmiyə (onlar onu torpağın içində qazmışdılar) sığındıq. Sonradan bildik ki, heç demə Qubadlıdan gələn tank mərmisi atırmış və həmin gün Daşbaşı postu ermənilərdən azad edildi.

Zirzəmidə çox qan itirdiyimə görə huşumu itirirdim. Bizi zirzəmidən çıxarıb Zil maşını ilə əvvəl Cəbrayıl xəstəxanasına gətirdilər. Xəstəxananın qarşısı camaatla dolu idi.

Bütün Cəbrayıl xalqı yas içində idi. Ermənilərin etdikləri vəhşiliklərə lənət oxuyurdular. Mənim

vəziyyətim ağır olduğundan məni B. Mərcanlı xəstəxanasına, bir az qaldıqdan sonra isə vertalyotla Bakıya gətirdilər. Hərbi qospitalda yer olmadığından məni “Semaşko” xəstəxanasına yerləşdirdilər.

Sonralar bu hadisəni gözümün önünə gətirdikcə və hadisələri təhlil etdikcə başa düşdüm ki, ermənilər bizdən qisas aldılar. Çünki, 1992-ci il avqust ayının 15-də “Şişqaya” əməliyyatında ermənilər böyük itki vermişdilər. Bir il sonra həmin tarixdə ermənilər bizdən qisas aldılar. Mənə elə gəlirdi ki, bu hadisəni qabaqcadan görmək olardı.

Mən Daşbaşı döyüşündə, həmçinin bütün Azərbaycan torpaqları uğrunda şəhid olmuş həmvətənlərimin ruhları qarşısında baş əyir, onlara Allah rəhmət eləsin deyirəm!

Qəbirləri nurla dolsun!

Əzim Hüseynov.

Daşbaşı döyüşünün iştirakçısı.

“Şəhidlər” qəzeti, 01 avqust 2008-ci il.

**DAŞBAŞI FACİƏSİ
YAZARLARIN
QƏLƏMİ İLƏ**

CƏBRAYILIN DAŞ SİPƏRİ - DAŞBAŞI

*Ürəklər ağrıyır sizi ananda,
Dərdiniz kök atıb ana canında.*

Müəllif

Bütün millətlərin müqəddəs dini kitablarında insanın insan meyidini təhqir etməsi günah sayılır. Ancaq ermənilər Allahın insan üçün buyurduğu bu müqəddəs qanunlardan kənara çıxdıqlarına görə meşə heyvanları kimi vəhşi və yırtıcı adlanmağa layiqdirlər. Doğma torpaqları işğal olunmuş azərbaycanlı adlanan hər birimiz dəfələrlə erməni vəhşiliyinin şahidi olmuşuq.

Cəbhədə qızgın döyüşlər gedirdi. Cəbrayıl bölgəsindəki bütün mövqelərdə əsgərlərimiz düşmən hücumlarına mərdliklə sinə gərirdilər. Güclü müqavimətə rast gələn ermənilər istediklərinə nail ola bilməyəndə bir neçə gün, bəzən də bir həftə fasilə verir, qüvvə toplayıb yenidən hücumu keçirdilər. Ancaq əsgərlərimiz onların bir hücumunu da cavabsız qoymurdular.

Daşbaşı döyüşünün iştirakçısı Hüseynov Əzim Həsən oğlu taleyin hökmü ilə qaranlıqda ermənilərin nəzərindən yayınaraq gizlənə bilmiş və qurtulmuşdu. Onun dediklərindən:

Cəbrayılın ən strateji əhəmiyyətli mövqelərindən biri də Daşbaşı postu idi. Bu mövqedə 28 nəfər gənc döyüşçü torpaqlarımızın keşiyində durmuşdu. Bir neçə gün idi ki, döyüş dayanmışdı. Erməni tərəfdə sakitlik idi. Bu sakitlik postun komandirini arxayın salmış və o, şəxsi işinin dalınca Cəbrayıla getmişdi. Əsgərlərimiz başsız qalmışdılar. Hardasa bundan xəbər tutan ermənilər Daşbaşı dağının sol və sağ cinahlarında qorunmayan boşluq müəyyən etmiş və həmin boşluqlardan keçərək

gecə saat 4-5 radələrində Daşbaşı mövqeyindəki əsgərlərimizi arxadan mühasirəyə almışdılar.

Bunu hamıdan tez başa düşən Sevdimaliyev Cəbrayıl Əli oğlu komandirliyi öz üzərinə götürdü. Döyüş başlandı. Əsgərlər son patronlarına qədər döyüşdülər. Sonra əlbəyaxa döyüş başlandı. Qüvvələr nisbəti qeyri-bərabər olsa da igid əsgərlərimiz səhərə qədər döyüşüb qəhrəmanlıqla həlak oldular.

Elə buradaca ermənilərin heyvani-vəhşilik xüsusiyyətləri özünü biruzə verdi. Onlar son damla qanına qədər vuruşan şəhidlərimizin cəsədlərini təhqir etməyə başladılar. Əhalini xoflandırmaq üçün əvvəlcə cəsədlərin başlarını kəsir, gözlərini çıxarır, başının dərisini soyur, qol-qıçını sındırır, kürəklərinə süngü soxur, avtomatın qundağı ilə başlarını əzir və s. . vəhşiliklər törədirdilər.

Daşbaşı döyüşündə komandirlik edən C. Sevdimaliyev dəfələrlə Cəbrayıl özünü müdafiə taboruna hərbi rabitə qurğusu ilə müraciət etmiş və təcili kömək istəmişdi. Ancaq təəssüflər olsun ki, onlara kömək gec göndərilmişdi.

Səhərisi gün Cəbrayıl və Qubadlı döyüşçüləri əks-hücuma keçib Daşbaşı postunu ermənilərdən azad etdilər və şəhidlərimizin cəsədlərini dəfn olunmaq üçün doğma kəndlərinə göndərdilər.

Daşbaşı döyüşünün səhəri Cəbrayıl rayonunun digər kəndləri kimi Böyük Mərcanlı əhalisi də bu hadisədən xəbər tutdu.

Kəndin yuxarı hissəsində böyük izdiham var idi. Hamı cəbhədən xəbər gözləyirdi. Axşam saat 17 radələrində eyni vaxtda B. Mərcanlıya maşınlarla Daşbaşıdan 5 cəsəd gətirildi. Bir azdan sonra isə cəbhənin digər mövqelərində şəhid olmuş daha üç nəfər Böyük Mərcanlı gəncinin cəsədləri də kəndə gətirildi. Maşınlardan biri kəndin aşağı hissəsinə getdi. Digəri isə Suqra ananın həyətinə döndü. İzdiham maşınların

arxasınca hərəkətə gəldi.

Qara yaylıqlı maşının qəflətən qapıda dayanması evdəkiləri vahiməyə saldı. Suqra ana işi başa düşüb saçlarını yolmağa başladı. Sürücü maşının arxa kuzasını açdı. Mən maşında üstü örtülü iki cəsəd gördüm. Hər ikisinin üstündəki örtüyü qaldırıb baxdım. Biri İmanov Müslüm Cəmil oğlunun, digəri isə Fərhadov Arif Məhəmməd oğlunun cəsədi idi.

Balalarımızı nə günə qoymuşdular, İlahi! Belə də zülm olar? Əsgərlərimizin başına gətirilən vəhşilikləri ifadə etməyə söz tapmıram. Hər ikisinin boğazını kəsmişdilər. Sifətləri yaman günə qoyulmuşdu. Hər ikisinin qollarında qanlı şırımlar, üzlərindəki yaralar əlbəyaxa döyüşün izləri idi.

Müslümün cəsədini rahatlamaq üçün öz evlərinə qoyduq. Arifin cəsədini isə son dəfə vidalaşmaq üçün ata evinə apardıq.

Bütün bu dəhşətləri görəndən sonra ermənilərə insan deməyə adamın dili gəlmir, İlahi!

15 avqust 1993-cü il baş verən Daşbaşı döyüşündə şəhid olan gənc əsgərlərimizin bəziləri nişanlı idi. Onların nişan paltarları özləri ilə kəfənə bükülüb qəbir evinə qoyuldu.

Böyük Mərcanlı kəndində böyük izdiham var idi. Böyükdən tutmuş kiçiyə kimi bütün kənd əhalisi ağlaya-ağlaya müqəddəs torpaqlarımız uğrunda şəhid olmuş 8 nəfər igid oğlunu son mənzilə yola salırdı.

Allah onlara qəni-qəni rəhmət eləsin! Qəbirləri nurla dolsun!

Cəbrayılın işğalına isə bir həftə qalırdı...

*Yaqub Məğrur,
Biləsuvar rayon İH-nin "Məhsul" qəzeti
1996-cı il.
"Təhqiqat" qəzeti,
21 avqust 2004-cü il,
Bakı şəhəri*

UNUTSAQ, UNUDULARIQ...

Səksən səkkizdən üzübəri 1993-cü il avqustun 15-nə kimi Cəbrayıl belə müsibəti, faciəni görməmişdi hələ. Düşmənin qarşısını alınmaz qala kimi saxlayan Daşbaşı postu ilk dəfə idi tapdaq altında qalırdı. O gecə tanrıdan başqa kimsə eşitmədi 18 oğulun harayını. Naxələf komandirin (beləsinə nə deyəsən başlı-başına qoyub getdiyi postda işgəncəylə qətlə yetirilən oğulların müsibəti Kərbəla müsibəti idi. 8 oğul itirdi Mərcanlı kəndi. O qiyamət günü yaxınlaşmaqda olan bir faciədən xəbər verirdi. Və bir həftə sonra Cəbrayıl təhvil verildi.

Suqra ananın dediklərindən: "Oğlum Müslüm İmanov 1969-cu il sentyabrın 25-də Cəbrayıl rayonunun Yuxarı Mərcanlı kəndində anadan olub. Çox istəyirdi ki, İncəsənət İnstitutunda təhsil alsın. Lakin müsabiqədən keçə bilmədi. 1987-89-cu illərdə Saratov şəhərinə hərbi qulluğa gedən Müslüm, sonra Ali Məktəbə qəbul olunmuşdu.

Lakin təhsilini buraxıb gəldi balam. Vallah o gecə cimir eləməmişdim, sübhə kimi. Gözlərimi yuman kimi balamın iniltisi gəlirdi qulaqlarıma. Kaş o səhər elə açılmayaydı. Müslümün qanlı cəsədini gətirən maşın həyətdə dayananda varımdan yox oldum... Al-qana boyanmış əsgər paltarını çıxaranda dəhşətdən hamı dəli olmaq dərəcəsinə idi. 24 yaşlı Müslümün güllə yerlərinin, zədələrinin sayı-hesabı bilinmirdi. Başının arxa hissəsi küt alətlə xıncım-xıncım edilmiş, boğazı boynunun ardına kimi kəsilmiş, sağ qolu sındırılmış, aşağı nahiyyələrinə ağır zərbələr endirilmişdi.

Aman, ay Allah, necə dözdün, niyə daş yağdırmadın

o gecə? Necə rəhmsiz, qaniçən düşmənin varmış Azərbaycan? Toyu tutulu qalan Müslüm, məgər tək Müslümmü, yüzlərlə ana-ata, qardaş-bacı, nişanlı qız, təzə gəlin yurdu dağıldı, sinələrinə dağlar çəkildi. Fələk çox evin işığını söndürdü. Yox bu fələyin işi deyildi. Nə qədər insafsız olsaydı belə neçə Müslüm adlı balasına qıyıb əl qaldırmazdı Fələk!? Qan axıdan Fələk yox, İblis idi. Erməni İblisi.!!!

“Tək diləyim onların yada düşmələridir” deyən Suqra ana heç olmazsa televiziya ekranlarında “hərbi vətənpərvərlik” proqramında onların yada salınmalarını istəyir. Heç olmazsa bir küçəyə, bir məktəbə adları verilsin, heç olmazsa layiq olduqları adlarla təltif olunsunlar. Təsəllim olar tək mənim yox, beli bükülmüş bütün ata-anaların.

Suqra ana yaddaşında qalan bir neçə şəhidin də adını dedi. Arif, Fərhad, Cəbrayılın da şəkillərini verdi Suqra ana. “Verin qəzetə heç olmazsa siz xatırlayın!” – deyə.

Biz inanırıq ki, gec-tez bütün şəhid olan oğullarımızın qisası alınacaq. Və onda bütün ər oğullarımız öz layiqli adlarını alacaqlar.

Və bəlkə də “Şəhidlik” kimi ulu bir zirvəyə qalxanın bundan böyük adı olmasa da, axı Suqra ana, Müslüm, Arif, Cəbrayıl, Fərhad və neçə-neçə oğullarımıza “Vətən oğlu” deyirlər. Məgər bu azdırmı?

Darıxma, Suqra ana, yazdıqlarım sənin dərdinin yanında çox kiçik olsa da səbrli ol, deyirəm! Müslüm unudulmayıb, Müslüm ürəklərə köçüb.!

*Almaz,
“Dövlətçilik” qəzeti.
25.07.1998-ci il*

O GÜNLƏRİ TEZ GÖRƏYDİK...

Cəbrayıl torpağı səksən səkkizdən üzü bəri 1993-cü il avqust ayının on beşi gecəsindəki qədər ağır müsibəti, faciəni görməmişdi hələ. O bürkülü yay axşamı son beş il ərzində düşmən qarşısında alınmış qala kimi dayanan Daşbaşı postu ilk dəfə idi ki, yağı tapdağı altında qalmışdı.

O gün ağır elli Böyük Mərcanlıının səkkiz igid oğlu şəhid olandan sonra, düşmənin caynağına keçmiş, vətən qeyrəti çəkən bu cavanların cəsədləri tanınmaz hala salınmışdı. Səkkiz atanın bir anın içində beli bükülmüş, oğul deyib nalə çəkən səkkiz ananın dili-ağzı qabar bağlamışdı o gün. Səkkiz evin illərdən bəri gür yanan işığını fəlek bir anda söndürmüşdü öz əli ilə. Yox, bu fələyin işi deyildi. Cəmil kişiylə, Suqra anayla fələyin nə düşmənciliyi vardı, axı. Nə qədər insafsız olsaydı belə onların Müslüm adlı balasına qıyıb əl qaldırmazdı fəlek. O gecə Daşbaşıda Müslümün və onun əsgər dostlarının - uşaqlıq yoldaşları Arifin, Fərhadın, Cəbrayılın... qanını axıdan fəlek deyildi - iblis cildinə, şümür qiyafəsinə girən erməni quldurları idi...

O gecə Suqra ana çimir eləməmişdi, gözünü yummamışdı sübhə kimi. Ürəyi dinclik tapmırdı sinəsində. Gözlərini yuman kimi Müslümün iniltisi gəlirdi qulaqlarına. Elə bil oğlunun öldürüldüyü əyan olmuşdu ona. Eyninə gələnləri açıb söyləyə bilmirdi qorxusundan kiməsə. Axşama yaxın Müslümün qanlı cəsədini gətirən maşın həyətdə dayananda varından yox oldu bu qadın...

Müslümün dayısı Yaqub Xudiyevin dediklərindən:

- O gün Müslümün qanlı cəsədi evə gətiriləndə onun

cənazəsindən yapışanlardan biri də mən idim. İçəridə Müslümün al-qana boyanmış əsgər paltarını əynindən çıxaranda dəhşətdən tüklərim biz-biz oldu. İyirmi dörd yaşlı bu cavanın bədənində güllə yerlərinin, zədələrin sayı-hesabı bilinmirdi. Hiss olunurdu ki, o yaralanıb düşmən əlinə keçəndən sonra dəhşətli bir işgəncəylə qətlə yetirilib. Başının arxa hissəsi küt bir alətlə xıncım-xıncım edilmiş, boğazı boynunun ardına kimi kəsilmiş, sağ qolu sındırılmış, aşağı nahiyyələrinə ağır zərbələr endirilmişdi. Bir vaxtlar onun saçlarını sıgallayan əllərim yaralarına toxunduqca ürəyimdən qara qanlar axırdı o gün.

Müslüm Cəmil müəllimin yeddi övladının ən istiqanlısı idi. Sözündən, söhbətindən şirinlik yağdırdı onun. Ömründə bir qarışqanı belə ayaqlamamışdı Müslüm. 1969-cu il sentyabr ayının 24-də Mərcanlı kəndində anadan olmuşdu. Ailədə qardaş-bacılarının, məktəbdə şagird yoldaşlarının, müəllimlərin sevimlisi idi. Orta məktəbdə oxuduğu illərdə dram dərnəyinin ən fəal üzvlərindən idi. Çoxlarına elə gəlirdi ki, o, qeyri-adi uşaqdı. Müxtəlif fənlərə ürəkdən bağlıdığı kimi incəsənətə də həvəsi sonsuz idi. Orta məktəbi bitirəndən sonra İncəsənət İnstitutuna qəbul olmaq arzusu ilə imtahan vermişdi. Kim bilir, o ili müsabiqədən keçsəydi, bəlkə də həyatı özgə səmtə, ayrı axara düşəcəydi...

Amma 1987-ci ildən 1989-cu ilə kimi qırmızı imperiyanın ordusu sıralarında xidmət etməli olmuş, onun əsgərlik yolu Xarkovdan başlayıb Saratovda sona çatmışdı...

Bir vaxtlar böyük arzularla, xəyallarla yaşayırdı. Ali təhsil almaq ən ülvə istəyi idi onun. Nə yaxşı ki, bu

dünyada tələbə həyatının şirinliyini də dadıb duya bilmişdi. Bakıda menecer hazırlayan məktəbin ikinci kursunda oxuyurdu o. Doğma torpaqlarımız erməni quldurlarının həmləsinə məruz qalanda daha dözmədi Müslüm. Özünün uşaqlıq dostları Ariflə, Fərhadla, Qorxmazla birlikdə gedib qoşuldular Cəbrayıldakı “N” sayılı hərbi hissənin əsgərlərinə. İgidlikdə tayı-bərabəri yox idi onun. Əsgər yoldaşları arasında mahir topçu sayılırdı. Şəhid olduğu günə kimi Cəbrayıl torpaqlarındakı Əfəndilər, Balyand, Mülkədərə, Quşçular, Sirik, Daşbaşı postlarında el-obamızı etibarla qoruyur, döyüşlərdə düşmənin başına od yağdırırdı...

Müslümün bacısı Şəfiqə müəllimə deyir ki, qardaşım çox həssas idi. Onun adı ilə öyünürdük həmişə. Məni və bacılarım Şükufəni, Səadəti, Afəti qardaşlarım Nizamidən və Niyazidən artıq istəyirdi. Qardaşımız Nizaminin fidan balası Ülvini oxşamaqdan yorulmaz, vaxtı oldu-olmadı evimizdə hər işə əl atardı...

Toyların, məclislərin yaraşığı idi Müslüm. Nurlu baxışlarından, ifadəli üz-gözlərindən təbəssüm əskik olmazdı onun. Ürəyindən ata-ana məhəbbəti, Vətən qeyrəti və bir də doğma el-obasına ülvə sevgi hissləri var idi. Çətinə düşəndə arzularına, ümidlərinə söykənirdi.

Şəhid olmazdan beş gün qabaq komandirlərindən icazə alıb evlərinə gəlmişdi. Qayıdıb gedəndə Müslüm evdəkilərə demişdi ki, dayandığımız Daşbaşı postu Cəbrayıl torpaqlarının qala qapısıdır. Biz bu qapını yağlıların üzünə möhkəm bağlaya bilsək, düşməni biz səmtə bircə addım da ata bilməz. O gün bütün varlığı ilə öz torpağına bağlı olan bu igid oğlan hardan biləydi ki, toyların, mərmilərin açma bilmədiyi qala qapılarını xəyanətin gizli əlləri düşmənin üzünə taybatay açma bilər.

Və Cəbrayıldakı Daşbaşı xəyanətindən düz bir həftə sonra düşmənlər öz niyyətinə çatdı. Altı il ərzində igidlərimizin qanı bahasına etibarla qorunan torpaqlarımız düşmənlər tapdağı altında qaldı...

Xeyli vaxtdır Suqra ananın uzalı əlləri oğlu Müslümün Mərcanlı qəbiristanındakı gor evinə çatmır. Xeyli vaxtdır torpaq nisgili, oğul dərdi göynədir bu ananı. Bu həsrət onun dodaqlarında tumurcuq-tumurcuq ağıya çevrilir elə hey:

Ay gedib batmır, Allah,
Dərdlilər yatmır, Allah,
Müslümün məzarına
Əllərim çatmır, Allah...

Ərlərimiz, ərənlərimiz, hər zülmət gecənin bir nurlu, işıqlı sabahı olur, deyiblər. Ulu Tanrının və bir də əlləri silah tutan igid oğullarımızın sayəsində inşallah torpaqlarımız tezliklə azad olacaq. Bax, onda Suqra ana da öz doğma el-obasına qayıdıb oğlu Müslümün şəhid qəbirini bağrına basıb ürəkdən deyəcək:

– Əsgər yoldaşların doğma yurd yerlərimizdən düşməni qovub sənin və şəhid dostlarının qisasını aldılar.

Təki tez görəydik o günü...

*İsmayıl İmanzadə,
Tariyel Abbaslı.
“QƏM LEYSANI (Cəbrayıl şəhidləri)” kitabı
1999-cu il*

ŞƏRƏFLİ ÖLÜM!

Torpaqlarımızın azadlığı uğrunda gedən qanlı döyüşlərdə canını qurban vermiş Müslüm Cəmil oğlu İmanov 1969-cu ildə Cəbrayıl rayonunun Böyük Mərcanlı kəndində dünyaya göz açmışdır.

Hələ kiçik yaşlarından Müslümü sevdiren, onun böyük kiçik yerini bilməsi, oxuduğu orta məktəb kollektivində isə onun dərəcə davamiyyətliliyi, ciddiliyi, qətiyyətliliyi gələcəyindən xəbər verirdi.

Hamı kimi Müslüm də uşaq dünyasını yaşamış və öz gənclik qayğını yaşayırdı.

Əgər namərd qonşularımız olmasa idi göz açıb gördüyü, sevdiyi və canından artıq istədiyi kəndinin mənfur düşmənlərin hücumuna məruz qaldığını eşitdikdə 1991-ci ilin noyabrından könüllülərdən ibarət batalyona yazılır.

Əksəriyyəti 23-28 yaşa qədər olan, cavan, çevik, mərd gənclərdən ibarət 21 gənci birləşdirən könüllülər batalyonun ən gənc döyüşçüsü 23 yaşlı Müslüm Cəmil oğlu İmanov ürəyinin odunu, yanğını, bacarığını, məğrurluğunu, dönməzliliyini döyüş taktikasına əlavə edir, olum və ya ölüm mübarizəsinə qoşularaq Cəbrayıl rayonunun Sirik, Qışlaq, Süleymanlı, Əfəndilər, Balyand postu və başqa kəndlərin müdafiəsində cəsarətlə döyüşür. Dəfələrlə ölümlə üz-üzə, göz-gözə gələrək azğın düşməne kəsərli cavablar verir. Və...1993-cü il avqustun 15-də yağı düşmən gülləsi Müslüm kimi qəhrəman oğuldan da yan keçmir. Qeyrətli Vətən oğlu öz döyüş dostları ilə birlikdə Daşbaşı postunda əbədi olaraq gözlərini yumdu.

Çoxları ölümlərini qabaqcadan hiss edir və şüurlu surətdə ölümə qənşər gedir. Ancaq Müslüm kimi qeyrətli oğullar bizim aramızda çoxdur. O, qeyrətini ölümün gözüne dik baxmaqla, şəhidlik zirvəsinə yüksəlməklə sübut etdi.

Bu da teleyin qismət payıdır. Müslümü min cür əziyyətlə böyütmüş Suqra xala ilə söhbət edirəm. Acı göz yaşları onu boğduğundan danışa bilmir. Bu vəziyyətdə güclə danışaraq deyir: Balam Müslümün üzünə doyunca baxa bilmədim.

Ancaq əlində Müslümün qırmızı rəngli bloknotunu mənə uzadır.

- Al, ay oğlum bax gör Müslüm necə qeyrətli oğul idi. Və yenidən danışa bilmir. Yalnız özünü cəmləyib mənə bu sözləri deyir: Oğlum, yaşadığımız küçə təki Müslümün adını daşıya idi. Onda heç olmasa bir az təsəlli tapardım.

Mən isə. Mən isə Müslümün bloknotunu açıram. Və oradaca ilk şeiri gözümə sataşır:

Bu gündə oğlunu salmısan yola,
O qara gözlərə yaş dola-dola,
Deyirsən hər şeydən əzizdir bala,
Ağlayıb qəlbini incitmə, ana.

Elə bu şeirdən sonra Müslüm bir daha təsdiq edir ki, Ana, Vətən olan yerdə şəhid də var. Suqra xala, sən isə mərd ol, sənin axırını və yeganə arzun inşallah həyata keçər və vaxt gələr sizin küçə Müslümün adını daşıyar.

Əli Bədəlov

RUHUN GƏZİR QARABAĞDA

Ömür yolu adlandırdığımız bu həyatın çox mürekkəb, keşməkeşli, min çalarlı yolları vardır. Hərənin bir alın yazısı var. Bu dünya bir pəncərədir, hər gələn baxar, gedər. Lakin vətən yolunda canlarını fəda edənlər - şəhidlər ulu Tanrının ən sevimli bəndələridir. Şəhidlik əlçatmaz bir zirvədir. Hər kəs o zirvəyə çata bilməz. Onların ömür yolları sanki eyni bir nöqtədə düynülənib Tanrının qapısına tərəf uzanır.

Bəlkə də elə bu səbəbdən şəhidlərimizdən bəhs edən yazılarımızda üst-üstə düşən məqamlar açıq-aydın hiss olunur. Bəzən alın yazısı Günəşin zərrəsi kimi oxşar olan mərd oğullarımızın döyüş yolları da paralel yollara bənzəyir. Şəhidlik adlanan müqəddəs yolun yolçularından biri də Müslüm Cəmil oğlu İmanovdur.

Müslüm İmanov 24 sentyabr 1969-cu il tarixdə Cəbrayıl rayonunun Böyük Mərcanlı kəndində dünyaya gəlmişdir.

Orta məktəb illərində müəllimlərin sevimlisi olmuşdur. Yaxşı şeirlər söyləyərdi. Səsində qeyri-adi mələhət, həzinlik vardı. İncəsənəti çox sevirdi. Arzusu İncəsənət İnstitutunda oxumaq idi. Bu məqsədlə 1987-ci ildə İncəsənət İnstitutuna imtahan versə də, müsabiqədən keçə bilməmişdi. 1987-1989-cu illərdə Müslüm İmanov Xarkov və Saratovda hərbi əsgərlik xidməti keçmişdir. Hərbi xidmətini başa vurub Bakıda Kooperasiya İnstitutunun Menecerlik fakültəsinə qəbul olunmuşdu.

Amma bu məktəbi məzun olaraq bitirmək ona qismət olmadı. İkinci kursda oxuyarkən doğma

torpaqlarımız ermənilərin hücumlarına məruz qalanda artıq dözə bilməyən Müslüm özü kimi qeyrətli uşaqlıq dostları Arif, Cəbrayıl və Fərhadla birlikdə Cəbrayılда yeni yaranan hərbi hissəyə daxil oldular. Bir sıra döyüş əməliyyatlarında fərqlənən Müslüm çox keçmədi ki, mahir topçu kimi bütün Cəbrayıl bölgəsində ad qazandı. Cəbrayılın Xocavənd (Hadrut) rayonu ilə həmsərhəd ərazilərində ermənilərlə baş verən döyüşlərdə böyük şücaət göstərərək əsgər həmkarlarına nümunə oldu. Qulluq etdiyi hərbi hissədə cəsur əsgər kimi ad çıxarmışdı. Əfəndilər, Mülkədərə, Balyand, Quşçular, Sirik, Daşbaşı döyüşlərində düzgün mövqe seçən M. İmanov düşmənin üzərinə od-alov yağdırır, onların nizami hissələrini pərən-pərən salırdı.

15 avqust 1993-cü il tarixdə Müslüm İmanov Xocavənd rayonunun Daşbaşı kəndi ərazisində gecə baş verən ağır, qanlı döyüşdə 17 nəfər döyüşçü yoldaşı ilə birlikdə qəhrəmancasına şəhid oldu.

Böyük Mərcanlı kəndi Daşbaşı mövqeyində o gecə şəhid olmuş 8 igid oğlunun cəsədini qəbul etdi. Bürkülü 15 avqust gecəsi 5 il düşmən üçün alınmaz qala sayılan Daşbaşı mövqeyi yağı düşmən tərəfindən zəbt olundu. Döyüşlərdə düşmənin əlinə keçmiş cəsədlər təhqir edilərək tanınmaz hala salınmışdı. 24 yaşlı Müslümün bədənində güllə yerlərinin, zədələrin sayı-hesabı yox idi. Çox güman ki, yaralı halda düşmənin əlinə keçən bu gənc dəhşətli işgəncə ilə qətlə yetirilmişdi. Onun başının arxa hissəsi küt alətlə parçalanmış, boğazı kəsilmiş, sağ qolu sındırılmış, kürək nahiyyəsində süngü ilə oyuq açılmış, aşağı ətrafı ağır zərbələrə məruz qalmışdı...

Üz-gözündən heç vaxt təbəssüm əskik olmayan Vətən qeyrətli bu gənc toy məclislərinin yaraşığı idi.

Ürəyində Vətən, ata-ana məhəbbəti ilə yanaşı, sevib-sevildiyi qıza sevgisinə də yer ayırmışdı. Amma neyləyəsən ki, həyatın amansız qanunları da var. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, həyatın keşməkeşli yolları var.

Ana vətənini, doğma yurdunu göz bəbəyi kimi sevən, onu qoruyan Müslüm həyatın bu çətin yollarında bədrəmədən öz daxili vicdanının harayı ilə şəhidlik zirvəsinə ucaldı.

İndi onun ruhu bütün Qarabağı dolaşmaqdadır. Bu gün Müslümün bacıları – Şəfiqə, Şüküfə, Səadət, Afət, qardaşları – Nizami, Niyazi onun adı ilə fəxr edirlər.

Əslində, gözlərindən həyat eşqi, dodağından gülüş heç vaxt əskik olmayan bu qardaşımız cismən aramızda deyil, mənən isə o, həmişə bizimlədir və bizimlə olaraq qalacaqdır.

Ən dəhşətli odur ki, düşmənin uğurlu Daşbaşı əməliyyatından 7 gün sonra Müslümün və onun şəhid olmuş qeyrətli döyüş dostlarının canları qədər sevdikləri Cəbrayıl rayonu da bədxah qonşularımızın girovuna çevrildi.

Kaş Ulu Tanrı Qarabağ müharibəsində həlak olmuş bütün şəhidlərimizin qisasını almağa bizə təpər versin!

Nazim Tapdıqoğlu.

Tədqiqatçı alim,

“Şəhidlik zirvəsi” qəzeti, 23 avqust 2007-ci il

ÖLSƏM, BU SOLMAZ ÇİÇƏYİ QƏBRİMİN ÜSTÜNƏ QOYARSA

Qarabağın üstünü alan qara buludlar axır ki, Cəbrayıl elini də bürüdü. Beş il torpaqlarımızda müharibə getməsinə baxmayaraq, döyüslərdə qala kimi dayanan “Daşbaşı” postu axır ki, düşmənlərin əlinə keçdi.

1993-cü il 15 avqust gecəsi... Necə də dəhşətli idi bu gecə. Qaranlıqda insan ovuna çıxmış erməni vəhşiləri 18 nəfər cəngavər, cavan əsgərlərimizi xüsusi amansızlıqla qətlə yetirdikdən sonra onların cəsədlərini tanınmaz hala saldılar.

Bunların arasında ağır Mərcanlı elinin 5 igid əsgəri də qanına qəltan edildi o gecə. Heç kim harayına çata bilmədi bu igidlərin. Onların iniltilərinin, haraylarının şahidi təkcə “Zuyarat” dağının qayalıqları oldu. Şəhidlərin qanı ilə suvarıldı dağlar o gecə.

15 avqust Mərcanlı elinin ən ağır günü idi. Çünki bu kəndin 5 cəsur Daşbaşı şəhidləri ilə bərabər, cəbhənin digər mövqelərində şəhid olmuş daha 3 igid övladı da torpağa tapşırıldı həmin gün. Bu səhnə əsil Kərbəla müsibətinə bənzəyirdi. 8 ata-ananın beli бүkүldү. 8 nişanlı qızın ümidi qırıldı o gün. Toy etmək istəyi ilə yaşayan 8 gənc əbədiyyətə qovuşdu. Sevgililəri isə sazağa düşmüş bənövşə kimi saralıb soldular.

Gözlərinə inana bilməyən mərcanlılar mat qalmışdılar ki, bir zamanlar babalarımızın çomağından qorxuya düşüb dovşan kimi qaçan, süfrəmizin qır-qırıntısıyla qidalanan bu zatiqırıqlar nə yaman qoçaqlaşiblar? Demək burada gizli bir sirr var. Bu sirrin

arxasında isə xəyanətkar əllər dayanırdı. Ona görə də Cəbrayıl adlı bir rayonu itirdik...

...Cəbrayılın işğalının 15 illiyi ilə bağlı xüsusi buraxılış hazırlayırdıq. Döyüslərdə iştirak edən komandirlərlə və şəhid ailələri ilə görüşüb material toplamaq lazım idi. Bu niyyətlə soraqlaş-soraqlaş Şəhid Müslüm İmanovun valideynlərini axtarıb Badamdar qəsəbəsindeki evlərində tapdım. Mənim nə üçün gəldiyimi biləndə Suqra xanım özünü ələ ala bilmədi.

Mən Suqra bacının həyəcanlandığını görəndə söhbəti başqa səmtə yönəltməyə çalışdım. O, mənim gelişimdən həm sevinir, həm də kədərlənirdi. Sevinirdi ona görə ki, nəhayət Müslümü yada salıb onun valideynlərini də itirib-axtaran tapıldı. Kədərlənirdi ona görə ki, indicə Müslüm haqqında söhbət açılacaq, yarasının qaysağı qopacaqdı.

Suqra bacı Müslüm haqqında danışmaq istərkən bir neçə sakitləşdirici dərman qəbul etsə də, danışdıqca boğazı quruyur, dil-dodağı alışıb yanır, gözlərindən axan qanlı yaş sifətini qarşıyırdı. Tez-tez su içirdi. Axı, onun cəngavər oğlunu ermənilər vəhşicəsinə qətlə yetirmişdilər. Mən ona təskinlik vermək üçün dedim:

– Müslüm tək sizin oğlunuz deyildi, o, bütün elin oğlu idi. Sənin dərdin hamının dəridir. Şəhid anası ağlamaz!

Mənim bu sözlərimdən sonra bir az sakitləşən Suqra bacı Müslüm haqqında xatirələri çözləməyə başladı:

– Müslüm 1969-cu il sentiyabrın 24-də Böyük Mərcanlı kəndində anadan olub. Uşaqlıqdan ana-bacı, el-oba qeyrəti çəkən, ürəyi torpaq eşqilə döyünən Müslüm “Çoban bulağı”nın sərin suyundan içə-içə, yuyuna-yuyuna, dərdsiz-qəmsiz böyüyürdü. Arzuları

tükənmez idi. Evdə valideynlərinin, məktəbdə müəllim və şagirdlərin sevimlisi idi. Orta məktəbdə oxuyarkən dram dərnəyinin ən fəal üzvü idi. Gözəl şeirlər yazırdı. İncəsənətə olan həvəsi sonsuz idi.

Orta məktəbi qurtardıqdan sonra sənədlərini İncəsənət İnstitutuna verdi. Amma müsabiqədən keçə bilmədi.

Hərbi xidmətini əvvəlcə Xarkovda, sonra isə Saratovda yerinə yetirdi. Amma vətəninə gedən şiddətli müharibə onu rahat buraxmadı. Hərbi xidmətini başa vurub vətənə qayıtdı. Sonra bizim təkidimizlə Bakıda Kooperasiya İnstitutuna daxil oldu. Ancaq məktəbi yarımçıq qoyub döyüşə getdi.

Ürəyi vətən əşqi ilə çırpınan, qeyrətinə güvənən oğul idi. O, torpaq itkisinə, vətən ağrısına dözə bilmirdi. “Oğul vətən üçündür! Gözü yaşlı anaların qisasını mütləq almalıyam” – deyirdi. Bir neçə dəfə ticarət üçün İrana gedib, əldə etdiyi gəlirdən cəbhəyə köməklik də etmişdi.

Mən onu bir gün kənara çəkib dedim ki, oğlum, artıq xidməti borcunu vermişən. Gəlsənə səni evləndirək. O, bir qədər fikrə gedib dedi: – “Anacan, vətən dardadır. O, bizim kimi övladları köməyə çağırır. Qardaşlarım institutda oxuyurlar. Qoy onlar oxuyub qurtarsınlar. Mən döyüşə gedim. Allah qoysa müharibə qurtarsın, sonra sənin arzunu yerinə yetirərəm”.

“N” sayılı hərbi hissəyə yazıldı. Doğma rayonumuzun müdafiəsində fəal iştirak edirdi. Mahir topçu idi. Əfəndilər, Balyand, Quşçular, Sirik, Daşbaşı postlarında el-obamızı qoruyurdu. “Ölsəm torpağın qoynunda öləcəm, amma yurdumun bir qarışını da yağıya verməyəcəm!” – deyirdi. Onu cəbhəyə aparan vicdanı, qəlbinin səsi idi. Vətən uğrunda ölməyi hər şeydən

üstün tutardı.

Müslüm döyüşə gedəndə sanki mən də onunla bərabər əsgərlik edirdim. Bir neçə dəfə cürbəcür yeməklər hazırlayıb, atası ilə onun yanına gedərdik. Bizim gələşimizi bilib yoldaşları ilə postdan yenib görüşümüə gələrdilər. Hər ayda bir dəfə 60 ədəd yun corab və 60 ədəd əlcək toxuyub aparardım. Bu işdə Mərcanlıda bağça müdiri işləyən qızım Şəfiqə öz iş yoldaşları ilə mənə kömək edirdi. Mənim çox gələş-gedişimi görən komandirlər deyirdi:

– “Ay ana, bura az gəlin! Ermənilər sizi vuracaqlar”. Mənsə “cəhhənnəmə öldürsünlər, oğlum harda, mən də orda, ölsə öləcəyəm, qalsa qalacağam!” - deyirdim.

Müslüm hərdən bir komandirdən icazə alıb evə gələrdi. Yuyunub, təmizlənilib, ailəsini sakitləşdirdikdən sonra kamançasını çalib atasının, bacısının könlünü alardı. Düşmən mövqelərini necə vurub dağıtmağından fəxrlə danışardı. Səhər tezdən isə bizə ürək-dirək verib posta qayıdardı. Axırncı dəfə gedəndə yalvardım ki, bəlkə getməyəsən. Yaman atəş səsləri gəlir. Bir həftə istirahət edib sonra gedərsən. “Yox anacan, qala bilmərəm! - dedi. Ermənilər postu ələ keçirməkdən ötrü dəridən-qabıqdan çıxırlar. Əgər onlar postu ələ keçirsələr, bil ki, bütün kəndlərimiz əldən gedəcək. Cəbrayılın dar günüdür, incimə, qala bilmərəm. İnşallah, gələn dəfə sakitlik olsa, gəlib bir neçə gün qalaram. Darıxmayın, məndən nigaran qalmayın! Mən sizdən arxayın olsam, ürəklə döyüşərəm”.

Axı o hardan biləydi ki, 24 il əvvəl anadan olanda onun alnına şəhidlik yazılıb. Sonuncu dəfə görüşəndə özü ilə 3 dəstə solmaz çiçəyi gətirmişdi. Birini mənə verib dedi ki, “əgər ölsəm qəbrimin üstünə qoyarsan!

Məndən və qoruduğum dağlardan yadigardır". İkinci dəstəni Afət bacısına, digərini isə nişanlısına göndərdi. Amma gələn həftə onun özü yox tabutu gəldi.

...Həyətdə dayanan maşın Müslümün cənazəsini gətirdiyini biləndə huşumu itirmişəm. Ayılanda gördüm ki, gecənin yarısıdır. Cənazə üstü örtülü ortalıqdadır. Bütün günü ağlayıb-sıtqayan yaxınlarımız cənazənin yanında yuxuya getmişdilər. Sürünə-sürünə cənazənin yanına gəldim. Onu qucaqlayıb için-için ağı deyib ağladım. Sonra üzünü açıb yaralarından öpdüm. Onun başına ermənilər nə oyun gətirdiklərini dilimə gətirə bilmirəm. Pıçıltıyla ona deyirdim ki, "axı sən ananı çox istəyirdin. Nə üçün məni gözüyaşlı qoyub getdin? Sən həm də vətəninə, elinə, obanə çox seviridin. Görünür, vətəni anandan çox sevdin. Onun qoynunda əbədi uyudun. Sən öldün ki, vətən yaşasın". Mən bu sözləri deyərək əlimi onun sinəsinə qoymuşdum. Gördüm ki, əlimin altında sinəsi titrəyir. Düzü, əvvəlcə qorxdum. İstədim qışqırıb səs salam ki, bu ölməyib gəlin üstünü açın! Birdən xəyaldən ayıldım və başa düşdüm ki, mən onu oxşadıqca yəqin ki, onun ruhu mənə cavab vermiş. Əllərimi göyə qaldırıb Tanrıdan bir dilək dilədim: - " Nə olar Allahım, mənim də canımı al, birgə qəbirə qoyulaq:

Köynəyim buta-buta,
Kim yapışa, kim tuta.
İkimiz birgə ölək,
Bir qoyulaq tabuta.

Ay gedib batmır, Allah,
Dərdlərim bitmir, Allah,
Oğlu ölən analar
Gecələr yatmır, Allah!"

Artıq o hüznü günlərdən 15 il keçməsinə baxmayaraq, Müslümün yaxınları onu unuda bilmirlər. Müslümün hələ də gözləri yol çəkən ağbirçək anası arzulayır ki, “tezliklə torpaqlarımız düşməndən azad olsun, şəhid balamın qəbrini ziyarət edim və oradaca ölüm. Torpağım Müslümün torpağına qarışsın”.

Səbrli olun Suqra bacı! İnşallah igid oğullarımızın hünəri sayəsində tezliklə doğma yurdumuza dönüb ata-baba ocağının işığını yenidən yandıracaqsınız. Bax onda şəhidlərin ruhları şad olacaq.

Allah bütün şəhidlərimizə rəhmət eləsin!

Həqiqət Sönməz.
“Şəhidlər “ qəzeti
01 avqust 2008-ci il

9 YAŞLI BALACA MÜSLÜM QƏHRƏMAN ƏMİSİNİN LAYİQLİ DAVAMÇISI OLACAQ

Gedəcəyim evin abu-havasının ağır olacağına şübhəm yox idi. Çünki o evdə şəhid adı anmağa və onun haqqında yazı hazırlamağa gedirdim. Ana-ata baxışları altında necə duruş gətirəcəyimi və indidən onların göz yaşlarını hansı sözümle dayandıracağımı düşünürdüm. Asan deyil, qınamayın! Bu müharibənin mən də şahidiyəm axı!

Torpaqlarımızı qoruyur bizim hər igidlərimiz. Onların bu yolda Müslüm kimi işgəncəli ölümü isə dəhşətdir. Onun ürəyində çiçək açası yüz arzusu, yüz diləyi vardı. O, anası Suqra xanıma Gülşən adlı gəlin gətirəcəkdi. Ağ günə çıxacaqdı. Atası Cəmil müəllim ata kimi bu borcunu da yerinə yetirərək, rahat köçəcəkdi bu dünyadan o dünyaya. Bacıları Şükufə, Şəfiqə, Səadət, Afət, qardaşları Nizami, Niyazi Müslümün toyunda qol qaldırıb bir-birinə dolaşa-dolaşa süzəcəkdilər. Bu günün arzusunda olan Müslümün dayısı Yaqub müəllim bu toyun masabəyi olacaqdı. İndi Müslümün faciəli ölümündən sonra yana-yana, ürək ağrısı ilə danışdığı sözləri danışmayacaqdı. Müslümün fərasətindən, ağlından bacısı Suqranın ürəyinə yağ kimi süzülən kəlmələrlə söz açacaq, məclisdəkiləri şeirləri ilə feyziyab edəcəkdi. Bəlkə də Yaqub müəllim Müslümün toyuna çoxdan hazır idi. Toyda deyəcəyi sözləri çoxdan saf-çürük eləmişdi...

Lakin amansız ölüm bu arzuları ürəklərdə qoydu. Ən önəmli mövqelərdən olan Daşbaşı postunu düşmənlə keçirdi. Müslümü və onun on yeddi əsgər dostunu

amansızcasına qətlə yetirdilər. Cəbrayıl yasa batdı, düşmən əlinə keçdi. Qalan qaldı, ölən öldü, itən itdi, yurdlar talan oldu, od vurulub yandırıldı. Göylərə baş vuran alov ürekləri yandırdı, dağladı...

Mən, Suqra bacı ilə gedərkən onu ayaq üstündə gördüm. Köçkün həyatı keçirirdi. Badamdar qəsəbəsidəki həyətinə bir neçə ağac əkdirən Suqra bacı sanki Mərcanlını həyətinə köçürmək istəmişdi. Otaqlarda gül-çiçək dibçəkləri vardı. Bu, mənim fikrimi təsdiq edirdi. Divarda dini şəkillər asılmışdı. Bu, Suqra xanımın Allah adamı olduğundan xəbər verirdi.

Otağa daxil oldum. Suqra bacı sanki mənim gəlişimi gözləyirdi. Tanış adamlar kimi görüşdük. Hal-əhval tutduq bir-birimizdən. O, çox sevindi bizim gəlişimizə. Çünki məqsədimizi bilirdi Suqra xanım. Bilirdi ki, oğlu Müslüm yenə xatırlanacaq, fikirlər ağ kağıza köçürüləcək, yaddaşlara həkk olaraq yaşayacaq. Onda Suqranın da ömrü uzanacaq.

Suqranın özünə və dilinin səlisliyinə heyran qaldım. Müslümün haqqında geniş məlumat verdi, çoxlu sənədlər göstərdi Suqra bacı: – Müslüm topçu idi. Əfəndilər, Balyand, Mülkədərə, Quşçular, Sur, Daşbaşı postlarında el-obaıı mərdliklə qoruyur, düşmənin başına od ələyirdi...

1993-cü ilin 15 avqust gecəsi Daşbaşı 18 igidin qanına boyandı. Onlardan biri də Müslüm idi.

Müslüm cəmi 24 il yaşadı. Bu qısa ömürdə o, çox şey qazandı. Qazanmasaydı bütün el-oba onun barəsində yana-yana danışmaz, göz yaşını axıtmazdılar.

Müslümün atası Cəmil müəllim otağa daxil oldu. Salamlaşdıq.

Müslüm haqqında söhbət etdikcə kədərli gözlərini Suqranın gözlərinə dikmişdi. O, sanki xanımının halının

dəyişməsindən qorxurdu.

Cəmil müəllim qaçqın məktəbində dərs deyir. Şagirdlərini elə ruhda tərbiyə edir ki, torpağımızı satan, yurduмуza qənim kəsilən yaramazların buraxdığı səhvləri bu günkü gənclərimiz sabah etməsinlər. Cəmil müəllim qəlbi yaralı olduğundan, gənclərimizə alını açıq, üzü ağ yaşamağı tövsiyə edir və gələcəyin gözüne dik baxmağı öyrədir. Oğlu Müslüm kimi.

– Müslüm bir əməliyyatda düşmənin bir tankını vurmuşdu. Əgər Daşbaşı xəyanətin qurbanı olmasaydı, oğlum dostları Arıflə, Fərhadla, Cəbrayilla, bir sözlə Mərcanlının igidləri ilə birgə ermənilərin axırına çıxardı! – söylədi Suqra xanım.

O, gah oturub danışır, gah da gəzişə-gəzişə fikirlər dalbadal süzülür dodaqlarından. Özündən asılı olmayan bu hərəkətlər onu stresdən çıxarır sanki. Müslümün bacıları Suqra ananı dövrəyə almışdılar. Analarını qoruyurdular elə bil. Çox təriflədilər qardaşlarını. Ağız dolusu. Qardaşı Niyazi isə Müslümün adını vermişdi dünyaya göz açan körpəsinə. Suqra xanım söylədi ki, Müslümün ətrini balaca Müslümdən alırıq hamımız.

– “Tanrı özü qorusun balaca Müslümü! Mühəribə görməsin heç vaxt!” – dedim.

– “Amin!” – söylədi Suqra nənə. Bu gün estafet balaca Müslümün əlindədir. Vaxt gələcək ki, mühəribə qurtaracaq, əmin-amanlıq olacaq. 9 yaşlı Müslüm isə böyüyüb qəhrəman əmisinin layiqli davamçısı olmaqla qəlblərə vurulan yaralara məlhəm olacaq. Quracaq, yaradacaq və xalqına layiqli övlad olacaq. Cəsur əmisi kimi...

*Həvva Səkinə Fərzəli qızı.
“Şəhidlər” qəzeti, 01 avqust 2008-ci il*

QARDAŞ İTKİSİ AĞIR DƏRDDİR

Qardaşım haqqında danışmaq mənim üçün çətindir. Çünki, o, indi həyatda yoxdur. Bu mənim üçün çox ağır bir dərddir.

Müslümün yoxluğundan 15 il keçir. Amma elə bilirəm ki, bu hadisə dünənə olub.

Kaş ki, Müslüm yaşayardı. Onun qəlbində dünya boyda arzular vardı. Nakam getdi. Elə bil tumurcuqlu bir ağacı dibindən kəsib atdılar.

1990-cı ilin 20 Yanvar hadisələrindən sonra, Müslüm hardansa bir audio kaset almışdı. Şəhidlik haqqında idi. Haçan evə gəlirdim, görürdüm ki, o kasetə qulaq asır. Elə bil ki, ona agah olmuşdu ki, o da 3 ildən sonra şəhidlik zirvəsinə ucalacaq.

Mən fəxr edirəm ki, qardaşım vətən uğrunda, torpaq uğrunda şəhid olub.

Müslüm vətən qeyrətli bir oğul idi. Mən onu tutduğu yoldan döndərə bilmədim. Çox cəsarətli bir oğul idi. Qorxu nə olduğunu bilməzdi.

Müslüm həm də şair təbiətli oğlan idi. Çox gözəl yadımdadır. Şəhidliyindən 10 gün qabaq onun şəxsi dəftərçəsi əlimə keçdi. Orada belə bir şeir parçası vardı:

Əssə həzin-həzin qəm küləkləri,
Gəlib sizə çatsa ölüm xəbəri,
Bir gün deyərsiz ki, Müslüm də vardı,
Bu dəftərçə ondan bir yadigardır.

İnanın ki, bu parçanı oxuyandan sonra, dünya fırlandı başıma. Müslümün yoxluğu sözün həqiqi

mənasında, bizim ailənin belini əydi. Allah heç kimə qardaş dağı göstərməsin! Mən qardaşımla yuxuda tez-tez görüşürəm. Bundan çox təskinlik tapıram.

Müslümün uyuduğu torpaq indi mənfur düşmən tapdağı altındadır. O torpaqlar azad olunsa, qardaşımın qəbrini ziyarət etsəm, həyatda heç bir dərdim olmaz.

Qarabağ uğrunda şəhid olanların hamısı bizim qardaşlarımızdır.

Allah onlara rəhmət eləsin!

Nizami İmanov
“Şəhidlər” qəzeti
01 avqust 2008-ci il.

ÜZÜ CƏBRAYILA BİR ANA AĞLAR

Yaxın günlərin söhbətidi... “Təhqiqat” qəzetinin Azərnəşrdə, 9 qatda yerləşən otağına qalxıb, qapını döyüb içəri girdim... Otağın sağ divarından asılmış üstünə qırmızı lent bağlanmış bədənnüma böyük əsgər portreti məni oturmağa qoymadı. Portredən hərbi geyimdə yanakı, ciddi görkəmdə, bir az da kədərli boylanan əsgər oğlan nigaran-nigaran ona tərəf baxanları süzürdü. Elə bil bir az da narazılıq vardı duru, inadlı baxışlarında. Şəklin “ayağının altında”, böyük mizin üstündə çıxaraya bükülmüş tünd sarı “solmaz çiçəyi”, orta məktəb günlərinin əvəzsiz yadigarı kollektiv “venetka”, üstü zərif naxışlarla məxsusi səliqə ilə işlənmiş bir ədəd qalın dəftər və göy üzlü, nazik, müəllifi Sədaqət Davudqızı olan “Qəm küləkləri” kitabı qoyulmuşdu... Qeyri ixtiyari yuxarı başda əyləşmiş “Təhqiqat” qəzetinin baş redaktoru Yaqub Məğrurun üzünə baxdım. Onun qəmli gözləri məni çaşdırdı. Handan-hana üzümə baxıb, baxışlarıyla – “Otur, söhbətləşərik!” – dedi.

...Özü də bal kimi doğulubmuş bu ağü dünyaya. Doğmaları, dostları hər onu görəndə üstlərinə gün doğurmuş. Yaşadığı kənd əhlinin gözlərinin işığıymış Müslüm.

1969-cu ildə doğulduğu Cəbrayılın Böyük Mərcanlısında pərvazlandı ki, zamanı gələndə “Oğul düşmən çəpəridi” zərb məsəlini əfsanəlik tərpenməzliyindən, sükunətindən qurtarsın. Qeyrətli və təpərli bir ər kimi könül rübabını “Koroğlu” uverturası üzərində kökləsin, əlləri topa-tüfəngə yatsın... İgidlik,

ərlik, ərənlik dostlarını çox sevirmiş Müslüm Cəmil oğlu İmanov. Kənd məktəbində fəaliyyət göstərən “dram dərnə”yində fəaliyyət göstərirmiş. Gələcəkdə aktyor olacağını, tarixi-dramatik obrazlar yaradacağını arzulayırmış. Ara-sıra şeirlər yazıb, dostdan-doğmadan gizlədirmiş. Çox sonralar Qarabağın başının üstünü qara buludlar alanda Sovet imperiya rəhbərlərinin xəyanətini açıq-aydın görəndə göynəyə-göynəyə yazacaqmış:

“Deməyin dağlar da gəlibdir dilə,
Deməyin duyğusuz məzar daşığıq,
Bizim taleyimiz gətirib belə,
Ölü bir aləmin vətəndaşığıq”.

Aktyor olmaq – Cavanşirin, Babəkin, Mehdi Hüseynzadənin döyüşkən obrazlarını yaratmaq ona nəsib olmur... 1987-89-cu illərdə əvvəl Xarkovda, sonra isə Saratovda mahir topçu kimi hərbi xidmətini başa vurub doğma Cəbrayıl qayıdır. Doğma kəndini, anası qədər sevdiyi Vətənin bir parçası olan Cəbrayılı qorumaq üçün rayondakı “N” sayılı hərbi hissəyə könüllü yazılır. Mahir topçu kimi Cəbrayıl rayonunun Əfəndilər, Balyand, Mülkədərə, Quşçular, Sirik, Daşbaşı postlarında igidlik, cəsarət, ərənlik göstərir.

Hərdən, girəvə tapanda evlərinə-anasına məktublar yazırdı: “Əziz ana, oğul vətən üçündür! Bu günkü müharibədə elin-elətin, torpağın müdafiəsinə sən getmə, mən getməyim, bəs kim getsin. Darıxmayın, tezliklə torpaqlarımızı azad edib doğma kəndimizə qayıdacağıq. Ana, qurban olum, sən ağlama!..”

Məktublarını yuxusuz, yorğun-arğın, günlərlə dayandığı Cəbrayılın müxtəlif postlarından yazırdı.

Hərdən bir-iki saatlıq istirahət zamanı Mərcanlı kəndi, anası, doğmaları yuxusuna girirdi... Doğma evlərinin divarından asılıb ölüm sükutuna bələn-bələn olmuş kamanını əlinə alırdı. Gözlərini yumub bir “Qarabağ şikəstəsi”, “Sarı gəlin”, “Apardı sellər saranı” çalırdı... Bir də görürdü ki, ayağı yalın, başı açıq kənd uşaqları, kənddəki yaxın dost-tanışları onu əhatəyə alıb, alqışlayırlar... Qəfil atəş səsinə rəyalardan ayılırdı. Hələ də kamanla yandıra-yandıra çaldığı nəğmələri onu öz ovsunundan buraxmırdı. Atəş səsləri bu təranələri arasına qırsa da, elə hey qulağına “Qarabağ şikəstəsi”nin, “Sarı gəlinin”, Nakam Saranın (“Apardı sellər Saranı” mahnısının) qəlb göynədən ağrıları, xəyal titrədən sızılıtları və bir əzəli, əbədi eşqin sonu olmayan nakamlığı gəlirdi. Düşməne, erməni daşnaklarına nifrəti sonsuz olduğundan bu hissləri bir qədər sonra özündən “qova” bilirdi.

Günlərin birində – 1993-cü ilin 15 avqustunda bütün Cəbrayılı dəhşətli bir xəbər sarsıtdı: Daşbaşı postuna gecəykən erməni yaraqlıları güclü canlı qüvvə ilə hücum edərək 18 nəfər əsgərimizi öldürüb. Öldürmək nəydi, bu igidləri güllələyəndən sonra hamısının başlarını kəsiblər...

Həmin gün Cəbrayılın yeri də, göyü də, quşları da, havası da qana boyanmışdı elə bil. Anaların, bacıların tükürpədən nalələri, ataların içinə axan göz yaşları Tanrını da yerindən, yurdundan oynatmışdı. “Kənd uşaqları da 3 bir, 5 bir ağsaqqallara, ərənlərə, ərgənlərə qoşulub xəlvəti Böyük Mərcanlı qəbiristanlığına gəlmişdilər. Elin urvatlı oğlunu – İmanov Müslüm Cəmil oğlunu sevdiyi və müqəddəs bildiyi torpağa tapşırmaq üçün...

Müslümün yeddisini birtəhər yola verən İmanovlar ailəsi ara verməyən düşmən hücumlarının çıxılmazlığını kəsdirib Bakıya üz tutdular...

... Hər cümə axşamı “Şəhidlər xiyabanı”ndan bir ana boylanır üzü Cəbrayıl. İçini dərd atım-atım eləyən Suqra ana... Şəhid oğlunun vətən qürbətində qalan məzarına əli çatmayan ana, balasını dəfn elədiyi torpağı hər cümə bir bənd bayatıya bükür:

Əzizim oyan dağlar,
Qəlbimi oyan dağlar.
Sizdə bala itirdim,
Necədi o yan, dağlar!

*Rizvan Nəsiboğlu,
AYB-nin üzvü
2008-ci il.*

Qaranlıq məqamlara aydınlıq gətirilməlidir

Xankəndində separatçı ermənilərin uzunmüddətli “miatsum” əməliyyatına - torpaqlarımızın işğalına başlamalarından 20 il, Dağlıq Qarabağ ətrafındakı sonuncu rayonlarımızın işğalından isə 15 il keçməsinə baxmayaraq, bir çox mətləblərin üstündən qara pərdəni götürmək hələ də mümkün olmayıb. Nə qədər götür-qoy etsək də, heç cür anlamaq olmur ki, görəsən necə oldu ki, Dağlıq Qarabağın düz mərkəzində illər boyu ermənilərin baş ağrısına çevrilən və onlara göz verib işıq verməyən Xocalı bir gecədə yandırılıb külə döndərildi? Axı necə oldu ki, adı gələndə səcdə qıldığımız Şuşa kimi alınmaz qala bir gündə ermənilərin əlinə keçdi? Bəs Laçın, Kəlbəcər, Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl, Fizuli, Ağdam kimi hər daşı bir səngər olan, illər boyu düşməne qan udduran sərhəd rayonlarımız hansı səbəbdən belə asanlıqla işğal olundu?

...Suallar çox, cavabı isə azdır. Qarabağ savaşında uduzmağımızın səbəbləri çox araşdırılsa da təəssüflər olsun ki, əsas düşmənimizin adı inidiyədək rəsmi olaraq hallandırılmayıb. Ermənilərin türkün düşməni olduğunu hamımız bilirik. Onu da bilir və görürük ki, ermənilər beynəlxalq aləmdə bütün səviyyələrdə nəinki Azərbaycana, həm də Türkiyəyə meydan oxuyurlar. Görəsən Ermənistan kimi cırıtdan dövlət iqtisadi durumu və hərbi səviyyəsi ondan yüz dəfələrlə üstün olan

Türkiyə və Azərbaycana qarşı bunu necə edir? Məgər bunu bizimkilərin dedikləri kimi, tək-cə erməni diasporunun dəstəyi ilə etmək mümkündürmü? Əlbəttə yox! Hər cəhətdən bizdən qat-qat zəif olan erməni kimi metis bir milləti bizim boynumuza mindirənlərin adlarını hallandırmaq bu qədərmi qorxuludur? Üzdə bizimlə, arxada isə düşmənlə dostluq edənlərin nazı ilə nə vaxta qədər oynamağı görsən? “Düşmənimin dostu mənim düşmənimdir!” prinsipi bəs nə vaxt əsas şüarımıza çevriləcək? Məgər Xocalını 366-cı rus alayı yerlə-yeksan etmədimi? Məgər Dağlıq Qarabağ və ətrafındakı digər bölgələrimiz rus generallarının və silah-sursatının köməyi ilə alınıb ermənilərə ərməğan edilmədimi? Bəs görsən azərbaycanlıların hətta ov tüfəngini də əlindən alan, ancaq ermənilərə bir milyard dollarlıq müasir hərbi texnika və silah-sursat bağışlayan kimlər idi? Bəs torpaqlarımızı hissə-hissə əlimizdən alıb digərlərə bağışlamaqla onları Böyük Ermənistan xəlyasına kökləyən və bu yolda erməniləri monolit qüvvəyə çevirən kimdir? Nə tez unutduq I Pyotrun vəsiyyətini? Axı həmin sənəddə türk dünyasının tərkib hissəsi kimi bizə aid məsələlər də hallandırılıb...

Dağlıq Qarabağda torpaqlarımız işğal olunmağa başlanarkən Bakıda öz hüquqlarının müdafiəsinə qalxan xalqımızı Azadlıq meydanında qan dənizində boğan və millətimizin haqq işinə dövlət çevrilişi damğası vuran təpəllər kimlər idi? 163 il ərzində oyuncaq ermənilərin adı və əli ilə xalqımızı dəfələrlə soyqırma məruz qoyan hansı dövlət idi? Süni şəkildə yaradılmış Dağlıq Qarabağ probleminin açarı nə üçün Moskvadadır?.. Çox saymaq olar, ancaq qurtaran deyil axı!

Nəhayət mətləb üstünə gəlmək olar. Millətimizə tarix boyu bu qədər ağır zərbələr vurulmasında Rusiyanın günahı Ermənistanın günahından çoxdur. Çünki, qonşuluğa məhkum edilmiş bu iki xalqın qonşuluq prinsipləri əsasında yaşamasına Rusiya indi də imkan vermir. Heç verməyəcək də. Ona görə də daha öz içimizdə düşmən axtarışına son qoyub umu-küsüdən əl çəkməli, birləşərək monolit dövlətə çevrilməli, düşmənimizi və onun himayədarlarını beynəlxalq aləmdə ifşa etməkdən çəkinməməli və beynəlxalq dəstək qazandıqdan sonra hərbi yolu ilə torpaqlarımızı azad etməliyik. Bizi yalnız cəsarətli siyasət, əzm və iradə xilas edə bilər.

Ancaq bununla bərabər ölkə daxilində iqtisadiyyatın, ordunun, təhsilin və s. yüksək səviyyədə inkişafına nail olmalı paralel olaraq və daxili düşmənlərə və xəyanətkarlara qarşı amansız mübarizə aparılmalıdır.

Xəyanətkarlar iki cür olur: xarici və daxili xəyanətkarlar. Xarici xəyanətkarlardan yuxarıda bəhs etdik. İndi isə daxili, yəni milli xəyanətkarlardan, vətən xainlərindən söhbət açmaq yerinə düşər. Qarabağ savaşında millətə xəyanət edənlərin bəziləri sonradan layiqli cəzalarını alsalar da itirilmiş torpaqlarımız hələ geri qaytarılmayıb.

1988-1993-cü illərdə torpaqlarımızın müdafiəsinə cavabdeh olan şəxslər işğalın hər ildönümündə nədənsə yalnız xəyanətdən danışmaqla kifayətlənir, ancaq kimin və necə xəyanət etməsindən açıq danışmağa cürət etmirlər. Bunun da sayəsində şayiələr yaranır və xalq çaşqınlığa məruz qalır.

Xəyanət bineyi-qədimdən bütün müharibələrdə

olmuşdur. Ancaq bütün müharibələr təkcə xəyanətin qurbanı olmamışdır. Ona görə də bütün günahları təkcə xəyanətin üstünə yıxmaq düzgün deyil...

Yəqin ki, mənim bu fikrimlə bir çoxları razılaşmayacaqlar. Ancaq, bununla belə mən yenə də öz fikrimdə qalıram. Çünki, xəyanət müharibələrdə həlledici rol oynasa da, onun nəticəsində uduzanlar xainləri öz içərilərində görə-görə xəyanətin qarşısını vaxtında almaq əvəzinə çox vaxt müəmmalı şəkildə özlərini görməməzliyə, bilməməzliyə vurublar ki, bu da sözügedən tərəfin faciəsi ilə nəticələnib. Yalnız bundan sonra xəyanətkar tam çılpalığı ilə üzə çıxanda isə onu cəzalandırmağın, itirilmişlərin geri qaytarılmasında heç bir faydası olmayıb. Necə deyərlər “daldan atılan daş topuğa dəyər!”

Bəli, xəyanətkar vaxtında aşkarlanmalı, cəzalandırılmalı və xəyanətin qarşısı vaxtında alınmalıdır. Üstəlik xainlərə dəstək verənlərin də -- istər yüksək vəzifəli şəxs olsun, istərsə də adi vətəndaş -- kimliyindən asılı olmayaraq qanunun ən sərt gücü ilə vaxtında qarşısına sədd çəkilməlidir ki, xainlər onların dəstəyindən məhrum olsunlar və beləliklə də xəyanətin törətdiyi qanlı faciələrin qarşısı vaxtında alınmış olsun.

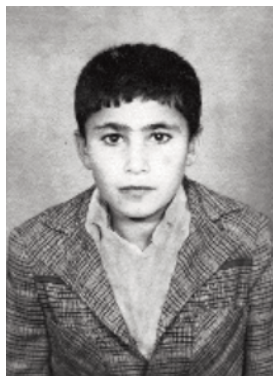
Ancaq çox təəssüf ki, tarix boyu millətə dönük çıxanların satqınlığı nəticəsində dəfələrlə parçalanmış xalqımız heç vaxt bundan lazimi nəticə çıxarmamış və səhlənkarcasına xəyanətin qurbanına çevrilmişdir.

Doğrudan da səhlənkarlıq yoluxucu xəstəlik kimi qanımıza o qədər hopmuşdur ki, hətta bir millət olaraq gücü çatan və həll etməli olduğu vacib məsələlərə də xalqımız biganə yanaşır. Çox təəssüf.

Elə bu kitabı yazmağa başlayanda da dəfələrlə biganəliyin şahidi oldum. Hətta əsərin son nöqtəsini qoyanadək Daşbaşı döyüşlərində faciəvi şəkildə həlak olmuş 23 şəhidin ailə üzvləri ilə intensiv əlaqə saxlasam da, bu şəhidlər haqqında lazım olan kifayət qədər sənəd, şəkil və digər vacib materialları əldə edə bilmədim. Məhz bu səbəbdən də daha iri həcmli və çoxsüjetli nəzərdə tutduğum bu əsər belə yığcam alındı. Ona görə də bu kitabı mövzunun birinci hissəsi kimi çap etdirdim. Lazımi sənədləri əldə etmək mümkün olarsa yəqin ki, mövzunun növbəti hissələri də yazılıb çap olunacaq. Ən azından müqəddəs torpaqlarımızın keşiyini çəkərkən şirin canlarını uf demədən qurban vermiş 23 ŞƏHİDin nakam ruhlarını şad etmək üçün.

Müəllif

XATİRƏ ALBOMU

Müslümün uşaqılıq illəri.

Yeniyetmə çağları.

Tələbə Müslüm

Müslüm hərbi and içərkən

Müslüm Sovet ordusunda hərbi xidmət zamanı.

Sovet əsgəri.

Müslüm Milli Ordu sıralarında.

Müslümün anası Suqra xanım Şəhidlər Xiyabanında.

***Müslümün doğulub boya-başa çatdığı
Böyük Mərcanlı kəndindən bir görüntü.***

DAŞBAŞI ŞƏHİDLƏRİ

***Mərdlər qurban verir yurda öz canın,
Ucalsın bayrağı Azərbaycanın!***

İmanov Müslüm C.

Fərhadov Fərhad İ.

Ağayev Ramiz E.

Əliyev Etibar İ.

Sevdimaliyev Cəbrayıl Ə.

Fərhadov Arif M.

Cəfərov Mürad H.

Abdullayev Zəhid Ə.

Fərhadov Bəyram M.

Eyvazov Teymur E.

Yusifov Elman B.

Əmirxanov Süleyman I.

Kazımov Vahab Y.

Gülməmmədov
Rəfayıl
Məhəmməd oğlu
(Şəmkir rayonu
Tatar kəndi)
10.11.1966-
15.08.1993

Məmmədov Rəfət R.

Məmmədov Faiq F.

Fətəliyev Həsiz M.

Rəhimov Mətləb Ə.

Şamilov Rövşən B.

Quliyev Aydın T.

Mirimov Qarib M.

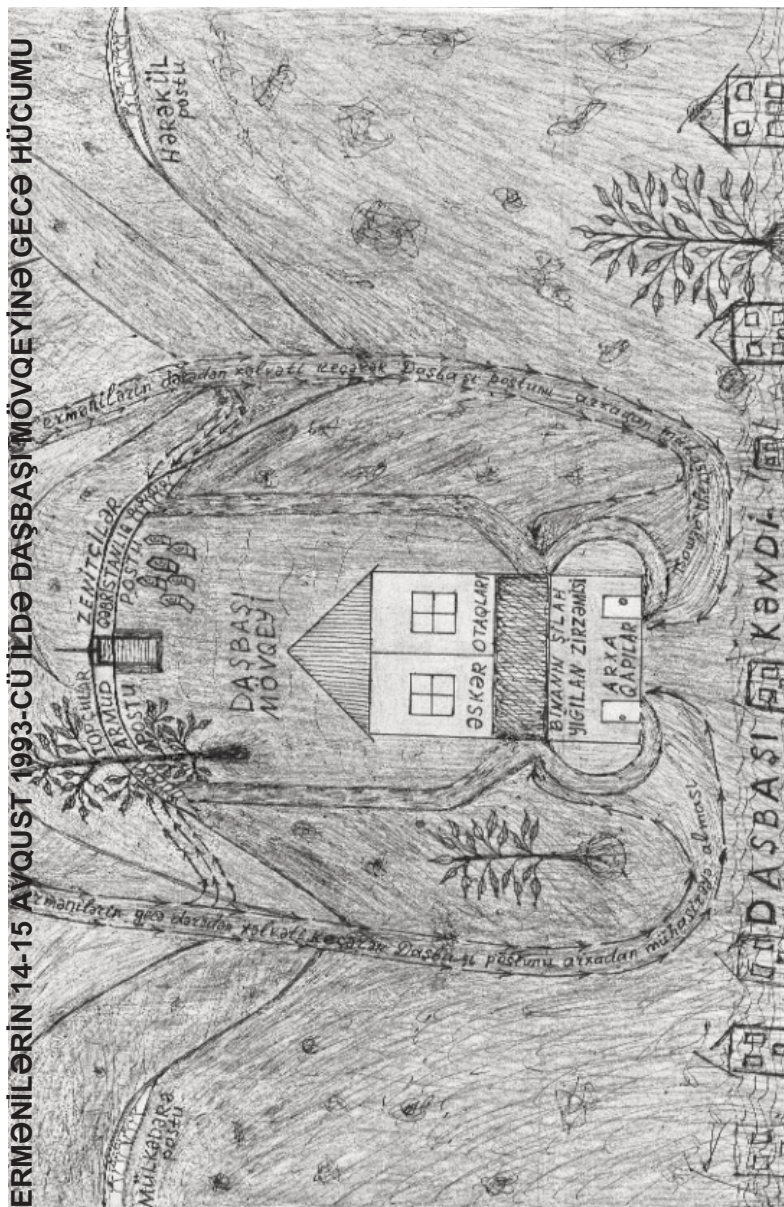
Hüseynov Yusif M.

Hüseynov Həsən H.

**Allah Daşbaşı
şəhidlərinə qəni-qəni
rəhmət eləsin!
Qəbirləri nurla dolsun!**

ERMƏNİLƏRİN 14-15 AVQUST 1993-CÜ İLDƏ DAŞBAŞI MÖVQƏYİNƏ GECƏ HÜCUMU

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

<i>Vətən sevgisi (ön söz əvəzi).....</i>	<i>3</i>
<i>Ölüm dağı – Daşbaşı (sənədli roman).....</i>	<i>9</i>
<i>Daşbaşı şəhidləri.....</i>	<i>142</i>

Daşbaşı şəhidləri canlı şahidlərin gözü və sözü ilə

<i>Müslüm vətənpərvər və cəsur oğlan idi.....</i>	<i>146</i>
<i>Cəbrayıl alayının hərbi texnika ilə təminatı zəif idi.....</i>	<i>148</i>
<i>Müslümün düşmən mövqələrini müşahidə qabiliyyəti Allah vergisi idi.....</i>	<i>150</i>
<i>Şəhid olmadığımıza görə xəcalət çəkirəm.....</i>	<i>152</i>
<i>Tanrı bizimlə ermənilərin arasında sanki gözəgörünməz bir sədd yaratdı.....</i>	<i>158</i>

Daşbaşı faciəsi yazarların qələmi ilə

<i>Cəbrayılın daş sipəri – Daşbaşı.....</i>	<i>167</i>
<i>Unutsaq, unudularıq... ..</i>	<i>170</i>
<i>O günləri tez görəydik.....</i>	<i>172</i>
<i>Şərəfli ölüm.....</i>	<i>176</i>
<i>Ruhun gəzir Qarabağda.....</i>	<i>178</i>

<i>Ölsəm, bu solmaz çiçəyi qəbrimin üstünə qoyarsan.....</i>	<i>181</i>
<i>9 yaşlı balaca Müslüm qəhrəman əmisinin layiqli</i>	
<i>davamçısı olacaq.....</i>	<i>187</i>
<i>Qardaş itkisi ağır dərddir.....</i>	<i>190</i>
<i>Üzü Cəbrayla bir ana ağlar.....</i>	<i>192</i>

Son söz əvəzi

<i>Qaranlıq məqamlara aydınlıq gətirilməlidir.....</i>	<i>196</i>
--	------------

Yaqub Məğrur
Ölüm dağı - Daşbaşı (sənədli roman)
Bakı, "Araz" nəşriyyatı, 2010

Kompüter tərtibatçısı: Tünzalə Vahabova
Korrektor: Cəmilə Sayılova

Yığılmağa verilmişdir: 25.09.2010.

Çapa imzalanmışdır: 18.11.2010.

Kağız formatı 60x84 1/16

Şərti çap vərəqi 14

Uçot nəşr vərəqi: 13, 5

Sifariş: 43

Sayı: 200

Qiyməti müqavilə ilə

"Araz" nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.